

DE TWEEDE WERELDOORLOG

Dossier voor het basisonderwijs
laatste graad

Educatieve Dienst

Inhoudstabel

Inlichtingenfiche	4
De plaats en de collecties	4
De filosofie achter de tentoonstelling	4
Beeldengalerij	6
Hulp bij het bezoek	11
Het parcours en de verschillende thema's	11
Hoe dit dossier te gebruiken	13
Praktische inlichtingen	14
Specifieke doelstellingen voor het onderwijs	16
Plan	17
Vóór het bezoek - Voorbereiding in de klas	19
Tijdens het bezoek	21
De inval van België	21
Illustraties	25
Getuigenis	30
Activiteitenfiche nr 1	32
De Middellandse zee	34
Illustraties	36
Getuigenis	39
Rusland	40
Illustraties	42
Getuigenis	44
Activiteitenfiche nr 2	45
De oorlog op de zee en in de lucht	46
Illustraties	50
Getuigenis	53
Activiteitenfiche nr 3	54
De landing van Normandië. 6 juni 1944	55
Illustraties	59
Getuigenis	63
Activiteitenfiche nr 4	65
Bezet België	67
Europa onder het hakenkruis	67
Illustraties	69
België in Duitse handen	71
Illustraties	75
Getuigenis	77
Het dagelijks leven	78

Verzet/Collaboratie	82
Illustraties	90
Getuigenis	94
Repressie en vervolging	98
Illustraties	104
Getuigenis	108
De bevrijding	111
Illustraties	114
Getuigenis	117
België in de schaduw van de oorlog	119
Illustraties	121
Getuigenis	124
Activiteitenfiche nr 5	126
Het einde van de oorlog in Europa	134
Illustraties	141
Getuigenis	145
Activiteitenfiche nr 6	147
Terreur, vervolging, genocide	151
Illustraties	155
Getuigenis	158
Activiteitenfiche nr 7	160
De <i>andere</i> wereldoorlog	162
Illustratie	167
Getuigenis	168
Activiteitenfiche nr 8	169
Activiteitenfiches (oplossingen)	171
Na het bezoek	193
Woordenschat	205
Bibliografie	207
Het pedagogische aanbod van het WHI	210

Inlichtingenfiche

Doelstellingen van het dossier

De plaats en de collecties: De Bordiauhal

De tentoonstelling over het interbellum werd in de Bordiauhal opgesteld. Gédéon Bordiau is een Belgische architect die in 1832 in Nijvel werd geboren. In 1880 vraagt koning Leopold II hem op het voormalige oefenplein van de burgerwacht paviljoenen voor wereldtentoonstellingen en handelsbeurzen te bouwen. Hij voorziet twee gebouwen verbonden door een half rond en een arcade.

Bordiauhal

Een grote hal van ijzer en glas van ongeveer 300 m loopt achter het half rond door. Om de doorkijk van de Wetstraat naar de nieuw getrokken Tervurenlaan te bewaren, zal later het middendeel van de hal worden afgebroken. In 1880, voor de eerste tentoonstelling die de vijftigste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid viert, zijn de werken nog niet afgerond. De twee symmetrische paleizen zijn gebouwd, maar het bovenste deel van het half rond en de arcade zijn van hout en pleisterwerk opgetrokken. Tussen 1880 en 1905 lopen de werken voort, maar Bordiau sterft voor de afhandeling ervan. De drieledige triomfboog wordt in 1905 door de Franse architect Charles Girault gebouwd. Bordiaus naam wordt aan het enige overgebleven originele gebouw gegeven. In 1946 was één van beide gebouwen inderdaad afgebrand en in 1958 door een modern bouwwerk vervangen. De hal verenigt traditie en moderniteit op harmonieuze wijze en gebruikt daarvoor bouwmaterialen zoals metaal, glas en steen.

De filosofie achter de tentoonstelling

Omdat het ministerie van Landsverdediging veel belang aan herinneringswerk hecht en jongeren bewust wenst te maken van hun Europese verleden, werd het bereid gevonden geld uit te trekken voor een project met betrekking tot de voorstelling van het interbellum en de Tweede Wereldoorlog. Anderzijds is het ook zo dat de uitbeelding van de Tweede Wereldoorlog heel wat voorbereiding vergt indien

Bordiauhall

meer dan een saaie opsomming van veldslagen wordt verlangd. Door de loutere omvang van de werkzaamheden én wegens het financiële kostenplaatje werd het project dus in verschillende fases opgedeeld.

Voor de realisatie van dit project kon het Museum ook rekenen op de steun van de Regie der Gebouwen, die werken uitvoerde in de Bordiauhall, en op subsidies van de Nationale Loterij.

Van meet af aan heeft de wetenschappelijke ploeg van het Museum voor een veelomvattende visie van de geschiedenis geopteerd, waarbij eveneens aandacht wordt besteed aan de gevolgen van de oorlog voor de burgerbevolking of aan diverse facetten van de militaire geschiedenis zoals propaganda, ziekte, dood, enz. Vrouwen hebben dan ook, net zo goed als mannen, hun plaats in het parcours gekregen.

De uitwerking van een nieuwe museale opstelling moet met twee essentiële elementen rekening houden: de wetenschappelijke correctheid en de collecties van het museum. Het vertrekpunt is de – theoretische – schets van een omloop die zowel historische feiten als uitzonderlijke collectiestukken voor het voetlicht moet brengen.

De meer dan 1.000 voorwerpen die onze collectie rijk is, stellen ons in staat om het vaak complexe verhaal van het interbellum en de Tweede Wereldoorlog op een (visueel) toegankelijke manier te ontsluiten voor een breed publiek. Alle tentoongestelde objecten, op enkele bruiklenen na, maken deel uit van de buitengewone collectie die het WHI/Koninklijk Legermuseum bezit. Elk voorwerp vertelt een verhaal, waardoor het verleden telkens op een specifieke manier kan worden benaderd. Precies die rijkdom aan voorwerpen en verhalen verleent deze nieuwe permanente opstelling een culturele en educatieve meerwaarde, niet in het minst door aan te tonen dat we onze huidige democratische waarden allerm minst als een definitieve verworvenheid mogen beschouwen.

Beeldengalerij

De muren van de eerste verdieping die in het centrum van de Bordiauhal uitgeven, zijn bekleed met foto's. Elk beeld verwijst naar het thema dat zich op die plaats in de tentoonstelling bevindt. Elk beeld is een snede uit een grotere foto (logisch, gezien de specifieke formaten). We zoeken een evenwicht over de volledige expo heen. De foto's komen ook aan bod in de expo zelf, daar worden ze voorzien met een duidende legende. De beelden dienen de bezoeker uit te nodigen om de expo te ontdekken. Op elke foto staan er mensen, behalve bij foto 6. Dit is bewust gekozen: het verzet komt niet open en bloot op straat en blijft "in het verborgene", tot aan de bevrijding. Vandaar ook de keuze om bijvoorbeeld geen foto van de binnenplaats van een gevangenis of de Dossin-Kazerne te tonen: dit bleef dan weer een Duits "geheim" voor de bevolking. Zo wordt de grootte en impact van de Jodenvervolgung in België pas héél geleidelijk aan duidelijk voor de bevolking bij de bevrijding van de kampen in Duitsland.

Steenokkerzeel, Brussel. 12 september 1940. Engelse bommen op een huis. Vier doden.
Geallieerde bombardementen op België geven voer aan de Duitse propagandamachine, zeker als die niet op spoorwegen, fabrieken... maar op burgerhuizen neerkomen. In de expo wordt onder meer ook een propaganda-affiche van Kortrijk onder de bommen getoond, alsook een foto van het Amerikaanse bombardement op Morsel (het zwaarste in België tijdens WO II). De Vos spreekt van 9.000 burgerdoden tijdens geallieerde bombardementen bij de voorbereiding van de bevrijding.

16 juni 1941. 840 Belgische krijgsgevangenen komen uit Oost-Pruisen. Hier zien we ze bij het station Brussel-Noord.

Propagandafoto van de bezetter, die vooral in het kader van zijn Flamenpolitiek heel wat (Vlaamse) krijgsgevangenen vrijlaat. Zo'n 225.000 Belgen worden krijgsgevangen naar Duitsland afgevoerd, maar niet iedereen blijft dus tot 1945. In de expo tonen we onder meer de versierde wandelstok van Albert Devisscher, Vlaamse krijgsgevangene uit Stalag XVIIIB te Oostenrijk. Op 22 februari 1941 wordt hij er "ontslagen".

Jonge Duitse soldaat (Luftwaffe) koopt fruit bij Belgen, Rogierplein, Brussel

Propagandafoto van de bezetter. Het is ongelooflijk om zien hoeveel propagandafoto's er bestaan van Belgen die voedsel verkopen aan Duitsers. Past ook in het gevoel van de zomer van 1940, waarbij vooral gelatenheid onder de Belgen regeerde. Duitsers gaven zo ook de indruk dat alles goed ging. Staat haaks op de werkelijkheid, zeker wat de ravitaillering betreft (bijna permanent voedseltekort en honger). Ook in de expo tonen we stukken over voeding, bv. een resem rantsoenbonnen.

Medische controle van baby's door het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn.

NWvK is voorloper van het huidige Kind en Gezin. Na WO I opgericht, speciale aandacht voor baby's en kinderen. Als antwoord op de schaarste, armoede en honger van de bezetting, gingen heel wat mensen steun zoeken bij een liefdadigheidsorganisatie. In de expo tonen we ook een huwelijkskaartje van het NWvK.

Jonge collaborateurs bij de Brigade d'Assaut Wallonie

Collaboratie komt voor in alle vormen en maten. Bij deze foto is het vooral van belang te wijzen op het feit dat het jongeren zijn (indoctrinatie, verleiding van het avontuur...). Brigade d'Assaut is opvolger van Waals Legioen, maar dus SS. In de expo komen uniformen van jonge collabo's.

Dropping van Britse parachutecontainers voor het verzet.

Opzettelijk geen foto van verzetsmensen: het blijft in het verborgene. Belang van hulp uit Londen voor verzetsgroepen is enorm. Hier 99% zeker dropping voor het Geheim Leger, naar het einde van augustus 1944 toe (gezien de aantallen containers). We tonen in de expo parachutecontainer + parachute.

Geallieerde doortocht door het bevrijde Brussel, 6 september 1944.

No comment, duidelijk. Let ook op fotografen onderaan, alsook op burgers met wapens. Foto ook gekozen omwille van het perspectief! In de expo is een volledige zaal aan de bevrijding gewijd, alle stukken zijn van toepassing.

Repressie van de collaboratie in Antwerpen, bevrijding 1944.

Straatrepressie is soms meedogenloos. Deze foto kadert in een reeks waarbij de gevangen collaborateurs uiteindelijk zelfs in de Zoo van Antwerpen belanden. Er bestaat uiteraard ook staatrepressie. Toch zeker niet meegaan in het klaaglied van (vooral) het Vlaams-nationalisme, historisch onderzoek heeft aangetoond dat heel wat collabo's de dans ontsprongen en er slechts weinig hun straf echt moesten uitzitten. Complexe geschiedenis! Stukken: jasje gevangen collaborateur, valies van de Wiele, kapot schilderij Göring...

Impact van de eerste V1-bom op het centrum van de stad Antwerpen. Een ganse blok van 8 woonhuizen is weggevaagd. Puin ruimen door de Amerikanen.

No comment, duidelijk. Impact van V-bommen zorgt volgens De Vos voor bijna 6.500 slachtoffers. Ook interessant: Amerikaanse hulp bij luchtafweer (en opbouw). Belang Antwerpen = haven! Vandaar hier wat bommen op geconcentreerd. Stukken: uniform generaal Armstrong, stuk V1 Brussel...

Ardennenoffensief, troepen in de sneeuw. Wellicht Amerikanen. Hitlers' laatste gok. 2.500 Belgische burgerdoden. Barre weersomstandigheden, voor de Amerikanen tot op vandaag gekend als dé slag van de Tweede Wereldoorlog.

Foto van Belgische Bataljons Fuseliers in Duitsland en Nederland, december 1944-begin 1945.

Foto komt uit de reportage van Raphaël Algoet, bekend oorlogsfotograaf. Hij trok mee met de geallieerde troepen door België, Nederland en Duitsland. Foto toont de bijdrage van de Belgen aan de opmars naar Berlijn. Op foto is duidelijk de mengelmoes van kledij van de soldaten te zien.

Grote file van Duitse krijgsgevangenen, Duitsland 1945.

De massa aan Duitse krijgsgevangenen is moeilijk in beeld te brengen. Heel wat Duitser vluchtten richting het westen om niet in de handen van het Rode Leger te vallen. Op foto duidelijk de diversiteit van de gevangenen te zien: burgerkledij, *Wehrmacht*, *Kriegsmarine*...

Belgen halen straatnaambord van Adolf Hitler af te Leipzig, 1945.

Belgische zending met Ganshof-Vandermeersch (Missie Van Zeeland). Belgen op weg door Duitsland, alles vastleggend op foto. Duidelijk einde van een historisch hoofdstuk. (Ook pedagogisch actueel: wat met wegnemen straatnamen van beruchte figuren?)

Foto van een “bevrijd Buchenwald”. Op de foto vooral Joden, waaronder Elie Wiesel.

Iconische en beroemde foto, genomen enkele dagen na de bevrijding van KZ Buchenwald. Buchenwald: 622 Belgen aanwezig tijdens de bevrijding van het kamp. Op de foto bevinden zich Joden, waaronder de meest bekende overlevende van de Holocaust, Nobelprijswinnaar Elie Wiesel. Dit was de eerste foto over de kampen gepubliceerd in NY Times, op 6 mei 1945, met de titel ‘The World must not forget!’.

Britse troepen met een buitgemaakt portret van Adolf Hitler, Kleef, Duitsland 1944-1945.

Heel wat stukken komen zo ook in het museum terecht. Het staatsportret dat op de foto staat, hangt ook in de expo Bordiau III (zaal 2) waar een soortgelijk Belgisch verhaal aan vasthangt!

Berlijn in puin, Berlijn bezet. Impact van bommen op de Kurfurstendam 1945.

Einde van de oorlog, begin van de Koude Oorlog. Kurfurstendam is de grootste winkelstraat in Berlijn.

Hulp bij het bezoek

Het parcours en de verschillende thema's

Het parcours over de Tweede Wereldoorlog begint in de zomer van 1940 en sluit af met de oorlog in de Stille Oceaan. De tentoonstelling overloopt de belangrijkste fases van het conflict in Europa, het Middellandse-Zeegebied, Rusland of Azië, en schenkt bijzondere aandacht aan België, enerzijds aan de hand van de soldaten die op de verschillende fronten strijden en anderzijds aan de hand van de bezetting van het grondgebied.

Het verhaal begint chronologisch met de schemeroorlog, de *Blitzkrieg* en de Duitse opmars in het Westen in de *zomer van 1940*. Daarna worden de verschillende fronten geëvoceerd, met hun bijzondere kenmerken en realiteiten.

De zone over de oorlog in de *Middellandse Zee* tussen april 1940 en november 1942 behandelt de oorlog in de woestijnen van Noord-Afrika. Hier komt het beroemde Afrikakorps van Erwin Rommel aan bod, net als de invasie van de Balkan door Duitse en Italiaanse troepen.

De volgende ruimte heeft het over de eerste twee oorlogsjaren aan het Russische front (*van Barbarossa tot Stalingrad*). Die strijd verloopt in extreme weersomstandigheden. Het Oostfront is een ideologische kruistocht tegen de “bolsjewistische Joden” en de “minderwaardige Slavische rassen”.

De volgende zaal verlaat het vasteland om de *oorlog op zee* te tonen (1940-1945). Het noorden van de Atlantische Oceaan verandert in een gigantisch slagveld. De U-Boote jagen op Engelse en Amerikaanse handelsschepen die materiaal en manschappen vanuit de Verenigde Staten aanvoeren om Europa vanuit Engeland te heroveren. Vervolgens gaat het over de *luchtoorlog*. De massale bombardementen op

steden en strategische doelwitten zijn specifiek voor de Tweede Wereldoorlog. Alle oorlogvoerende landen gaan over tot grootschalige bombardementen om de oorlogsinspanning van de vijand onderuit te halen en de burgerbevolking te terroriseren.

Een volgende ruimte staat stil bij *het Russische front*. Na de Duitse nederlagen in Stalingrad (winters 1942-1943) en Koersk (zomer 1943) lanceren de Sovjets bloedige tegenaanvallen om hun grondgebied te bevrijden en op Berlijn te marcheren.

De bouw van de Duitse *Atlantikwall*, die een Angelsaksische landing moet beletten, wordt in de volgende ruimte geïllustreerd. De geallieerden hebben ondertussen de overwinning in Noord-Afrika behaald en kunnen zo in Sicilië en Italië ontschepen. Het fascistische regime van Benito Mussolini valt.

De tweede verdieping van de zaal eindigt met de langste dag. Op *6 juni 1944* ontschepen duizenden Amerikaanse, Engelse, Canadese en Franse soldaten op de Normandische stranden. De operatie is een logistiek en technologisch hoogstandje en het succes berust op een langdurige voorbereiding. De weg naar de bevrijding van Frankrijk ligt nu open. Wekenlang en ten koste van zware verliezen vechten de geallieerde troepen om uit het Normandische heuvelslandschap weg te geraken. Parijs wordt uiteindelijk op 25 augustus bevrijd en de geallieerde troepen dringen de Duitsers terug, dwars door België en tot aan de grens met het Derde Rijk.

Op de eerste verdieping keert de bezoeker terug in de tijd en wel om over dertien museumzalen vier grote fasen van het conflict te verkennen.

Het eerste deel snijdt een onderwerp aan dat in de Belgische museale wereld bijna niet aan bod komt: de *bezetting van België* tussen 1940 en 1944. Het thema wordt globaal behandeld en richt zich met *Europa onder het hakenkruis, België in Duitse handen, Over honger, schaarste en werk, Verzet, Collaboratie, Repressie en vervolging, De bevrijding van België, België in de schaduw van de oorlog* tot een breed publiek. *Het einde van de oorlog in Europa (1944-1945)* behandelt het laatste oorlogsjaar aan het westelijke en oostelijke front. Duitsland is buiten adem, maar kan nog steeds terugslaan: de dodelijke V-bommen en het offensief in de Ardennen bewijzen dat het Reich nog niet volledig bedwongen is. De Duitse troepen bezwijken echter uiteindelijk onder de druk van de gezamenlijke inspanningen geleverd door de Westerse strijdmachten en de Russische “pletwals”. Wanneer in mei 1945 de hoofdstad van het voormalige Derde Rijk valt, kan het verwoeste Europa de overwinning koesteren. Duitsland snijdt een nieuw hoofdstuk in zijn geschiedenis aan.

Terreur, vervolging en genocide (1933-1945) gaat van start met de oprukkende geallieerde legers en de verschrikkelijke ontdekkingen die ze doen: de concentratiekampen en de uitroeingscentra. De racistische nazi-ideologie - die

vanaf 1933 in Duitsland hoogtij viert en vanaf 1938 ook buiten de voormalige Duitse grenzen nog extremer wordt toegepast - heeft geleid tot de systematische moord op volledige bevolkingsgroepen.

De “andere” wereldoorlog (1931-1945) herinnert eraan dat de Tweede Wereldoorlog niet enkel op Europese grond woedde. Het Japanse expansionisme brengt grote delen van Azië, Oceanië en Noord-Amerika in gevaar. De Tweede Wereldoorlog biedt de Japanse keizer Hirohito, bondgenoot van Hitler, de kans een aanval op Amerika te lanceren, die heel de Stille Oceaan in vuur en vlam zet. We schrijven dan 1941. Amerikaanse, Australische, Nieuw-Zeelandse en Indo-Britse troepen vechten samen tegen Japan. De Amerikaanse atoombommen op Hiroshima en Nagasaki betekenen het definitieve einde van de Tweede Wereldoorlog ... en het begin van de Koude Oorlog.

Hoe dit dossier te gebruiken

Dit dossier bevat drie hoofdonderdelen die met de drie fasen van een bezoek overeenstemmen. Een eerste deel **Voor het bezoek** is bedoeld om het bezoek in de klas voor te bereiden, aan de hand van vragen over het interbellum en de familiegeschiedenis voor de leerlingen. Dit deel bevat ook alle teksten die op de panelen in het Museum voorkomen

Het tweede deel **Tijdens het bezoek** betreft het bezoek als dusdanig. Denkplaatjes reiken thematische informatie aan die de leerlingen kunnen gebruiken bij het beantwoorden van de vragen. De verschillende thema's worden geïllustreerd door een aantal prenten die in de klas kunnen worden gebruikt. In de **Activiteitenfiches** worden vragen (en antwoorden) samengebracht. Deze vragen doen een beroep op kennis en kunnen: kaartlezen, ontcijferen van een affiche of een foto, het begrijpen van een document, enz.

Een derde deel **Na het bezoek** reikt denkplaatjes aan om sommige thema's na het bezoek in de klas verder uit te diepen..

U vindt ook een **woordenschat** die uitleg geeft over complexe woorden, evenals een beknopte **bibliografie** over de Tweede Wereldoorlog.

Plan uw bezoek aan het Museum.

Praktische inlichtingen

Sluitingsdagen: het Museum is elke maandag gesloten, evenals op 1/01, 1/05, 1/11, 25/12.

Prijs voor toegang en rondleidingen: zie [www.klm-mra.be/ Uw Bezoek](http://www.klm-mra.be/)

Een geleid bezoek duurt 1u30 voor een groep van maximum 15 leerlingen. De reservatie dient minstens drie weken op voorhand te gebeuren, via de educatieve dienst: reservatie@whi.be

Contact educatieve dienst: 02/ 737 78 07 of sandra.verhulst@whi.be

Bereikbaarheid

Bus: Halte Merode: 22, 27, 80, 61

Halte Schuman: 12, 21, 22, 36, 60, 79

Tram: Halte Merode: 81

Metro: Halte Merode of Schuman: lijn 1 en 5

Alle haltes liggen op ongeveer 10 minuten wandelen van het Museum. Meer info: www.stib-mivb.be

Trein: Stations Schuman of Merode of verbinding met de metro vanuit het Centraal Station.

Meer info: www.belgianrail.be

Parkings: - op de esplanade van het Jubelpark (gratis, maar kan bij organisatie van bepaalde evenementen gesloten zijn)

- Jubelpark (ondergronds/betalend) Menapiërsstraat 18 te 1040 Etterbeek

Fiets: fietspad rond het volledige Jubelpark, toegang tot het park mogelijk met de fiets.

Als u niet naar het Museum kunt komen, komt het Museum naar u toe ...

Nodig de geschiedenis uit in uw school of gemeente!

We beschikken over zes reizende tentoonstellingen over verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen (verkering, transport en opstellen in de prijs inbegrepen). Wij komen dan de tentoonstelling van uw keuze opbouwen.

Boek één van onze tentoonstellingen

Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze ervaren gidsen. Zij begeleiden op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!

Voor info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

Verzet in Europa

De tentoonstelling ‘Verzet in Europa’ van het Instituut voor Veteranen evocert de geboorte en de acties van alle verzetsbewegingen in 21 landen van Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog. Sluikpers, gewapend verzet, sabotage, ontsnappingsroutes, hulp aan Joden en werkweigeraars: deze 5 thema’s geven een goed idee van de weerstand tijdens de Tweede Wereldoorlog. In 51 panelen herleven de heldendaden van deze mannen en vrouwen in 21 bezette landen. De tentoonstelling staat eveneens in het teken van vrijheid, democratie, gelijkheid en het respect voor de menselijke waardigheid... het zijn waarden die de naties overstijgen en die aan de basis liggen van de geboorte van de Europese Unie.

Deportatie

Deportatie en genocide, een Europese tragedie is een onthutsende tentoonstelling over de concentratiekampen voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze begint in 1933 en eindigt met een hoopvolle blik op de toekomst met de oprichting van de Verenigde Naties, als reactie op de gruwel van de Tweede Wereldoorlog. Daartussen leer je aan de hand van foto’s, documenten en eigentijdse tekeningen over de vervolging en opsluiting van miljoenen communisten, verzetsstrijders, joden, zigeuners, gehandicapten en homoseksuelen onder het naziregime. Miljoenen mannen, vrouwen en kinderen die stierven....omdat ze geboren waren.

Specifieke doelstellingen voor het onderwijs

Een bezoek aan het museum moet voor de kinderen een unieke belevenis zijn, met ervaringen die ze niet in de klas kunnen opdoen. Tegelijkertijd reiken we de leraars instrumenten aan die in het programma van de Vlaamse Gemeenschap passen.

Tijdens het bezoek of om de vragen van de activiteitenfiche te beantwoorden, moet de leerling de eindtermen toepassen.

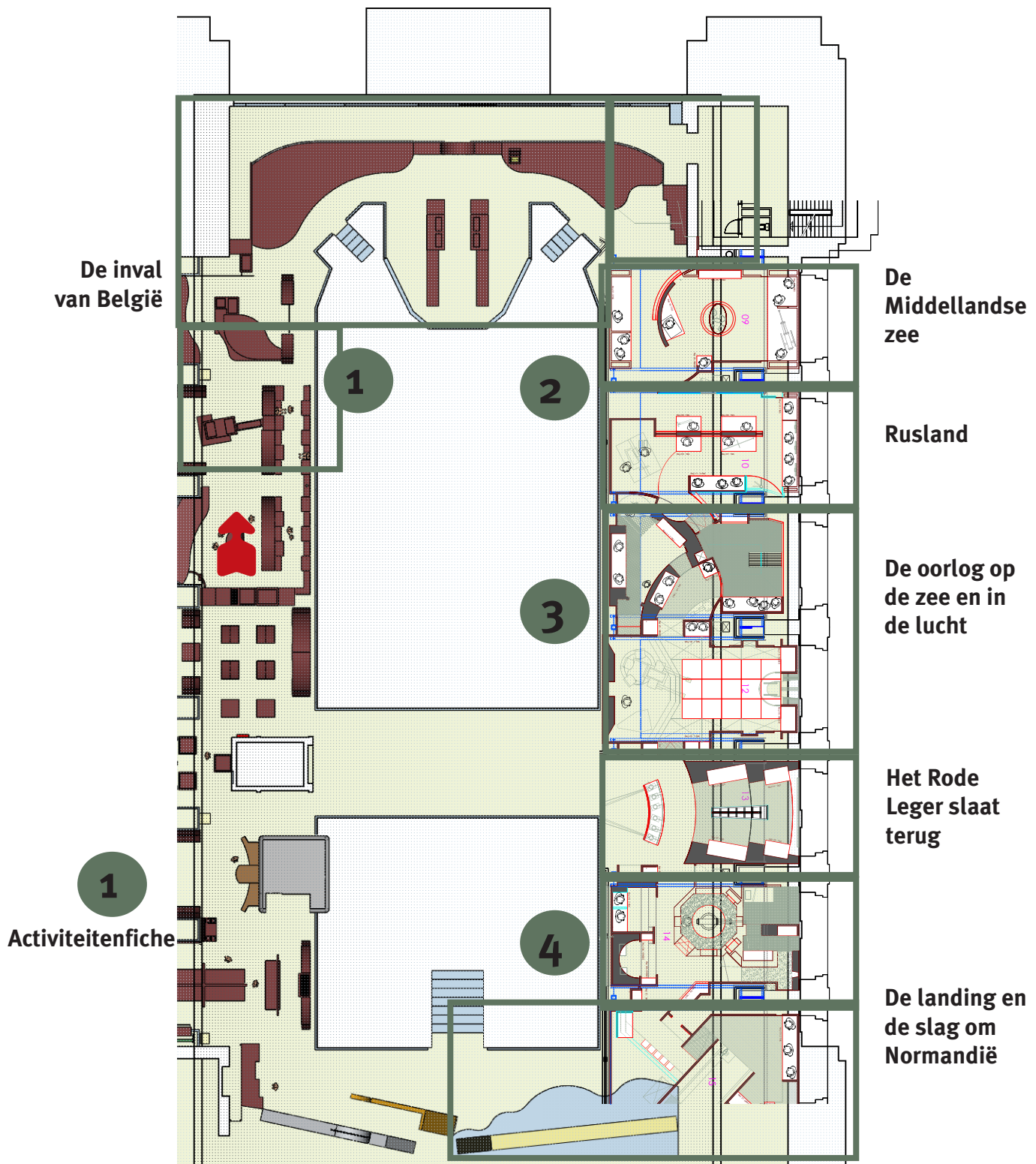
Wat betreft het Nederlands:

- Informatie op een persoonlijke en overzichtelijke wijze ordenen (luisteren) bij een voor hen bestemde instructie voor een buitenschoolse situatie
- Het gepaste taalregister hanteren (spreken) als ze over een op school behandeld onderwerp aan de leerkracht verslag uitbrengen
- De informatie achterhalen (lezen) in voor hen bestemde instructies voor handelingen van gevarieerde aard
- De informatie ordenen (lezen) die voorkomt in voor hen bestemde school- en studieteksten en instructies bij school opdrachten
- Schriftelijk antwoorden op vragen over verwerkte inhoud (schrijven)

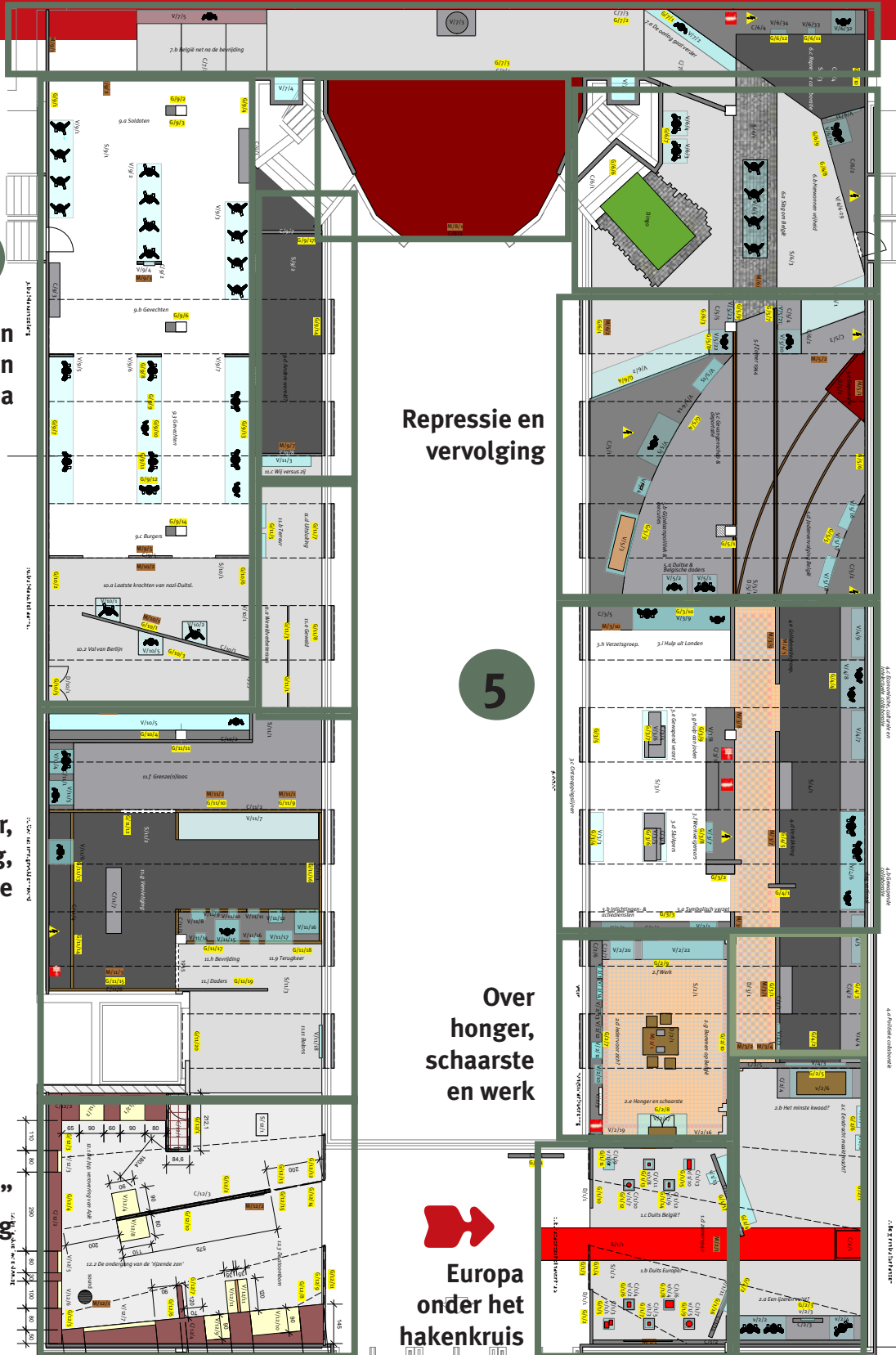
Wat betreft de Wereldoriëntatie

- Algemene vaardigheden
de leerlingen kunnen gericht waarnemen met alle zintuigen en kunnen waarnemingen op een systematische wijze noteren
- Historische tijd
de grote periode uit de geschiedenis kennen
evolutie in de loop der tijden
belangstelling tonen voor het verleden
- Algemene vaardigheden tijd
Ruimtelijke ordening/bepaaldheid

Plan 2de verdieping

Plan 1^e verdieping

België in de schaduw van de oorlog

Bevrijding

Repressie en vervolging

Verzet, collaboratie

Over honger, schaarste en werk

Europa onder het hakenkruis

België in Duitse handen

6

Het einde van de oorlog in Europa

5

Terreur, vervolging, genocide

7

De "andere" wereldoorlog

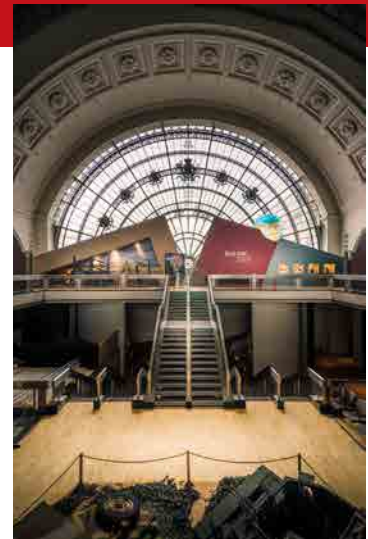
8

Vóór het bezoek

Vorbereiding in de klas

War is this, hell and no return. War is cutting short life, denying years and leaving only ghosts to haunt our memories forever.

Forrest S. Clark
Vétéran de la 2GM
8th Air Force 44th Bomb Group US

Bordiaauhal

De leerlingen en de oorlog

Het bezoek kan worden ingeleid met een debat in de klas, waarbij verschillende denkpistes kunnen worden voorgelegd.

- De Tweede Wereldoorlog: een vervolg op de Eerste? Na de Eerste Wereldoorlog is iedereen het er roerend over eens: dit was de allerlaatste oorlog ooit, nu zou er nooit meer oorlog zijn. Nauwelijks twintig jaar later is de mensheid echter opnieuw in oorlogsgruwel ondergedompeld. Deze oorlog vindt zijn oorzaken in de economische, sociale en politieke omwentelingen die 14-18 heeft teweeggebracht. De Tweede Wereldoorlog, dat is de mislukking van het Verdrag van Versailles dat nochtans de vrede diende te verzekeren. Door Duitsland te vernederen, werkt het verdrag echter voorwaarden in de hand die een nieuw conflict in Europa en in de wereld doen ontstaan. De oorzaken van de Tweede Wereldoorlog zijn te vinden in de omwentelingen, de vernederingen van het “diktat” van Versailles en de sociaalpolitieke bewegingen van het interbellum.
- Maak met de leerlingen een tijdslijn, zodat ze de periode in de geschiedenis kunnen situeren.
- Om de periode concreet te verbeelden, kunt u vragen of sommige objecten die we vandaag gebruiken toen ook al bestonden. Zoek eventueel voorbeelden uit de betrokken periode op internet. Hieronder volgt een lijst met mogelijkheden, maar ze is niet exhaustief en kan worden aangevuld naargelang de interessesfeer van de leerlingen.

Telefoon	Uitgevonden in 1870.
Radio	Op het einde van de 19 ^e eeuw ; eerste radio-uitzending in België in de jaren 1920.
Televisie	In Brussel voorgesteld tijdens de wereldtentoonstelling van 1935 ; verspreiding in de huisgezinnen in de jaren 1950.
Computer	Eerste proeven tijdens de Tweede Wereldoorlog; de eerste computers verschijnen in de jaren 1950.
GSM	Eerste gsm-oproep in België in juli 1991 (Global System for Mobile).
Auto met benzinemotor	Tweede helft van de 19 ^e eeuw.
Barbiepop	1959
Elektronische spelletjes	Voor het grote publiek in de jaren 1970.
Fototoestel met foto's op papier	1839: de daguerrotypes; digitale toestellen verschijnen in de jaren 1970.
Bioscoop	1895: de gebroeders Lumière projecteren de eerste beelden.

De sporen die de oorlog in onze omgeving heeft nagelaten

België telt talloze “herdenkingsplaatsen” met betrekking tot de twee wereldoorlogen (overblijfselen, begraafplaatsen, monumenten, herdenkingsplaten,... maar ook het “collectieve geheugen” van de streek). Het is interessant uw leerlingen te bevragen over de herdenkingsplaatsen in de buurt van uw school: waarvoor staan ze, welke feiten herdenken ze?

Om u bij deze oefening te helpen, kunt u het dossier “Als stenen konden spreken” downloaden (webstek van het Museum www.klm-mra.be, rubriek “Educatief”, vervolgens “Pedagogische dossiers”).

Tijdens het bezoek De inval van België

De inval van België

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger België, Nederland en Luxemburg binnen. Voor die landen betekent dit het begin van de Blitzkrieg: de Duitsers rukken snel op door tanks en vliegtuigen gecombineerd in te zetten.

Na 18 dagen weerstand te hebben geboden ter hoogte van de versterkte linies van Luik, Namen en Antwerpen op het Albertkanaal en de KW-linie ('Koningshooikt-Waver') geeft België zich over. Het hele land is nu in Duitse handen.

De inval van België

Wist je dat...?

- Hoewel België pas op 10 mei 1940 bij het conflict betrokken raakt, de Tweede Wereldoorlog al in september 1939 begint? Op 1 september vallen de Duitse (en later ook de Russische) troepen Polen binnen, waarna Frankrijk en Groot-Brittannië de oorlog verklaren aan Duitsland. Voor België is dit het begin van de Schemeroorlog, een periode waarin nog geen echte militaire actie wordt ondernomen.
- Denemarken en Noorwegen op 9 april 1940 ook door Duitsland worden veroverd?

De oorlog duurt voort: Operatie Dynamo

De troepen van het BEF maken gebruik van de korte pauze geboden door de verdragingsoperaties en het hergroeperen van de Duitse divisies. In Duinkerken schepen ze opnieuw in: zo begint operatie Dynamo. Van 26 mei tot 3 juni evacueren 850 schepen van verschillende types (visserssloepen, oorlogsschepen, plezierjachten, enz.), ongeveer 338.000 geallieerde soldaten, waaronder meer dan 110.000 Fransen, naar Engeland. De schepen krijgen vanuit de lucht de nodige bescherming van de Royal Air Force.

Battle of Britain

Operatie *Seelöwe* (zeeleeuw) is gepland voor het midden van september: een 90.000 man sterke troepenmacht moet ontschepen en

Wist je dat...?

- Groot-Brittannië, dat iedere vorm van vredesonderhandelingen weigert, onder leiding van eerste minister Winston Churchill hard weerstand biedt tegen Hitler die plannen maakt om het eiland te veroveren.
- Het bezette Europa Groot-Brittannië als de verzamelplaats bij uitstek voor alle tegenstanders van de Asmogendheden beschouwt? In Londen worden de regeringen in ballingschap gevormd van België, Nederland, Tsjecho-Slowakije, Noorwegen en Polen.
- De talrijke militairen die waren ontsnapt uit de bezette landen ofwel in het Britse leger worden geïntegreerd, ofwel gebundeld in nationale eenheden.

het land bezetten. Deze operatie moet echter worden voorafgegaan door de vernietiging van de *Royal Navy* en de *Royal Air Force*.

De Slag om Engeland breekt nu in alle hevigheid los. In een eerste fase bombardeert de *Luftwaffe* verschillende strategische doelwitten (vliegvelden, havens, industriegebieden, enz.) om zo de Britse jachtvliegtuigen tot een confrontatie te dwingen. De *Royal Air Force* verdedigt zich hardnekkig, ondanks een gebrek aan ervaren piloten en -in mindere mate- een tekort aan toestellen. Een nieuw technologisch wapen, de radar, is daarbij een grote hulp. Dit toestel

biedt de mogelijkheid om vijandelijke smaldelen vroegtijdig op te sporen. Daar de verliezen aan Duitse zijde enorm zijn, beslist maarschalk Hermann Göring (opperbevelhebber van de Duitse luchtmacht) om de Engelse steden, en dan vooral Londen, intensief te bombarderen. Op die manier tracht hij het moreel van de bevolking te breken: de *Blitz*. Maar de Britten zwichten niet, ondanks de bijna dagelijkse bombardementen (tussen de maanden juni en september 1940 worden duizenden tonnen bommen gegooid met bijna 15.000 doden tot gevolg). De Duitse landing zal uiteindelijk nooit plaatsvinden.

Exodus

De burgerbevolking herinnert zich de bloedbaden die de Duitse inval in augustus 1914 kenmerkten maar al te goed en neemt massaal de benen naar Frankrijk of Groot-Brittannië. Die honderdduizenden mensen zijn vooral vrouwen, kinderen en bejaarden, vermits de mannen gemobiliseerd werden. Op de vlucht voor de Duitse

inval moeten ook kinderen hun huis, hun speelgoed en al hun spullen achterlaten. Voor het eerst in hun jonge leven krijgen ze te maken met angst, gevaar, bombardementen en zelfs met de dood.

Wie erin slaagt om ondanks de bombardementen het Kanaal over te steken en naar Groot-Brittannië te vluchten, brengt vijf jaar in ballingschap door. De Belgen die naar Frankrijk zijn gevlucht, keren na een paar maanden al naar huis terug, omdat ook Frankrijk door de Duitsers is bezet.

Wist je dat...?

- Er tijdens de Duitse inval van 1940 net als in 1914 burgers worden vermoord? De Duitse soldaten, verrast door de Belgische weerstand, lijden zware verliezen. Ze geloven de geruchten dat er burgers (vrijeschutters) hebben deelgenomen aan de gevechten. Daarom verzamelen de Duitsers op 27 mei 1940 in Vinkt, een deelgemeente van Deinze op 20 km van Gent, alle mannen en schieten ze neer onder de ogen van de rest van de bevolking. Later worden 83 lijken teruggevonden in een gemeenschappelijk graf.

Krijgsgevangenen

Ongeveer 225.000 Belgische militairen worden gevangen genomen. Ze worden te voet, per trein of met binnenschepen naar het Reich overgebracht. De officieren worden opgesloten in aparte kampen, de *Oflag* (*Offizierlager*, officierkampen); de onderofficieren, korporaals en soldaten in de *Stalag* (*Stammlager*, basiskampen). Die laatste groep wordt als enige verplicht tot dwangarbeid in boerderijen, bosbouwbedrijven of fabrieken. Ze vervelen zich, hebben heimwee en maken zich zorgen over hun familie in bezet België. Ongeveer 1.680 mannen overleven hun gevangenschap niet.

Wist je dat...?

- Koning Leopold III zich als krijgsgevangene terugtrok in zijn kasteel in Laken (Brussel)? Samen met zijn familie brengt hij er de oorlog door.

Belgisch Congo en de oorlog

De gouverneur-generaal van Belgisch Congo, Pierre Ryckmans, mengt de kolonie in de strijd aan de zijde van Groot-Brittannië op het ogenblik dat de Belgische regering in ballingschap in Londen zich samenstelt.

De kolonie, een uitgestrekt land dat rijk is aan mineralen, blijkt voor de geallieerden een belangrijk reservoir aan grondstoffen op te leveren. De inspanningen worden aanvankelijk vooral gericht op de winning van koper, goud, chroom en andere mineralen en vervolgens op de winning van radioactieve elementen, die vereist zijn voor de productie van de atoombom. De verkoop van deze producten verschaft deviezen aan de Belgische Staat.

Op het militaire vlak levert de Congolese Openbare Weermacht (Force Publique) een niet te verwaarlozen bijdrage: 15.000 soldaten en 25.000 dragers worden eind 1940 gemobiliseerd en nemen deel aan verschillende militaire operaties in Afrika. In hoofdzaak zijn deze operaties gericht tegen Italië, dat op 27 november 1940 de oorlog verklaart aan België (Abessinië, Nigerië en het Midden-Oosten).

Wist je dat...?

- De Belgische gemeenschap in Groot-Brittannië uit 20.000 vluchtelingen bestaat. De Belgische regering wordt na veel gedraal opnieuw samengesteld in Groot-Brittannië en ze levert de Belgische bijdrage aan het voortzetten van de strijd aan de zijde van de Britten. De regering telt aanvankelijk in haar rangen de ministers Hubert Pierlot (eerste minister), Paul-Henri Spaak (Buitenlandse Zaken), Camille Gutt (Financiën) en Albert De Vleeschauwer (administrateur-generaal van de Kongolese kolonie). Later zullen andere persoonlijkheden zich bij hen voegen.
- In juni 1944 de Belgische strijdkrachten in Groot-Brittannië 4.500 manschappen tellen? Nog eens 3.500 manschappen bevindt zich aan boord van handelsschepen.

J. Thiriar, Inname van het fort van Boncelles, © WHI, Brussel
Het Fort van Boncelles, onderdeel van de fortengordel rond Luik, valt op 16 mei 1940 in Duitse handen.

De ruïnes van het Britse stadje Coventry, symbool voor de Duitse terreurbombardementen op Groot-Brittannië. © IWM, London

Materiaal dat de geallieerden tijdens de terugtocht in Duinkerken op de stranden achterlieten, © WHI, Brussel

Exodus in mei 1940, © WHI, Brussel

Na de Duitse inval vlucht de Belgische burgerbevolking, die de slachtpartijen van 1914 nog niet is vergeten, massaal naar Frankrijk en Groot-Brittannië.

De Congolese Openbare Weermacht , 1940-1945, © WHI, Brussel
De Congolese Openbare Weermacht neemt deel aan verschillende militaire operaties in Afrika en Azië.

Getuigenis van Dr. Maurice Odeurs - 1ste Karabiniers-Wielrijders:

“Als persoonlijk wapen kreeg ik een pistool, hoewel ik nog nooit geschoten had. In die tijd moest een dienstplichtige geneesheer immers alleen maar enkele theorielessen aan de Militaire School volgen en tijdens de vakantie deelnemen aan sportoefeningen, die overigens niet erg zwaar waren. (...) Toen vertrokken we naar Tienen, waar 90% van de fietsen een lekke band kreeg door glasscherven die her en der lagen na een bombardement. (...) Nadat de rijwielen gerepareerd waren, trokken we verder noordwaarts tot we tegen de avond in Herselt toekwamen. Daar leverde ons regiment op 13 mei zijn eerste gevecht. (...) Op nog geen vijf meter van mij stond een Duitser, het machinegeweer in de hand en de benen geheel omzwachteld met kogelbanden. (...) Instinctief greep ik mijn pistool en terwijl hij zijn wapen naar mij richtte, schoot ik... en ik bleef schieten tot mijn ganse lader leeg was. De Duitser zakte in elkaar. Alles gebeurde in een flits van een seconde; ik sidderde doorheen gans mijn lichaam tot iemand mij plots vastgreep en riep dat ik moest maken dat ik wegkwam (...)”

Getuigenis van Madeleine, 10 jaar oud in mei 1940:

“Ze vluchten toen in alle onnozelheid. Er passeerde zelf iemand met een stoof op de kruiwagen. Een ander had een zak bloem meegenomen. De mensen dachten niet na, ze moesten weg en ze waren weg.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Manteau, 2014, p.61.

Activiteitenfiche nr 1

De inval van België

Voor België begint de Tweede Wereldoorlog wanneer de Duitsers ons land binnenvallen.

Hieronder vind je een reeks foto's, omschrijvingen en data die verband houden met de eerste oorlogsmaanden.

Verbind elke foto met de juiste tekst en plaats ze onderaan op de tijdlijn.

De Slag om Engeland

De achttiendaagse veldtocht

De exodus

Operatie Dynamo

Duitse luchtaanvallen op Groot-Britannië

De Belgische, Franse en Britse troepen vluchten met schepen naar Engeland.

Periode tussen de Duitse inval en de Belgische overgave

De Belgische burgerbevolking slaat voor de Duitsers op de vlucht.

mei 1940	juni 1940	juli 1940	aug 1940	september 1940	oktober 1940	november 1940	december 1940
----------	-----------	-----------	----------	----------------	--------------	---------------	---------------

Na twee maanden blitzkrieg hebben de Duitsers een groot deel van Europa veroverd. Eén land blijft de strijd echter verderzetten: inwoners van door Duitsland bezette landen die zich tegen de nazi's willen verzetten, kunnen er terecht. In het rooster vind je de antwoorden op de vragen. Zoek horizontaal, verticaal als diagonaal!

- Drie door Duitsland bezette landen.
- Land waar iedereen die de strijd wil voortzetten terecht kan.
- Een neutraal, niet bezet land in Centraal-Europa.
- Naam van de Britse Eerste Minister die symbool staat voor de strijd tegen Hitler.

A	Z	L	L	A	B	O	G	N	E	A	R	T	A	I	N
A	S	I	A	T	A	E	L	A	U	A	R	R	A	E	A
Z	A	N	E	D	E	R	L	A	N	D	I	A	I	A	S
W	V	E	N	B	A	L	E	L	A	A	A	N	A	T	U
I	I	T	A	I	E	A	M	L	G	U	A	S	A	V	A
T	A	R	R	A	B	L	A	A	G	T	A	E	L	L	D
S	V	E	A	N	I	S	G	A	T	I	E	V	A	A	E
E	A	A	B	A	A	A	A	I	A	T	Q	L	A	A	A
R	A	A	C	A	A	A	R	A	E	U	A	U	A	A	L
L	A	A	D	A	A	B	A	A	A	R	A	X	E	A	L
A	A	A	E	A	T	A	B	A	A	N	A	E	A	A	A
N	L	A	F	O	A	A	A	W	A	A	A	M	A	A	M
D	I	A	O	A	A	A	Y	X	A	Z	A	B	A	A	A
A	A	R	H	A	A	A	C	A	D	A	A	U	A	A	G
M	G	A	C	H	U	R	C	H	I	L	L	R	A	A	N
N	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	G	A	A	E
A	O	A	P	Q	R	S	T	A	U	V	A	G	A	A	A

Tijdens het bezoek De Middellandse zee

De oorlog in de Middellandse Zee april 1940 - november 1942

In september 1940 lanceert Mussolini een eerste offensief tegen Egypte en het Suezkanaal vanuit de Italiaanse kolonie Libië. Ondanks hun numerieke overwicht worden de 250.000 Italianen al snel teruggedrongen door 40.000 Britten. In de herfst kennen de fascistische legers een nieuwe tegenslag: ze dachten Griekenland gemakkelijk te kunnen veroveren vanuit het sinds 1939 bezette Albanië, maar ze stuiten op onverwachte tegenstand. Mussolini ziet zich verplicht om de hulp van zijn sterke Duitse bondgenoot in te roepen. Deze laatste moet zijn zuidelijke flank beschermen alvorens de Sovjet-Unie te kunnen aanvallen. De campagne tegen Griekenland en Joegoslavië start op 6 april 1941. Joegoslavië begeeft het na twaalf dagen, overwonnen door de verpletterende vuurkracht en het luchtoverwicht van de vijand. In Griekenland plooiën de Griekse troepen en een deel van het geallieerde expeditiekorps zich terug op het eiland Kreta terwijl het land zelf capituleert op 24 april 1941. Een bezettingsregime, gebaseerd op terreur, wordt in beide landen geïnstalleerd. Aan de andere kant van de Middellandse Zee krijgen de Asmogendheden in februari 1941 de bovenhand dankzij de aankomst van Duitse versterkingen (Deutsches Afrikakorps). In de Noord-Afrikaanse woestijn veroveren of verliezen de beide uiterst mobiele legers zeer snel enorme gebiedsdelen en worden er tienduizenden krijgsgevangenen gemaakt. In dergelijke omstandigheden wordt de opmars van het ene of het andere kamp telkens weer door logistieke problemen gestopt. De bevoorrading moet de legers volgen over enorme afstanden of moet worden aangevoerd door schepen die bestookt worden door vliegtuigen of door duikboten. De Britten zullen de aankomst van versterkingen uit het Gemenebest, de inbreng van de Fransen die de zijde van de Gaulle kozen en de Brits-Amerikaanse landing

in Algerije en Marokko in november 1942 nodig hebben om de macht van de Asmogendheden in Noord-Afrika te kunnen breken.

Wist je dat ...?

- Pilot Frans-Jacques Burniaux eerst naar Frankrijk, dan naar Marokko vertrekt? Van daaruit bereikt hij Belgisch Kongo waar hij zich in december aansluit bij de Kongolese Weermacht. In oktober 1941 wordt hij overgeplaatst en tot instructeur benoemd bij de South African Air Force. In maart 1942 vervoegt hij het 12th SAAF Squadron en neemt deel aan bombardementen boven Noord-Afrika. Op 20 maart 1943, tijdens een missie boven de Marethlinie, raakt hij gewond aan het been. Hij heeft dan 68 opdrachten in Afrika (waarvan 18 's nachts) achter de rug. Eind 1943 liggen zijn doelwitten in Italië. Hij is ook even aangesloten bij het 15th Squadron, en later bij het 28th Squadron, een transportsmaldeel. Op 13 juli 1944 wordt hij luitenant-kolonel. In juli 1945 vertrekt hij naar Groot-Brittannië en keert daarna terug naar België. Hij zet zijn loopbaan als hoger officier bij de luchtmacht verder en wordt luitenant-generaal vlieger in 1959.

De specifieke weersomstandigheden in de woestijn

De strijdkrachten krijgen met gebrek aan water te kampen en vinden geen brandhout om vuur mee te maken. De manschappen lijden voortdurend honger en dorst; omdat ze niets kunnen koken, zijn ze ook erg vatbaar voor ziektes (vooral dysenterie, waarvan de symptomen zwermen insecten aantrekken die de troepen lastigvallen). Door de grote afstanden, het gebrek aan herkenningspunten en de slechte staat waarin de wegen verkeren (vaak niet meer dan een soort rotsachtige pistes) is er behoefte aan goede bevoorradingslijnen en voldoende aangepaste voertuigen (uitgerust voor de woestijn met rupsbanden of halftrupsbanden en radio's om zich te oriënteren). Om zich in een landschap zonder natuurlijke beschutting tegen de hitte te beschermen, moeten de soldaten zowel zichzelf als hun materiaal ingraven. De nachten zijn echter bar koud en de manschappen, die daar niet altijd de geschikte uitrusting voor hebben, krijgen last van winterhanden en -voeten. Door de hitte lijden ze meer en meer dorst en de zoektocht naar drinkwater wordt hun belangrijkste doel; indien er geen wordt gevonden, moeten ze zich met zout water tevreden stellen. Ten slotte worden de troepen geteisterd door krachtige, plots opstekende winden die heuse zandstormen ontketenen, die de soldaten verblinden en verstikken en de woestijnpistes wegvagen. Er zijn muskietennetten en insectenwerende crèmes in de vitrine tentoongesteld.

Illustraties

Konvooi Italiaanse tanks in de woestijn, winter van 1940-1941, © BPK, Berlijn.
De grote afstanden en een reeks tankslagen kenmerken de woestijnoorlog.

© WHI, Brussel

Eén van de problemen waar de legers in de woestijn mee te maken krijgen is het gebrek aan water.

Rommel aan het front in Afrika, Libië, 1942, © WHI, Brussel
Het Duitse Afrika Korps onder leiding van Erwin Rommel, bijgenaamd de
Woestijnvos, neemt het op tegen de Britse troepen van generaal Montgomery.

“De zon, aan een wolkeloze hemel, brandde overdag genadeloos in op mensen en voertuigen. Het metaal van de voertuigen was witheet. Wie niet uitkeek stond de volgende dag in het ziekenhuis met een verbrande hand.”

H.G. VONESEBECK, *HeldenderWüste*, Verlag die Heimbücherei, Berlin, 1943.

“’S nachts is het vochtig en bitter koud. Ik probeer me zoveel mogelijk in wol te wikkelen.”

E. ROMMEL, *La guerre sans haine. Victoire en Afrique*, février 1941- septembre 1942, Looz-les-Lille, s.d., p. 160.

Tijdens het bezoek Rusland

Van Barbarossa tot Stalingrad

Na de ondertekening van de wapenstilstand met Frankrijk in juni 1940, richt Hitler zijn pijlen op twee andere grootmachten: eerst Groot-Brittannië, daarna de Sovjetunie. Van een geplande invasie van Groot-Brittannië komt niets terecht en tot een vredesakkoord laten de Britten zich ook niet overhalen. Ondanks

de ondertekening van het niet-aanvalsverdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie beschouwt Hitler de vernietiging van het Bolsjewistisch regime als zijn topprioriteit. Voor hem is de verovering van een deel van de USSR absoluut noodzakelijk om het Duitse volk “leefruimte” te geven. Gedreven door ideologische, strategische en economische motieven stellen de Führer en zijn staf eind 1940 een invasieplan voor het Oosten op (operatie Barbarossa). De Duitse aanval begint op 22 juni 1941 en is voor Stalin een complete verrassing. Hij had de talrijke signalen die wezen op een op handen zijnde Duitse invasie - die hij als “leugenachtige” propaganda bestempelde – in de wind geslagen. Aanvankelijk is het offensief een overdonderend succes. Bijgestaan door Roemeense, Hongaarse, Italiaanse en Finse troepen dringt het Duitse leger diep in het Sovjetgebied door en maakt honderdduizenden gevangenen. Tegelijk worden interventiegroepen (Einsatzgruppen) naar de USSR gezonden met als enig doel het “Joods bolsjewisme” met wortel en tak uit te roeien. Ze krijgen steun van de Wehrmacht en helpen bij het installeren van een extreem gewelddadig bezettingsregime. Na de bliksemsnelle opmars wordt het Duitse leger dan toch gestopt. Bij het begin van de winter in 1941 vallen de troepen stil voor de poorten van Leningrad, waarna ze de belegering inzetten. Ook in Moskou lopen ze vast, maar daar krijgen ze geen voet aan de grond. In het begin van 1942 kan het Rode Leger zich wat herpakken maar de rampzalige orders van Stalin – die aan het hoofd staat van de Stavka (het hoofdkwartier van het opperbevel) – veroorzaken een reeks zware nederlagen. In november stabiliseert het front zich en is het wachten op de winter. In het zuiden worden de Duitse troepen omsingeld bij Stalingrad, waar het gevecht vastloopt.

Het strenge Russische klimaat

Eind juni 1941 valt Hitler Rusland binnen. De Führer hoopt het land voor de winter te veroveren, maar de Duitse troepen kunnen de Sovjet-Unie niet veroveren voor de herfst. Door de slechte weersomstandigheden krijgen de voertuigen te kampen met motorpech of rijden ze zich vast in de modder. De steeds langere bevoorradingslijnen worden bestookt door partizanen waardoor wisselstukken en brandstof niet meer ter plaatse geraken. Ook in de winter zorgt de vrieskou voor heel wat schade aan voertuigen. Voor de slecht uitgeruste Duitse soldaten begint een lijdensweg. De nazi-Duitse propaganda gebruikt de barre weersomstandigheden om de militaire tegenslagen aan het Oostfront te verklaren.

Wist je dat ...?

- De nazicampagne tegen de Sovjet-Unie voornamelijk ideologisch is geïnspireerd? Het Slavische ras is inferieur (*Untermenschen*) en het 'Joodse bolsjewisme' en de Sovjetstaat moeten vernietigd worden. Bovendien moeten de Duitsers levensruimte (*Lebensraum*) veroveren om er nederzettingen te kunnen vestigen. De SS en de interventiegroepen (*Einsatzgruppen*) - occasioneel bijgestaan door de *Wehrmacht* – weten zich in deze vernietigingsoorlog (*Vernichtungskrieg*) verzekerd van de volledige straffeloosheid. Ze gaan zich te buiten aan plunderingen, verkrachtingen en grootschalige executies.
- De propaganda van het naziregime oproept tot een Europese kruistocht tegen het 'joods-bolsjewisme'? Uit alle bezette landen stromen vrijwilligers toe om te dienen onder Duits uniform. Ook Sovjet-mannen nemen dienst. Het gaat vooral om door de Russen onderdrukte volkeren (Tataren, Kozakken, Oekraïners, Esten), maar ook om tegenstanders van Stalin (zoals generaal Vlassov).
- De Belgische oostfronters bij twee legioenen worden ingedeeld? De 27e SS-Freiwilligen Grenadier Divisie 'Langemarck' en de 28e SS-divisie Wallonië. Die laatste staat onder leiding van Rex-leider Léon Degrelle.

Propaganda-affiche, © WHI, Brussel

In heel Europa nemen vrijwilligers tijdens de bezetting dienst in het Duitse leger om tegen het communisme (het bolsjewisme) te gaan vechten.

Burgerslachtoffers van de bombardementen, Leningrad, 1941, © Centraal Legermuseum, Moskou.

Door de Duitse troepen omsingeld, is Leningrad 872 dagen lang, van september 1941 tot januari 1944, compleet van de buitenwereld afgesneden. Een miljoen inwoners van de stad bezwijkt intussen aan de honger en de kou, of sterft aan ziektes en bombardementen.

“Die dag zakte de temperatuur tot -37°. Ik dacht dat ik doodging. Niets was nog in staat om ons op te warmen. We plasten op onze gevoelloze handen om ze warm te krijgen en hoopten zo de vele kloven in onze vingers weg te krijgen. (...) Twee keer bezocht ik de vrachtwagen van de kantinehouder die ook dienst deed als ziekenboeg, om er mijn handen te laten wassen met alcohol van 90°. Telkens gilde ik het uit omdat de pijn nog heviger werd. Daarna leek het heel even of mijn handen warm waren.”

Guy Sayer, *Le soldat oublié*, Paris, Laffont, 1967, p.51.

Activiteitenfiche nr 2

Middellandse zee en Rusland

Net als in Rusland krijgen de troepen in de Afrikaanse woestijn te maken met extreme weersomstandigheden die hun opmars vertragen en de gevechten bemoeilijken.

Deze foto's illustreren een aantal problemen waarmee de soldaten worden geconfronteerd.

Geef aan of de foto in Rusland of Afrika is genomen en verbind hem met het juiste probleem.

.....

Hitte

.....

Brandstoftekort

.....

Koude

.....

Modder (door de dooi)

Tijdens het bezoek De oorlog op de zee en in de lucht.

De slag om de Atlantische Oceaan

Na hun veroveringen in de zomer van 1940 bezetten de Duitsers de Noorse en Franse havens en brengen zo de bevoorrading richting Groot-Brittannië in gevaar. De voordien zeer beperkte oorlog op zee neemt uitbreiding. Met zijn marine – de Kriegsmarine – versterkt Hitler de blokkade rond de Britse eilanden. Die zijn voor hun oorlogsinspanningen sterk afhankelijk van ingevoerde producten. De Duitse oppervlaktevloot heeft tijdens de Noorse campagne in 1940 zware klappen gekregen. Daarom moet Duitsland vooral beroep doen op onderzeeërs en mijnen (tijdens de oorlog worden 500.000 mijnen gelegd). De Britten van hun kant krijgen de hulp van talrijke manschappen (waaronder enkele duizenden Belgen) en schepen uit de door het Reich bezette gebieden. Ook de landen van het Gemenebest springen in de bres (voornamelijk dan de Canadese marine, wiens inzet tijdens het conflict vertienvoudigt) en daarnaast ook de Verenigde Staten (al van vóór zij in 1941 “officieel” mee in het strijdperk stapten). Dankzij verschillende spoedbouwprogramma’s stijgt het in 1939 nog totaal ontoereikende aantal geallieerde escortevaartuigen. De slag om de Atlantische Oceaan betekent voor de geallieerden van dan af het tot zinken brengen van zoveel mogelijk Duitse duikboten. Voor de eindoverwinning moeten ze zelf veel meer transportschepen bouwen dan de Duitsers er tot zinken brengen, zodat genoeg mankracht en materiaal naar de Britse eilanden en naar de USSR kan worden verscheept. Met de veralgemening van het escortesysteem, de technische verbeteringen (sonar, antiduikbootwapens, radar, ...), de tactische vooruitgang (verhoging van het aantal escorteschepen, samenstelling van “hunter-killer” groepen, duikbootbestrijding, meer luchtdekking, ...) en de strategische zetten (bezetting van IJsland, beter gebruik van inlichtingen, ...) trekken de geallieerden in het voorjaar van 1943 dan toch aan het langste eind. De koopvaardijvloot betaalt voor deze overwinning wel de zwaarste tol: 9.000 konvooien - met 35 miljoen ton aan proviand - steken de Atlantische Oceaan over richting Groot-Brittannië. Ze verliezen daarbij meer dan 30.000 manschappen en meer dan 2.500 schepen.

Wist je dat ...?

- De geallieerden, om aan de oppervlakte duikboten en andere vijandelijke schepen te lokaliseren, twee toestellen aan boord van hun oorlogsschepen veralgemenen? Radar (radio detection and ranging) werkt op basis van radiogolven en het Huff-Duff-systeem (HF/DF High frequency / direction finding) lokaliseert zenders in functie van de richting van de radiuitzendingen.

- Ze om duikboten onder water op te sporen een toestel met twee functies gebruiken: de hydrofonie waarbij gewoon wordt geluisterd naar het geluid van de motoren in het water en de asdic (Anti-Submarine Detection Investigation Committee) of grondverklikker. De asdic zendt een geluid uit dat wanneer het op een onder water liggende massa stoot, terugkeert naar de bron. De tijd

die de echo er over doet om zijn doel te bereiken en de hoek waarin de echo wordt uitgezonden maken de lokalisering van deze massa mogelijk. Met deze techniek kan de afstand waarop de duikboot zich bevindt worden ingeschat, evenals de richting waarin hij vaart, maar niet de exacte snelheid, noch de diepte.

Wist je dat ...?

- Er ook Belgen meevochten in de slag om de Atlantische Oceaan? Op 3 april 1941 wordt er binnen de Royal Navy een Belgische sectie opgericht, die weldra 400 vrijwilligers telt. Het zijn bijna allemaal beroepsmatrozen, afkomstig uit de visserij, de Staatsmarine of de koopvaardij.
- De Belgische mariniers een mijnenvegersflottielje bemannen, drie patrouillevaartuigen en twee korvetten (de HMS Buttercup en de HMS Godetia)? Tijdens de slag om de Atlantische Oceaan escorteren deze twee korvetten handelsschepen, waaronder een honderdtal Belgische vaartuigen.

De Belgische bemanning van het HMS Godetia © WHI, Brussel

De luchtoorlog

De bombardementen op Duitsland en de door Duitsland bezette gebieden

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog biedt de luchtvaart voornamelijk luchtsteun bij operaties te land en ter zee. Tijdens hun offensieven van 1939 en 1940 voeren de Duitsers evenwel terreurbombardementen uit op Warschau en Rotterdam om zo hun tegenstanders tot capitulatie te dwingen. Vanaf september 1940 dreigen ze de slag om Engeland te verliezen. In een poging om de bevolking te demoraliseren beginnen ze de Britse steden onafgebroken en zeer intensief te bombarderen. Voor de eerste keer speelt de Luftwaffe een rol in grootschalige strategische operaties. De Britten van hun kant geven Duitsland vanaf september 1939 tegenvuur met zeer gerichte bombardementen. Bomber Command opereert eerst overdag, daarna 's nachts. Aanvankelijk worden alleen militaire en industriële doelwitten geviséerd, later ook de steden. In de zomer van 1942 vallen de VS – die vanaf december 1941 bij het conflict betrokken zijn - aan vanuit Groot-Brittannië en later vanuit Noord-Afrika en Italië. De geallieerden proberen niet alleen de moraal van de Duitse bevolking te ondermijnen maar ook hun oorlogseconomie te ontwrichten. Vanaf 1943 slaan Groot-Brittannië en Amerika de handen in elkaar en stellen een gezamenlijk actieplan op. De Britten zullen 's nachts de stedelijke gebieden bombarderen, de Amerikanen nemen overdag militaire en economische doelwitten onder vuur. Sommige steden, zoals Hamburg, krijgen letterlijk een vuurstorm over zich heen en honderdduizenden burgers blijven dood, gewond of dakloos achter. Nochtans leveren deze massale strategische bombardementen niet het beoogde resultaat op. De Duitse economie ligt niet plat (dankzij de rationalisering van de oorlogsindustrie door Albert Speer) en het Duitse moreel is (nog) niet gebroken.

De burgerbevolking

Reeds voor de oorlog waarschuwden zowel de Britse als de Duitse autoriteiten hun bevolking voor eventuele chemische, bacteriologische of luchtaanvallen. De luchtbescherming kan op miljoenen vrijwilligers rekenen. Zij signaliseren branden en helpen de brandweerlui bij het blussen. Ze ruimen puin en staan de slachtoffers bij door maaltijden te verdelen of voor tijdelijk onderdak te zorgen. Geconfronteerd met het gevaar van de luchtaanvallen wordt geleidelijk aan een netwerk van schuilplaatsen gebouwd. Kelderverdiepingen van huizen en openbare gebouwen worden omgebouwd tot schuilkelders, die echter geen

afdoende bescherming bieden. Wie daar zijn toevlucht zoekt, kan namelijk nog altijd stikken, verkolen of onder het puin bedolven worden. Tegelijkertijd zetten de nazi-autoriteiten een programma op voor evacuatie en verhuizing van de bevolking naar gebieden die minder blootgesteld zijn aan aanvallen. Zo worden ongeveer 2,5 miljoen kinderen naar het platteland gestuurd. Een deel van de bevolking vlucht spontaan weg uit de steden. Voor hen die in de risicozones blijven, zijn luchtalarmen en afdelingen naar de schuilkelders dagelijkse kost.

Wist je dat...?

- De spring- en brandbommen die de geallieerden boven Duitsland afwierpen een ware ‘vuurzee’ over de steden en hun bewoners liet neerdalen? Het bombardement op Dresden, een strategisch onbelangrijke stad in Duitsland, verwoestte de helft van de stad. Bovendien vielen er in een paar uur meer dan 35.000 slachtoffers.

Samenstelling van een konvooi, Nova-Scotia, © WHI, Brussel.
De geallieerden groeperen hun schepen in konvooien om minder kwetsbaar te zijn voor Duitse duikboten.

Duitse duikboten in de haven, © BPK, Berlijn.
De Duitse duikboten maken gebruik van de meutetactiek om de geallieerde konvooien aan te vallen.

Hamburg, augustus 1943, © BPK, Berlijn.
De spring- en brandbommen laten een ware ‘vuurzee’ neerdalen over de steden en hun bewoners.

‘We hadden geen stroom, geen gas, geen water. We kookten op een bakstenen haard, water haalden we bij de pomp buiten. Daar stond altijd een lange rij.

Buiten nam het puin alleen maar toe, er lagen stinkende, opgezwollen paardenkadavers op straat, af en toe een lijk langs de kant van de weg. Bepakt met manden, zakken en tassen baanden de Duitse soldaten zich een weg. In een afgebrande suikerfabriek viel nog iets te halen. Langs een kapot kelderraam haalden ze kilo’s bruine suiker buiten. Niet lang daarna stortte de fabriek in, waarbij een aantal plunderslaars bedolven raakten onder het puin.’

Getuigenis van Dorothea Günther (geboren in 1914)
over het einde van de oorlog in Potsdam, Lebendiges
Museum Online (LEMO), (Kapitulation) - 5/8/2013.

Activiteitenfiche nr 3

De oorlog op zee en in de lucht

De oorlog breidt zich over de hele wereld uit: naast Europa en Afrika, doen ook Azië en de Verenigde Staten mee. Er wordt niet alleen aan land, maar ook op zee en in de lucht gevochten.

De oorlog op zee

Om de geallieerden te bevoorraden, sturen de Verenigde Staten schepen vol materiaal naar Rusland en Groot-Brittannië. Hier sta je op de brug van een Brits schip dat de

Atlantische Oceaan oversteeft. Maar onder water liggen Duitse duikboten op de loer om de geallieerde schepen aan te vallen. Ze vangen er geluiden op om de positie van hun prooi te bepalen.

Ga naar de luisterpost van de onderzeeër en probeer het geluid van een schip te herkennen. Je hoort er ook andere geluiden.

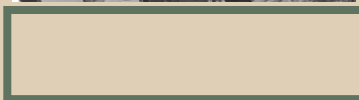
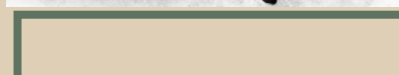
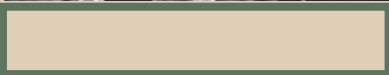
Welke?

- ⇒ Een school garnalen
- ⇒ Zeemeerminnen
- ⇒ Dolfijnen
- ⇒ Walvissen
- ⇒ Zeepaardjes

De oorlog in de lucht

Dag en nacht blijven Britse en Amerikaanse vliegtuigen Duitsland bombarderen. Hele steden worden in de as gelegd, honderdduizenden mensen sterven en miljoen anderen hebben geen dak meer boven het hoofd. Hieronder zie je een aantal foto's die de opeenvolgende fases van een bombardement illustreren. Zet ze in de goede volgorde en verbind ze telkens met het juiste onderschrift.

Tijdens het bezoek

De landing van Normandië

6 juni 1944

De Atlantische muur

In juni 1940 bezet het Duitse leger de Europese kustlijn van Noorwegen tot aan de Pyreneeën. Tot in december 1941 is de versterking van deze kustlijn zeker geen prioriteit voor het Duitse opperbevel. Wanneer de Verenigde Staten mee in het strijdperk stappen, beslist Hitler om de kusten toch te versterken, om de in het oosten ingezette troepen te beschermen tegen een aanval in de rug. Het verdedigingsapparaat

wordt in maart 1942 geconcentreerd rond de havens, waarvan de verovering in Duitse ogen een noodzakelijke voorwaarde is voor een eventuele landing. De bouw van zo'n 15.000 verdedigingswerken wordt toevertrouwd aan de organisatie Todt. In de winter van 1943 stelt veldmaarschalk von Rundstedt echter een alarmerend verslag op over de staat van de kustverdediging. Hitler reageert hierop door o.a. maarschalk Rommel als algemeen inspecteur van de vestingwerken (van de Loire tot de Schelde) aan te stellen. Van bij zijn aankomst onderneemt Rommel de ene inspectie na de andere en stelt de zwakke punten vast van deze zogenaamd onneembare muur. Tijdens de maanden vóór de landing spant hij zich in om de vuurkracht van de bunkers op te drijven, de camouflage te verbeteren, de stranden met duizenden obstakels te bezaaien en miljoenen mijnen onder het zand te stoppen. Zo hoopt hij de stranden ontoegankelijk te maken en de open ruimtes tussen de verdedigingswerken op te vullen. Maar door opgedreven geallieerde luchtaanvallen verlopen de werken moeizaam. Zo lijkt de muur aan de vooravond van de landing op een vesting die dan wel indrukwekkend is, maar van ongelijke sterkte. Bovendien zijn de troepen van de kustverdediging doorgaans van middelmatige kwaliteit. Naast de SS divisies, de pantsereenheden en de parachutisteneenheden, die

Wist je dat ...?

- Operatie Fortitude South spant de kroon. Dit plan wil geloofwaardigheid verlenen aan de hypothese van een mogelijke landing in Pas-de-Calais.
- Het draait o.a. rond het nepleger het First United States Army Group (FUSAG) onder bevel van de Amerikaanse generaal George Patton. Hiervoor verzamelen de geallieerden in het zuidoosten van Engeland neptanks en neplandingsvaartuigen in hout of rubber om de Duitse verkenningsvliegtuigen op het verkeerde been te zetten.

Naarmate de tijd vordert, stijgt het door de Duitsers onderschepte radioverkeer, wat hen overtuigt dat de landing nabij is.ervan

- Ook de informatie van de dubbelspionnen heeft hetzelfde effect.

zeer goed bewapend en gemotiveerd zijn, zijn er een twintigtal statische divisies die voornamelijk uit oudere of herstellende mannen of *Osttruppen* (vrijwilligers uit de in het oosten bezette gebieden) bestaan en die alleen maar over verouderde of op de vijand buitgemaakte wapens beschikken.

De meteorologische en maritieme omstandigheden van de landing

Operatie Overlord kan alleen succesvol verlopen bij gunstige meteorologische omstandigheden. Het weer is niet alleen cruciaal op D-day, maar blijft ook belangrijk

de daaropvolgende dagen en weken onder meer voor luchtinterventies. In de maanden voor de landing worden voor elke fase van de operatie de minimaal noodzakelijke weersomstandigheden bepaald. Een licht bewolkte hemel is nodig voor de voorafgaande bombardementen, een zwakke wind voor de parachutisten en een kalme zee voor de verscheping en ontscheping van manschappen en materiaal. Gelukkig spelen ook meer voorspelbare elementen een

rol, zoals de stand van de maan en de getijden. Alle puzzelstukken vallen gemiddeld slechts drie keer per maand in elkaar.

In mei 1944 wordt de landingsdatum geprikt op 5 juni. Helaas slaat het milde voorjaarsweer begin mei volledig om. Opperbevelhebber Dwight Eisenhower beslist op de ochtend van 5 juni in extremis om de operatie 24 uur uit te stellen omdat voor 6 juni beter weer is voorspeld.

Wist je dat ...?

- Er ook een Belg heeft bijgedragen tot het succes van de landing in Normandië? Hugo Van Kuyck is een van de weinige buitenlandse officieren in dienst van het Amerikaanse leger. Hij is burgerlijk ingenieur van opleiding, maar is tevens piloot en schipper.
- Als officier bij de genie staat hij aan het hoofd van de Beach Intelligence Section. Vanaf 1943 maakt zijn ploeg gedetailleerde

kaarten van de Franse kustlijn. Op basis van luchtfoto's maakt Van Kuyck in de weken voor de landing gedetailleerde kaarten en profieltekeningen van de Normandische stranden.

- Op 6 juni neemt hij de leiding van de Beach Survey Party, het team dat de weerstand van het zand peilt voor de ontscheping van zware voertuigen in de sector van Omaha.
- Na de oorlog wordt hij korvetkapitein bij de Belgische Zeemacht.

D-Day: Operatie Overlord: de landing van Normandië

Vanaf 1942 overwegen de Britten en de Amerikanen ernstig het idee van een landing aan de Atlantische kust van Frankrijk. Tijdens de intergeallieerde conferenties (Casablanca, Quebec, Washington) worden de plannen en de noden aan manschappen en materiaal op punt gesteld. Na een lang proces van wikken en wegen – dat vergezeld gaat van controverses tussen Britten en Amerikanen en van de voortdurende druk van Stalin om een tweede front te openen - krijgt Overlord uiteindelijk groen licht. Op de top van Teheran (november 1943) geven de drie Groten hun fiat. De operatie zal uiteindelijk op 6 juni 1944 plaatsvinden onder het opperbevel van de Amerikaanse generaal Eisenhower. In de aanloop naar D-Day verzamelt een oorlogsvloot van 7.000 schepen van alle mogelijke types zich in de havens van Groot-Brittannië. Operatie Neptune, de maritieme fase van Overlord, kan van start gaan. De al sedert enkele dagen bemande schepen steken van wal en komen samen bij het eiland Wight waar de konvooien worden samengesteld. Onder bescherming van kabelballonnen en voorafgegaan door kunstmatige nevelsluiers, kiezen ze uiteindelijk open zee richting Normandië en varen in het kielzog van de mijnenvegers. Terwijl de vloot de kust nadert, worden 's nacht enkele luchtlandingsdivisies (één Britse en twee Amerikaanse) gedropt aan weerskanten van het toekomstige slagveld waarvan ze de toegangen moeten blokkeren. Om de aandacht van de Duitse verdediging af te leiden, wordt de kustlijn massaal gebombardeerd. Tussen Cherbourg en Le Havre vallen meer dan 8.000 ton bommen. Enkele uren later worden de landingsvaartuigen te water gelaten. Volgeladen met manschappen en materiaal varen ze door een woelige zee en onder een regen van kogels naar de kust, waar de vijand intussen van zijn verrassing bekomen is. De oorlogsschepen hebben inmiddels het vuur geopend op de Duitse kustbatterijen, die reeds ook vanuit de lucht de volle lading gekregen hadden. Ondertussen bereiken de landingsvaartuigen het strand. Met gemengd succes bereiken zo'n

Een van de landingsvaartuigen tijdens de landing, © WHI, Brussel.

175.000 mannen de stranden en proberen er een bruggenhoofd te installeren.

De geallieerde opmars wordt bemoeilijkt door het Normandische coulisselandschap van de bocage, een dambord van weilanden en akkers omzoomd met hagen en bosjes, waar de Duitsers zich prima kunnen verschuilen en volop hinderlagen leggen. Omdat de geallieerde pantsereenheden weinig manoeuvreerruimte hebben, komen de troepen maar traag vooruit.

Hun moeizame opmars wordt extra bemoeilijkt door het aanhoudend slechte weer, dat het landschap verandert in een moeras en de tussenkomst van de luchtmacht vertraagt. In juni lijdten de Amerikaanse en Britse troepen hoge verliezen voor een minimum aan terreinwinst.

De Atlantische muur, © ECPAD, Parijs

De strandversperringen: Tsjechische egels, © Cegesoma, Brussel

Amerikaanse para's van de 101e divisie luchtlandingsdivisie in een zweefvliegtuig in de nacht van 5 op 6 juni 1944, © NARA, Washington DC.

Amerikaanse landingstroepen op Omaha beach, © WHI, Brussel

De Duitsers ontdekken dat de landing is begonnen.

‘(..) ik kom aan in het plaatsje Sainte-Marie-du-Mont, volgens de kaart het laatste dorp voor de kust. Middenin het dorp staat een oude kerk met een klokkentoren. Ik ga de sleutels halen en klim naar boven, waar ik een uniek uitzicht krijg dat ik nooit zal vergeten. Voor me zie ik een diepblauwe, bijna roerloze zee. Ontelbare oorlogsbodems liggen op een lange, ononderbroken rij aan de horizon. Tussen de schepen en de kust varen de hele tijd landingsvloepen af en aan om Amerikaanse soldaten aan land te brengen.’

Getuigenis van baron von der Heydte, majoor bij de Duitse para's, in: Annick Cojean, “Les vétérans du Jour J”, *Le Monde*, juni 1994.

De landingsvaartuigen

Getuigenis van de Amerikaanse soldaat Jess Weiss

“De schepen naderden het strand. Krachtig klieften de relingen door de golven en het opspattende water striemde als een ijzige regen over ons heen. Het kon ons niet deren, want de meesten lagen geveld door zeeziekte op de vloer. De golven spoelden tenminste het braaksel van onze uniformen, de scheepsbrug en onze helmen af. (...) Toen bereikten we de kust. Van het ene moment op het andere klapte de reling van het schip open... Voor onze ogen zagen we in een kluwen van rokende wrakstukken en rollen prikkeldraad omhoog gerichte stalen staven, kruisen en driehoeken opdoemen, waaraan GI's van de eerste aanvalsgolf ophingen, aan stukken gereten en doorzeefd met kogels. Daarna zagen we vlakbij de waterlijn honderden soldaten ronddobberen, hun gezichten in het water en hun rugzakken zachtjes wiegend in de branding.”

in Annick Cojean, “Les vétérans du Jour J”, *Le Monde*, juni 1994.

Activiteitenfiche nr 4

De landing van Normandië

De Duitsers zijn bang dat de geallieerden aan de westkust van Europa zullen landen om de bezette landen zo opnieuw te veroveren. Daarom leggen ze een verdedigingslinie aan vanaf Noorwegen tot in het zuiden van Frankrijk. Dankzij deze bunkers en kanonnen kunnen ze de kustlijn nu bewaken en verdedigen. Maar de vrees van de Duitsers wordt bewaarheid, want op 6 juni 1944 landen de geallieerden op de Normandische kusten. Zevenduizend schepen hebben vijftienduizend manschappen aan boord die de stranden en kliffen onder vuur nemen. De avond voor de landing hebben vliegtuigen al parachutisten boven het binnenland gedropt.

De herovering van Europa is begonnen.

Vul de tekst aan door gebruik te maken van deze woorden:

Atlantikwall – Normandië – Duitse – geallieerde – zweefvliegtuigen – landingsvloepen – stranden – platteland – parachutisten – bevrijding

De landing vindt op 6 juni 1944 plaats in, en kent twee fases.

Op de vooravond van de eigenlijke landing droppen, die stil zijn omdat ze geen motor hebben, op het, achter de Duitse linies, een heleboel De volgende ochtend landen de soldaten met (boten die een platte bodem hebben), op de Normandische, terwijl de soldaten ze vanaf de met hun kanonnen onder vuur nemen. De van Europa kan nu beginnen.

Op de Normandische stranden stoten de soldaten op een hoop versperringen die de Duitsers daar hebben neergezet.

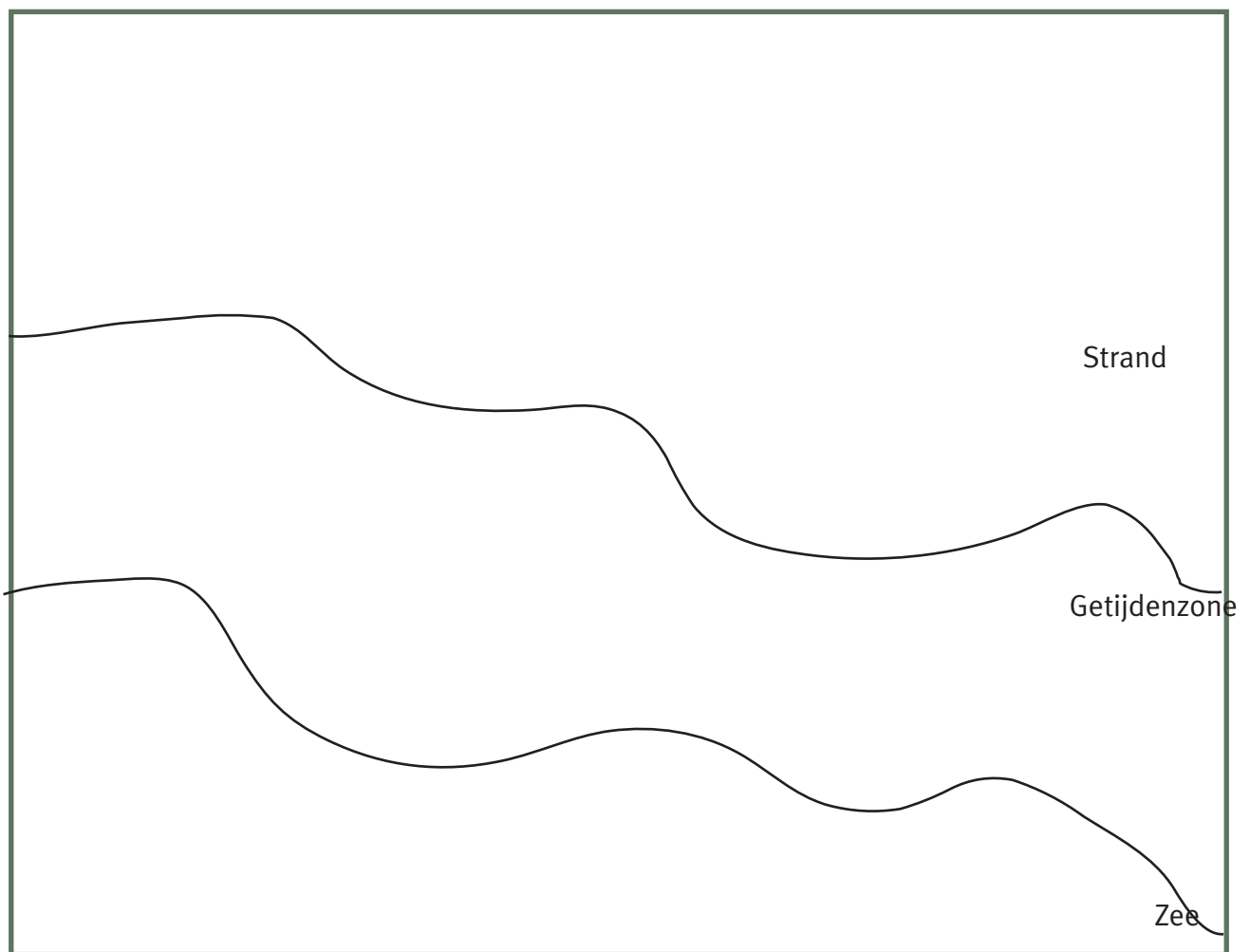

In deze zaal kun je er een paar zien:

- Notenkrakermijn
- Betonnen tetraëder
- Houten paal met anti-tankmijn
- Cointet-versperring (antitankhindernis)
- Tsjechische egel

Teken ze en zet ze op hun juiste plek op het strand. Het schema in de zaal kan je daarbij helpen.

Het strand

Tijdens het bezoek Bezette België Europa onder het hakenkruis

Europa onder het hakenkruis

Nazi-Duitsland en zijn bondgenoten heersen over het grootste deel van Europa. Ze willen een Nieuwe Orde vestigen, waarbij het continent een nieuwe staatsinrichting krijgt en waarbij de Führer aan het hoofd staat.

Die heerschappij is echter weinig voorbereid en vaak geïmproviseerd, er ontstaat een lappendeken van regimes en structuren. Geannexeerde of bezette gebieden worden ingeschakeld in de Duitse oorlogseconomie. Op korte of langere termijn wordt er een volledige nazificatie nagestreefd. Er is een duidelijk verschil tussen het Duitse beleid in het oosten en in het westen: In het oosten van Europa worden plaatselijke - vaak communistische - elites meteen uitgemoord en de lokale industrie grotendeels vernietigd. Via brutaal geweld en genocide wordt het waanbeeld van een raszuivere samenleving nagestreefd. De lokale Slavische en Joodse bevolking moet plaats maken voor Germaanse levensruimte (Lebensraum). Sommigen verdwijnen als dwangarbeiders in het Reich, anderen worden meteen vermoord.

Noord-West-Europa wordt beschouwd als een cultuurgebied: daar willen de Duitsers een stabiel en langdurig regime vestigen. Er wordt samenwerking met lokale elites nagestreefd om met zo weinig mogelijk eigen mensen en middelen de ingenomen landen te besturen. Dit sluit echter niet uit dat er een doorgedreven nazi-Duitse repressie en vervolging wordt uitgevoerd.

De situatie verschilt in elke regio, maar overal wordt in verschillende mate gecollaboreerd met of verzet gepleegd tegen de nieuwe machthebbers. De doorsnee Europeaan probeert zijn dagelijkse leven verder te zetten, al is dat lang niet voor iedereen weggelegd.

Houten wegwijzer richting een Duits soldatenhuis of Soldatenheim, België, 1940

Kepie van Hermann Göring als Generalfeldmarschall bij de Luftwaffe, Duitsland, 1940.

Wist je dat ...?

- Göring in nauw contact met Hitler voor en tijdens de oorlog vorm geeft aan het Duitse economische, politieke en militaire beleid? Hij legt onder meer de basis voor de economische plundering van het oosten. Göring geeft in 1941 ook het bevel een “eindoplossing” voor de Joden in Oost-Europa uit te werken.

In de verschillende vitrines worden een aantal thema's uitgelicht die in alle bezette landen in Europa aan de orde zijn: het beleid, de collaboratie, het dagelijkse leven, het verzet en de repressie.

België onder het hakenkruis (1940-1945)

Nog geen kwart eeuw na de Eerste Wereldoorlog ondergaat België opnieuw een Duitse bezetting. Het overgrote deel van de bevolking krijgt opnieuw te maken met honger, armoede en ontbering. Deze tweede bezetting gaat echter nog veel verder en confronteert de Belgen met nieuwe fenomenen, zoals allerlei vormen van collaboratie, gewapend en passief verzet en de vervolging van Joden en zigeuners. Daarnaast krijgen de Belgen ondermeer te maken met de verplichte tewerkstelling in Duitsland, de dubbelzinnige houding van de koning en de regering, het Duitse gijzelingsbeleid en de angst voor bombardementen. Wanneer België in september 1944 door de geallieerden bevrijd wordt, is dat niets te vroeg: de interne spanningen lopen intussen zo hoog op dat sommigen een burgeroorlog vrezen.

Grote adelaar in plaaster met een Belgisch wapenschild in zijn klauw, door de Duitsers achtergelaten in Brussel in 1944, collectie WHI, Brussel.

Jonge Duitse soldaat (*Luftwaffe*) koopt fruit bij een Belgische vrouw, Rogierplein, Brussel, © Cegesoma, Brussel

Tijdens het bezoek

Bezet België

België in Duitse handen

Bezet België: België in Duitse handen

Een Duits militair bestuur

In 1940 wordt een controlerend Duits militair bezettingsregime geïnstalleerd dat het grootste deel van België en twee Noord-Franse departementen, Nord en Pas-de-Calais, bestuurt. Het gebied wordt van gemeentelijk tot provinciaal niveau opgedeeld in een reeks Kommandanturen, die variëren naar grootte en bevoegdheid en het beleid van de centrale bezettingsmacht uitvoeren. In de zomer van 1944 maakt het militaire bestuur plaats voor een Duits burgerlijk bestuur.

Wist je dat ...?

- De Duitstalige Oostkantons Eupen, Malmedy, Sankt Vith en tien Franstalige kleinere gemeenten in het noordoosten van Luik in mei 1940 door Duitsland worden geannexeerd.
- De Belgische kolonie Congo en mandaatgebied Ruanda-Urundi niet in Duitse handen vallen, maar de impact van de oorlog er duidelijk voelbaar is.

Eendracht maakt macht? Een regering in ballingschap

In 1940 vlucht de Belgische regering naar Frankrijk, wat haar erg kwalijk wordt genomen door de bevolking. Een verordening van von Falkenhausen maakt het de ministers onmogelijk om terug te keren. Vier ministers begeven zich naar Londen: Pierlot, Spaak, Gutt en De Vleeschauer. Na oktober 1942 komen daar nog De Schryver, Delfosse, Balthazar en vijf staatssecretarissen bij.

Vanaf oktober 1940 wordt op Eaton Square de strijd aan de zijde van Groot-Brittannië voortgezet. Daarnaast worden plannen gemaakt om een naoorlogs België in goede banen te leiden. Aanvankelijk steunen de ministers het beleid van de secretarissen-generaal en het Galopin-comité in het bezette land. Vanaf 1942 trekken ze er steeds meer hun handen van af.

De regering onderschrijft in september 1941 de principes van het Atlantisch Charter, dat de kiemen van de Verenigde Naties bevat. Het verbindt de geallieerden tot de onvoorwaardelijke nederlaag van nazi-Duitsland en zijn bondgenoten. België neemt zo officieel deel aan de oorlogsinspanning. Een herboren Belgische lucht-, land- en zeemacht wordt in het Britse leger geïntegreerd. De troepen worden intensief getraind om het Europese continent te bevrijden.

Via radio-uitzendingen van de BBC en Radio België-Radio Belgique zoekt de regering contact met bezette landgenoten en steekt hen een hart onder de riem. Vanaf 1943 levert ze in toenemende mate materiële en financiële steun aan het verzet. Tegenover Leopold III stelt de regering zich verzoenend op, maar de standpunten over de bezetting en de naoorlogse toekomst van België liggen heel ver uit elkaar.

De secretarissen-generaal

In afwezigheid van de regering vervangen de hoogste ambtenaren van elk ministerie, de secretarissen-generaal, bij wet hun ministers. Als een soort ambtenarenregering sluiten ze een verstandshuwelijk met de Duitse bezetter. In 1940 en begin 1941 gaan ze echter erg ver met hervormingen op economisch en lokaal politiek vlak.

De evenwichtsoefening tussen het behartigen van Belgische belangen en het meewerken aan Duitse eisen zorgt voor heel wat conflicten met het Duits militair bestuur, het Belgische gerecht en de regering in Londen. Veel Belgen verwijten de secretarissen-generaal bovendien een slaafse uitvoerder van Duitse verordeningen en maatregelen te zijn.

De positie van de secretarissen-generaal is niet eenvoudig. Actief of passief verzet tegen bepaalde maatregelen wordt vaak gebroken door Duitse chantage of dwang. België is sterk afhankelijk van Duitsland voor zijn voedselbevoorrading, een argument dat de bezetter niet zelden hanteert om het bestuur van het bezette land zo volgzzaam mogelijk te maken. Vanaf 1942 voeren de meeste secretarissen-generaal een Belgisch-nationale politiek, vaak tegen het Duitse beleid in.

Een regering in ballingschap

De rol van koning Leopold III is omstreden tijdens de bezetting. Nadat hij op 28 mei 1940 Duitsland de overgave heeft aangeboden, blijft hij – tegen de wil van de regering – in het bezette land. Hij wordt als krijgsgevangene overgebracht naar het kasteel van Laken. Daar wordt zijn wereldbeeld vooral door zijn entourage gevormd.

Binnen zijn directe omgeving zijn er contacten met vermeende collaborateurs. Er wordt zelfs een grondwet voor een Nieuwe Orde met een meer autoritaire vorst voorbereid. Op 19 november 1940 ontmoet Leopold de Führer in het Duitse Berchtesgaden. Hij onderhandelt er over zijn politieke ambities, een betere voedselbevoorrading voor het bezette land en de vrijlating van alle krijgsgevangenen. Hitler heeft echter geen oren naar de koninklijke plannen.

Officierskist van koning Leopold III, België, 1940-1944

Als krijgsgevangene die het lot van zijn soldaten deelt, is de koning aanvankelijk erg populair bij de bevolking. Het imago van solidaire vorst krijgt echter een ferme deuk wanneer Leopold in volle bezetting trouwt met de jonge Vlaamse burgervrouw Liliane Baels. De koning begaat bovendien een inbreuk op de grondwet door eerst voor de Kerk en pas later voor de wet te huwen. Leopold III blijft boven alles steeds voorzichtig. Nooit zal hij openlijk protesteren tegen het regime en zijn onderdrukkende maatregelen. Na D-Day wordt de koning overgebracht naar Duitsland. Hij laat een politiek testament na waarin hij de geallieerde bondgenoten vergeet, de regering verwijten maakt, alsook het verzet en de slachtoffers van het naziregime negeert.

Wist je dat ...?

- De regering tijdens intergeallieerd overleg handig gebruik maakt van het enorme potentieel van haar kolonie Congo, dat na de Belgische nederlaag de militaire strijd verderzet? Congo is vooral belangrijk omwille van grondstoffen zoals koper, zink, goud, tin, rubber... en uranium. De Amerikaanse atoombom die in 1945 op het Japanse Hiroshima valt, is met Congolees uranium ontwikkeld.
- De gevolgen van de geallieerde interesse voor de natuurlijke rijkdom van het gebied rampzalig zijn voor de Congolese bevolking? Congo groeit als het ware uit tot één groot dwangarbeiderskamp ten dienste van de oorlogsindustrie. Opgedreven productiequota zorgen voor een verhoogde verplichte tewerkstelling in mijnbouw en industrie. Sommige arbeiders worden hiervoor ook gedeporteerd.

Het minste kwaad? Alexandre Galopin en het Comité

De Belgische sociaaleconomische macht ligt bij het ‘Galopin-comité’, dat wordt gevormd door vooraanstaande bedrijfsleiders, bankiers en industriëlen. Het is genoemd naar Alexandre Galopin, die voor en tijdens de bezetting gouverneur is van de Generale Maatschappij van België, de grootste holding van het land. Tijdens de bezetting treedt het comité op als een soort schaduwregering van financieel-economische ‘technocraten’.

Een nieuwe gedragslijn, de Galopin-doctrine, moet grenzen stellen aan de Belgische economische productie voor Duitsland. In juli 1940 wordt besloten de industriële productie te hervatten, met uitzondering van wapens, munitie en materiaal dat direct inzetbaar is door Duitsland. België draagt zo aanzienlijk bij tot de Duitse

Bureau van Alexandre Galopin, bruikleen van de familie de Merode – Bonvoisin

1942 beklemtoont het comité vooral de noodzaak om het industriële productieproces in Belgische handen te houden.

oorlogsinspanning.

Het comité verantwoordt de werkhervatting met het argument dat de uitvoer van industriële goederen de voedselaanvoer uit Duitsland op peil moet houden. Ook de deportatie van (werkloze) arbeiders en een industriële ontmanteling zou zo kunnen worden voorkomen. Een groot deel van die redenering wordt echter snel door de realiteit ingehaald. Na

Illustraties

De Belgische regering in London: van links naar rechts: Albert De Vleeschauer (administrateur-generaal van de Kongolese kolonie) Hubert Pierlot (Eerste minister), Camille Gutt (Financiën), Paul-Henri Spaak (Buitenlandse zaken), © WHI, Brussel

Koning Leopold III in Laken, © WHI, Brussel

‘Tijdens de luchtaanvallen beschermden we de baby. We stopten hem in het kartonnen beademingsapparaat. (...) We liepen naar de kelder. Daar legden we de baby op een klein matrasje, ik zelf lag naast hem op de betonnen vloer. We hadden het echt zwaar in die periode en gedurende een hele periode was het elke nacht prijs. Als er mist hing, gingen we soms om vijf uur naar de kelder en bleven tot de volgende ochtend beneden. Gelukkig gaf ik hem toen nog de borst, zodat we niet naar boven hoefden om papflessen te vullen.’

Aline Delwarte, *Jours de Londres*, Brussel, 2000, p. 219.

‘Mijn moeder ging niet op zoek naar werk. Ze zou daar toch niets hebben gevonden. Ze was namelijk huisvrouw. Ze had geen enkele kwalificatie, en ze sprak ook geen Engels. (...) Mijn moeder was enig kind en ze was gewend te doen wat haar ouders haar opdroegen. Tot de dag waarop ze trouwde. Vanaf toen deed ze wat haar man haar opdroeg.’

Madeleine Van Eetveld, *Jours de Londres*, Brussel, 2000, p. 220.

‘De Vlamingen leidden hun leven verder zoals ze dat gewend waren: ze stonden vroeg op (een uur vroeger dan de lokale bevolking) om hun woning op te ruimen en schoon te maken. Ze deden hun boodschappen heel vroeg, waardoor ze als eerste in de winkels aankwamen. In een periode waarin sommige producten schaars waren, werkte dat uiteraard spanningen in de hand.’

La Belgique indépendante, 17/8/1944, *Jours de Londres*, Brussel, 2000, p. 217.

‘De Belgische kinderen die we in het dorp ontmoeten, zijn tweetalig. Als we op de hoek van de straat blijven staan om naar ze te luisteren, merken we dat ze halverwege een zin van Vlaams overschakelen naar Engels, omdat ze dat een levendigere taal vinden.’

La Belgique indépendante, 8/8/1942, *Jours de Londres*, Brussel, 2000, p. 202.

Tijdens het bezoek

Bezet België

Het dagelijks leven

Over honger, schaarste en werk

Leven in oorlogsdecor. Ieder voor zich?

Ook tijdens de bezetting gaat het leven verder. In een door honger en schaarste geteisterd land passen de Belgen zich aan de nieuwe realiteit aan. De bevolking wil overleven en herneemt haar dagelijkse activiteiten. Ze wordt daarbij aangemoedigd door de Duitse bezetter die orde en rust predikt.

De oorlog is echter nooit veraf. Zwarte of grijze uniformen verschijnen in het straatbeeld en op talloze verordeningen staat te lezen wat de nieuwe machthebbers verbieden of eisen. Er rijden weinig auto's en meer mensen nemen de fiets. De schaarse treinen, trams en bussen zitten overvol. Reizen wordt tot een minimum beperkt, heel wat mensen blijven thuis. De bezetter stelt een avondklok in en verplicht – de geallieerde bommen indachtig – de verduistering van woningen en voertuigen.

Toch is België geen doods land. Sportwedstrijden worden druk bijgewoond, theatervoorstellingen, bioscopen en concerten trekken veel bezoekers. De bezetter houdt steeds een oogje in het zeil: voor anti-Duitse retoriek is geen plaats, Joden worden uitgesloten. Rust en vrede zoekt men in de kerk, waar misvieringen heel wat (nieuwe) gelovigen aantrekken. Velen blijven ook thuis waar boeken en (gecensureerde) kranten worden verslonden. 's Avonds proberen heel wat mensen stiekem naar de radio-uitzendingen uit Londen te luisteren.

De oorlog brengt het slechtste en het beste in de Belg naar boven. Geweld en criminaliteit nemen toe, winstbejag en egoïsme zijn alomtegenwoordig. Toch is er ook ruimte voor liefdadigheid en vrijgevigheid onder de bevolking. De solidariteit in oorlogstijd is ongezien.

Het dagelijkse leven tijdens de bezetting

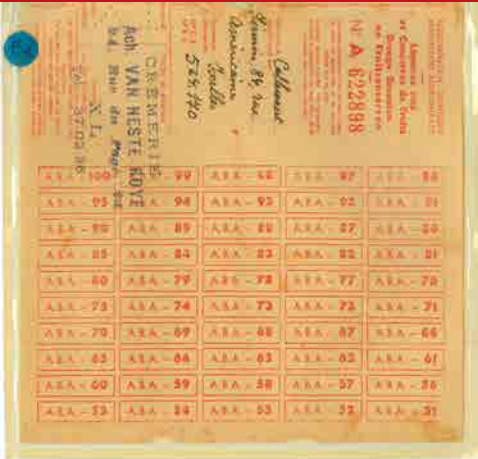
Symboliek: nagebouwde woonkamer uit de jaren '40

Voorwerpen, replica's en teksten over volgende onderwerpen: voeding, hygiëne, muziek, literatuur, liefde, kunst, familie, geloof, sport, tabak, dans, cinema, mode, Sinterklaas, licht, mobiliteit en verwarming.

Ieder voor zich?

De rantsoenering

Die wordt al ingesteld in de eerste dagen van de bezetting en heeft betrekking op noodzakelijke levensmiddelen als brood, vlees of aardappelen die tegen voedselbonnen (die de gemeentelijke administratie verstrekt) en geld moeten worden geruild. In sommige gevallen worden er bijkomende rantsoenen

Rantsoeneringsbonnen, collectie WHI, Brussel

verstrekt aan zwakkere personen als kinderen, bejaarden en zwangere vrouwen.

De officiële rantsoenen bestaan uit 1.300 calorieën (veel minder dan de vereiste 2.400 calorieën) en zelfs daarvan is vaak maar 30% tot 50% voorhanden. Inkopen doen wordt een beproeving, omdat men constant in de rij staat om kleren, voedingswaren of brandstof te kopen. Wie de schaarste wil omzeilen, moet blijk geven van een grote vindingrijkheid. Speciale kookboeken bevatten tips om toch nog een gevarieerde maaltijd op tafel te zetten met zo weinig mogelijk geld, om het meeste uit voedingswaren te halen en gebruik te maken van

ersatz (vervangproducten), bijvoorbeeld door koffie te maken van eikels of taarten van aardappelen. Daarnaast ontstaat er een parallel, illegaal circuit, een zwarte markt waar alles te krijgen is zonder bons maar aan waanzinnige prijzen. Ook kleding staat op de bon omdat er te weinig grondstoffen zijn. Zo worden zijden kousen, die niet meer te krijgen zijn, door “vloeibare kousen” vervangen.

Wist je dat ...?

- De officiële rantsoenen veel te laag zijn? Bovendien krijgt niet iedereen waar hij officieel recht op heeft. Veel Belgen zoeken een toevlucht op de illegale zwarte markt. In de georganiseerde sluikhandel kunnen smokkelaars voor veel geld zowat alles regelen. Winstbejag en egoïsme vieren er hoogtij. Daarnaast is er ook een minder georganiseerde zwarte markt: clandestien geslachte varkens, aardappelen ‘op overschot’... worden er tegen hoge prijzen verhandeld.

‘Le Jeu du Smokkeleer ou le marché noir’, naorlogs gezelschapsspel rond de zwarte markt in België, ca. 1945.

Wist je dat ...?

- De wintermaanden tijdens de bezetting duizenden ondervoede en licht geklede Belgen in de problemen brengen? In het bijzonder zorgt het winterseizoen van 1941-1942 voor heel wat ellende. De temperatuur daalt in de Ardennen tot -25°C , in het binnenland tot -20°C . Waterleidingen bevriezen en springen, het goedertransport stopt. Ontelbare gezinnen hebben een tekort aan brandstof, zelfs het kolenrantsoen is ontoereikend. Overall worden bomen omgehakt en verzaagd. Wekenlang leven duizenden gezinnen zonder vuur. De lage temperaturen verplichten gasmaatschappijen bovendien de druk in de leidingen te verlagen, waardoor ook een algemeen gasgebrek zich laat voelen.

Breukmoment: de verplichte tewerkstelling in Duitsland

Propaganda-affiche die de bevolking aanzet om vrijwillig in Duitsland te gaan werken, collectie WHI, Brussel.

De militaire bezetter probeert de productie in België op te voeren. Met succes: in de zomer van 1941 telt België nog slechts 100.000 werklozen. In minder aantrekkelijke sectoren, zoals de steenkoolmijnen, kampt men zelfs met een personeelstekort. Om dit probleem op te lossen, worden er uiteindelijk Russische krijgsgevangenen ingezet.

In 1942 telt de Duitse industrie echter te weinig arbeidskrachten. De oorlogscampagnes verslinden mensen en materieel. De arbeidspolitiek verandert radicaal. Op 6 maart 1942 verschijnt een verordening waardoor mensen nu ook verplicht tewerkgesteld kunnen worden in België en Noord-Frankrijk.

Op 6 oktober 1942 wordt de verplichte tewerkstelling in Duitsland ingevoerd. Mannen tussen 18 en 50 jaar en vrouwen tussen 21 en 35 jaar worden gedwongen in Duitsland te werken. Vanaf maart 1943 geldt de verplichting niet meer voor vrouwen. Er wordt een specifiek systeem van 'jaarklassen' ingevoerd. Wie in een bepaald jaar is geboren, moet zich aanmelden. In juli 1943 werken zo maar liefst 310.000 Belgen in Duitsland, vaak in de oorlogsindustrie.

De invoering van de dwangarbeid in Duitsland is hét breukmoment van de bezetting. Werkgevers protesteren en proberen zoveel mogelijk arbeiders in dienst te houden. Talloze werkweigeraars duiken onder. Sommigen vinden daardoor hun weg naar het verzet, dat zo in omvang toeneemt. Ook vanuit Londen krijgen werkweigeraars steun. Voor de Belgische politieke en economische elite in het land betekent de verplichte *Arbeitseinsatz* een crisis. Zelfs de katholieke Kerk laat zich horen. De samenwerking met de bezetter staat onder druk. Collaborateurs treden steeds meer op het voorplan.

Tijdens het bezoek Bezet België Verzet/Collaboratie

Zwart, wit of gekleurd?

De meeste Belgen schikken zich naar de realiteit van de bezetting. Ze nemen een passieve houding aan en gehoorzamen in zekere mate – en vaak met tegenzin – aan de nieuwe machthebbers. Die Belgen vormen een grote, grijze massa, waarbij de oorlog het dagelijks leven kleurt.

Deze massa bevindt zich tussen twee uitersten in: de collaboratie en het verzet, “zwart” versus “wit”. In realiteit zijn er diverse schakeringen zwart en wit: er bestaan heel wat gradaties van collaboratie en verzet. Bovendien evolueren beide begrippen met de tijd mee. Zo kan gedrag dat in 1940 als normale aanpassing of “accommodatie” wordt beschouwd, in 1944 als collaboratie worden gebrandmerkt.

Van de ongeveer 8.300.000 Belgen wil de absolute meerderheid de oorlog vooral zonder kleerscheuren doorkomen. Slechts een zeer kleine minderheid collaboreert of pleegt verzet.

Verzet

Een minderheid van de Belgen verzet zich actief tegen de Duitse bezetter. In 1940 zijn het slechts enkelingen - vaak geïnspireerd door de verzetsactiviteiten uit 1914-1918 - die overgaan tot acties. In 1944 is het verzet echter uitgegroeid tot een cluster van vaak goed georganiseerde groepen die letterlijk de wapens opnemen tegen de bezetter en zijn bondgenoten.

Doorgaans vormen vaderlandsliefde en antifascisme de drijfveren van deze verzetslieden. Daarnaast spelen nog andere motieven een rol: communisme, anti-Duitse gevoelens, een verlangen naar vrijheid en gerechtigheid, avonturisme... of – in mindere mate – democratisch bewustzijn.

Slechts 1,2 tot 1,8 % van de bevolking, zo’n 100.000 tot 150.000 Belgen, pleegt actief verzet. Het merendeel van die weerstanders is relatief jong, voornamelijk mannelijk en komt doorgaans uit Franstalige middens. Nederlandstaligen maken zo’n 30 procent van het verzet uit.

De verzetsacties bieden weerwoord aan Duitse propaganda, zorgen voor steun aan families van gevangenen... of versnellen de geallieerde overwinning. Duizenden Joden ontsnappen dankzij het verzet aan een gewisse dood. Zo’n 40.000 verzetsstrijders vallen in Duitse handen; 15.000 overleven het niet.

Het verzet kan verschillende vormen aannemen:

Inlichtingennetwerken: Kennis is macht

Het is voor de Belgen en Britten in Londen van goudwaarde te weten wat er in het bezette België gebeurt. Militaire, economische, politieke en juridische

gegevens helpen in de anti-Duitse strijd of zijn nuttig om de naoorlogse toekomst van het land voor te bereiden.

Tijdens de beginmaanden van de bezetting ontstaan in België spontaan de eerste inlichtingennetwerken, zoals Clarence, Luc-Marc of Zero. Inspiratie en ervaring worden hiervoor grotendeels uit de verzetsactiviteiten van 1914-1918 gehaald.

Wist je dat ...?

- Ook dieren een rol spelen bij spionage? In de halsband van deze kat worden briefjes met geheime informatie verstopt. Ook voor grotere afstanden worden dieren ingezet: zo zijn postduiven opmerkelijke bezorgers van boodschappen tussen België en Groot-Brittannië.

Pas vanaf de zomer van 1941 ontstaat een intensieve samenwerking tussen Britten en Belgen. Zo wordt Mill, onder leiding van de Britse Secret Intelligence Service,

“Pluto”, bij leven koerier van het Geheim Leger

Handgemaakt radio-ontvangsttoestel met lamp op batterijen, gebruikt door een weerstander, ca. 1942.

opgericht. In 1942 wordt door de Belgische regering het comité-Gilles opgestart. Een enkeling speelt ook inlichtingen door naar Frankrijk of de Sovjet-Unie.

Naast geheimhouding vormt het doorgeven van informatie het grootste probleem voor de spionagenetwerken. Over land duurt het tot acht weken vooraleer documenten Londen bereiken. Via zendapparatuur gaat dit een pak sneller, maar tot 1942 beschikken maar weinig groepen over degelijke radiotoestellen. Bovendien speurt de Duitse bezetter gericht naar zendapparatuur.

De ontsnappingslijnen: bestemming vrije wereld

Om verschillende redenen willen mensen clandestien het bezette land verlaten. Zo zoeken geallieerde soldaten, gezochte verzetsstrijders, vervolgte Joden, gestrande piloten, Belgen die dienst willen nemen bij het leger in Engeland... hun weg richting vrije wereld.

Er ontstaan heuse ontsnappingslijnen om mensen uit het land te helpen, waarvan de belangrijkste de Komeetlijn is. In het begin leggen mensen en geheime documenten nog dezelfde route af; vanaf 1942 is dat niet meer het geval. De vluchtweg loopt

doorgaans via Frankrijk, Spanje en Portugal . In vergelijking met de inlichtingendiensten worden minder mensen ingeschakeld om het doel te bereiken. Toch is er volk nodig bij het opsporen en samenbrengen van zij die willen ontsnappen, het verkrijgen van valse identiteitspapieren of het creëren van goede contacten op de vluchtroute. Een goede samenwerking over de landsgrenzen heen vormt de sleutel tot succes. Duitse controles aan de grens tussen bezet en vrij gebied of acties van de Duitse militaire contraspionagedienst (Abwehr) zorgen soms voor ware ravages binnen de ontsnappingslijnen.

Zijden sjaal met kaart van België en Noord-Frankrijk voor Britse piloten, v.1942.

Wist je dat ...?

- Er ook vervalsers voor het verzet werkten? Ze maakten identiteitsdocumenten, reispassen en rantsoeneringskaarten na.

De sluikpers: verzet in woord en beeld

De officiële pers – geschreven, gesproken, gefilmd – wordt genuileerd onder impuls van de *Propaganda Abteilung Belgien*. Vrije meningsuiting is onbestaand in het land. Duizenden mensen zijn betrokken bij wat het anti-Duitse bindmiddel bij uitstek is voor het verzet: de clandestiene pers.

Net als tijdens de Eerste Wereldoorlog verschijnen in 1940 de eerste sluikbladen in de grote steden. Langzamerhand worden ze over het hele land verspreid. 31,8% van de ongeveer 700 titels wordt in Brussel uitgegeven, 42,7% in Wallonië en 25,5% in Vlaanderen. Toch krijgt het merendeel van de bevolking de bladen nooit te lezen. Bijna de helft van de in 1940 ontstane bladen verdwijnt zelfs nog voor eind 1941.

Het maken van kwalitatieve vlugschriften, pamfletten of sluikbladen is duur en vergt heel wat tijd en materiaal. Vaak wordt een stencilmachine gebruikt, soms ook een echte drukpers. Het gevaarlijkste aspect is de geheimhouding: bij het maken en verspreiden van sluikpers zijn namelijk heel wat mensen betrokken.

Materiaal om te drukken, België, 1940-1944.

De publicaties zijn niet enkel bedoeld als tegenwoord voor Duitse propaganda, maar bewijzen ook hun nut als communicatie- en informatiebron. Ondanks de gemeenschappelijke vijand komen de tegenstellingen tussen de verzetsgroepen er duidelijk naar voren.

Het gewapend verzet: oog om oog, tand om tand

In tegenstelling tot 1914-1918 is er ook een gewapend verzet actief. Het uit zich in het plegen van moordaanslagen, bomaanslagen of sabotagedaden. Duitsers, maar vooral collaborateurs worden geïsoleerd. De Duitse terreur wordt beantwoord met een felle contraterreur.

De basis hiervoor wordt gelegd door de communistische partizanen, die na de Duitse aanval op de Sovjet-Unie in 1941 de wapens opnemen. Ook het militair strak georganiseerde Belgisch Legioen/Leger van België/Geheim Leger is een echte sleutelspeler bij dit soort verzet. Groep G ten slotte legt zich vooral toe op sabotageacties.

Aanvankelijk komen dergelijke verzetsdaden sporadisch voor. Er worden vooral geïmproviseerde sabotageacties en slechts enkele moordaanslagen gepleegd.

Machinepistool Sten MkII, 1940-1944

Begin 1943 worden de verzetsacties gewelddadiger, vooral in Brussel. Vanaf de zomer is er in bepaalde regio's van het land, zoals in Henegouwen of Limburg, sprake van een echte geweldsescalatie.

Tijdens de zomer van 1944 is het gewapend verzet op zijn hoogtepunt. De nakende bevrijding wakkert het geweld aan. De guerrilla-acties die op dat moment door verzetslui worden uitgevoerd, versnellen de bevrijding van het land.

Collaboratie

Een minderheid van de Belgen kiest er bewust en vrijwillig voor de doelen van de bezetter na te streven. Zo werken verschillende personen en partijen, elk met hun eigen agenda en op hun eigen manier, actief met de Duitsers mee. Tegen 1944 blijven vooral de meest overtuigden in de collaboratie volharden. De belangrijkste drijfveren om te collaboreren zijn antidemocratie en nationalisme. Ook andere motieven spelen een rol: anticommunisme, Duitsgezindheid, fascisme, nazisme, Jodenhaat... en opportunisme. Soms wordt gecollaboreerd uit geldgewin, uit avonturisme, uit liefde... en zelfs om verplichte tewerkstelling te ontlopen.

In Brussel en Wallonië komt minder collaboratie voor, al zijn collaborateurs er vaker betrokken bij bloedige terreurdaden. In Vlaanderen is de collaboratie minder gewelddadig, maar wel breder gedragen. Er is relatief meer politieke en culturele collaboratie.

Ongeveer 100.000 Belgen of zo'n 1,2% van de bevolking kiest voor de collaboratie. Minstens 2.000 collaborateurs sneuvelen in Duitse dienst, zo'n 850 worden door het verzet omgebracht.

De collaboratie kan allerlei vormen aannemen: militair, economisch, intellectueel, politiek, ...

Collaborateurs in uniform

De meest zichtbare collaborateurs zijn zij die, al dan niet gewapend, een uniform van een collaborerende organisatie dragen. Zowel in bezet België als aan het front helpen ze de Duitse doelen verwezenlijken.

Politieke collaboratiegroepen beconcurreren elkaar om zoveel mogelijk Belgen voor Duitse militaire taken te rekruteren. Ze hopen daarmee in de gunst van de bezetter te komen. Sommige Belgen melden zich uit politieke overtuiging aan, anderen doen dit uit avonturisme, geldgewin, opportunisme, Jodenhaat...

In België worden in 1941 wachformaties opgericht die een hulpleger van de bezetter vormen: de Vlaamse Wacht en de Gardes Wallonnes. Daarnaast opereert een Vlaamse Fabriekswacht onder de Duitse luchtmacht. Deze formaties worden als bewakingstroepen ingezet en nemen ook deel aan de strijd tegen het verzet.

Vanaf 1942 worden Belgen ook toegelaten bij Duitse militaire politiediensten: ze maken er deel uit van een *Hilfsfeldgendarmarie*. Eind 1943 wordt een *Zivlfahndungsdienst* voor Belgen opgericht, die helpt om werkweigeraars op te sporen. Ook de SS-politie werft Belgen aan. Die collaborateurs nemen onder meer

Armband van de Police auxiliaire-Hilfspolizei van de gemeente Virton, ca. 1942.

deel aan razzia's tegen Joden en bij acties tegen het verzet.

Léon Degrelle,
leider van
Rex aan het
Oostfront
© WHI, Brussel

Collaborateurs aan het front

Na de Duitse aanval op de Sovjet-Unie worden overal in Europa anticommunistische eenheden opgericht. Vanuit Brussel vertrekken in augustus 1941 contingenten van een Vlaams Legioen en een *Légion Wallonie* met bestemming oostfront. Het Vlaams Legioen wordt ingelijfd bij de *Waffen-SS*, een onderdeel van de Groot-Duits nationalistische SS. Dit zorgt bij veel Vlaams-nationalistische VNV-leden voor ophef. In 1943 wordt het Legioen omgevormd tot *Sturmbrigade* (later *Division*) Langemarck en vrijwilligers worden verplicht de SS-eed af te leggen. In tegenstelling tot DeVlag en de Vlaamse SS legt het VNV daarop de werving stil. Toch blijft het de Duitse oorlogsinspanning steunen door voor andere Duitse legereenheden te werven.

In het *Légion Wallonie* nemen uitsluitend Franstalige Belgen dienst. Dit legioen, dat door de Duitsers aanvankelijk niet als Germaans wordt beschouwd, valt onder de *Wehrmacht*. Léon

Degrelle, die zelf naar het oostfront trekt, stelt heel Rex ten dienste van de strijd in het oosten. In 1943 wordt het omgevormd tot *Sturmbrigade* (later *Division*) Wallonien en wordt het onderdeel van de *Waffen-SS*. Degrelle plukt de vruchten van deze radicale zet en maakt carrière in Duitse dienst.

Zo'n 10.000 Vlamingen en 8.000 Franstalige Belgen trekken op die manier naar het oostfront. Daarnaast geven duizenden Belgen zich vanaf 1941 vrijwillig op voor het *Nationalsozialistische Kraftfahrkorps* en de *Organisation Todt*. Ze worden eerst ingezet bij de bouwwerken aan de *Atlantikwall*, later kunnen ze overal aan het front terecht komen. Zo'n 700 Belgen melden zich vanaf 1943 ook aan bij de Duitse *Kriegsmarine*.

Wist je dat ...?

- Ook aan het oostfront Belgische militaire collaborateurs – als getuige, maar soms ook als dader – aanwezig zijn bij oorlogsmisdaden? Belgen in Duitse legereenheden zijn betrokken bij moorden op burgers, partizanen en Joden in Polen, Oekraïne en Rusland.

Collaboratie in woord en beeld

Collaborateurs voeren niet enkel strijd met wapens, maar ook met woorden, muziek, kunst... De grens tussen collaboratie en opportunisme is daarbij flinterdun. De bezetting schept voor velen ongeziene mogelijkheden om hun werk uit te geven. Vaak gaat het om individuen - schrijvers, musici, kunstenaars, karikaturisten... - die hun werk ten dienste van de collaboratie stellen. In Wallonië spelen daarnaast eerder marginale collaborerende organisaties als de *Communauté Culturelle Wallonne* en de *Amis du Grand Reich Allemand* een rol.

Culturele collaboratie komt echter vooral in Vlaanderen voor. Hier slaagt het VNV erin een eigen cultuurpolitiek te ontwikkelen. Via het netwerk van de Vlaamse beweging kan het enkele vooraanstaande schrijvers, dichters, componisten... inschakelen. Sommigen lenen hun artistiek of literair talent voor propagandaboekjes, pro-Duitse pamfletten, wervingsfolders... of voor de gecensureerde geschreven pers.

Vooroorlogse extreemrechtse kranten als *Volk en Staat*, *Le Pays Réel*, *Cassandre*... scheren hoge toppen. Kranten als *Le Soir* en *Het Laatste Nieuws* zijn overgenomen en brengen enkel gecensureerd nieuws. De katholiekgezinde krant *De Standaard* verschijnt voortaan als *Het Algemeen Nieuws*, maar ontsnapt ook niet aan Duitse invloed. Nieuwe titels als *L'Avenir* of *Het Vlaamsche Land* rollen van de persen en brengen enkel pro-Duits nieuws.

Wist je dat ...?

- Kinderen in de collaboratie vaak lid zijn van de jeugdbeweging van een politieke collaboratiepartij? In Vlaanderen smelten die in 1941 samen tot de Nationaal-Socialistische Jeugd in Vlaanderen. Het VNV houdt er officieus de controle over. In 1943 wordt door DeVlag de *Hitlerjeugd* Vlaanderen opgericht. Datzelfde jaar ontstaat in Franstalig België ook de *Jeunesse Légionnaire*, waarvan de leden worden getraind om later aan het oostfront met Rex te vechten.

*Korte jas van een
jeugdbeweging van
Rex, 1940-1944,
collectie WHI, Brussel*

Economische collaboratie

‘Economische collaboratie’ is een moeilijk te definiëren begrip. Bedrijven passen zich namelijk tijdens de bezetting aan en leveren – binnen de grenzen van de Galopin-doctrine – aan nazi-Duitsland. Het gaat dus niet om het principe van werk voor Duitsland, maar wel om de modaliteiten, de grenzen, de verdeling van de winst en de inpassing ervan in de sociale bedrijfspolitiek.

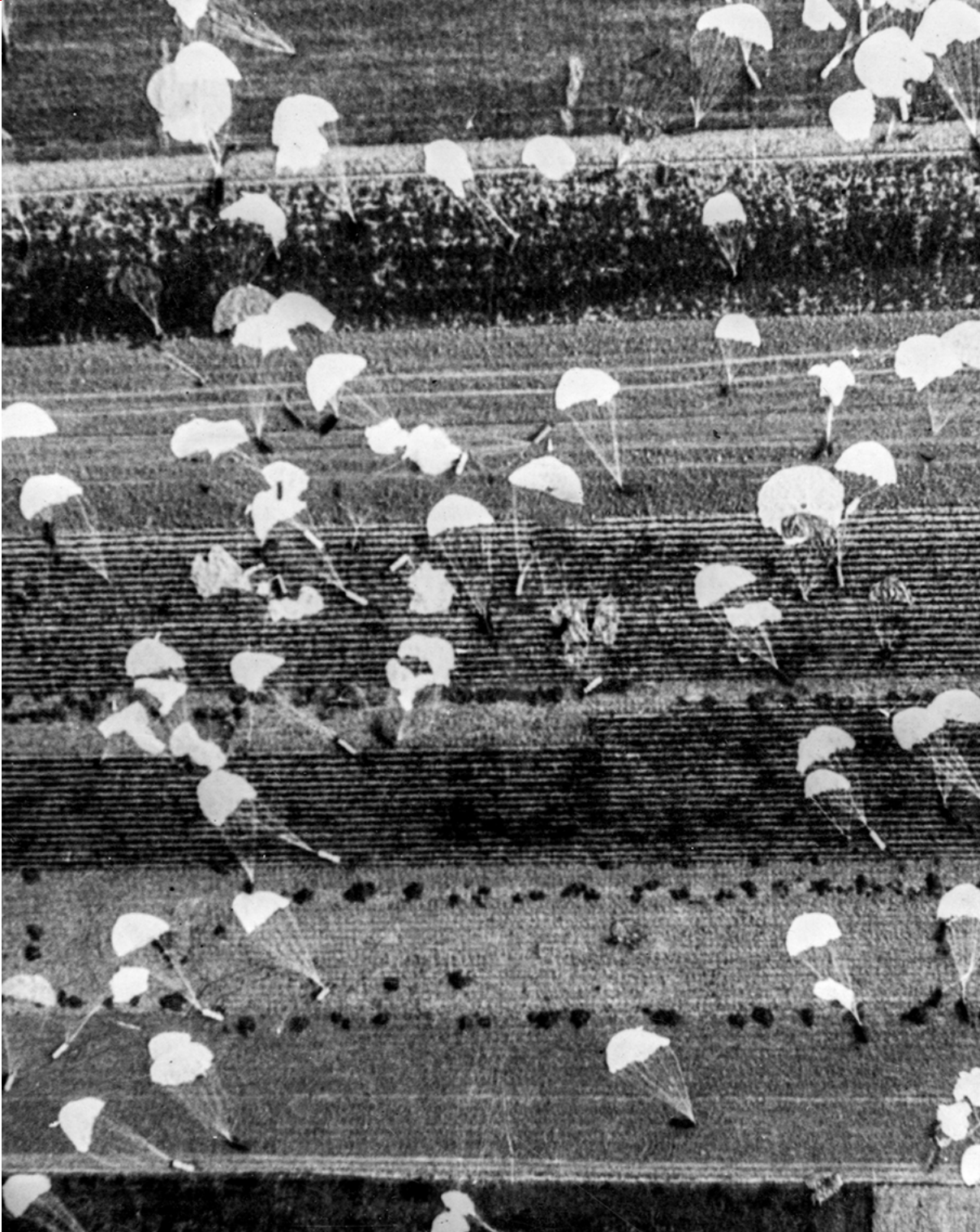
Sommige bedrijfsleiders en handelaren, vooral van kleine of middelgrote bedrijven, gaan te ver. Ze breiden hun activiteiten uit, boeken enorme winsten en/of leveren materiaal dat voor onmiddellijke oorlogsdoeleinden kan dienen. Vaak zijn het ook Belgische onderaannemers die de uitvoer voor Duitse firma’s voorzien en delen in de winst.

Politieke overtuiging is slechts zelden een motivatie voor economische collaboratie. Bijzonder ingewikkeld is zo ook het statuut van iemand die “vrijwillig” naar Duitsland trekt om er te werken. Velen vertrekken bij gebrek aan alternatief of onder dwang van Duitse arbeidsbureaus. Is iemand die dit doet een collaborateur?

Illustraties

Lang voor openingstijd staat er al een lange rij bij deze Brusselse slagerszaak, v.1941. Tijdens de bezetting is vlees een luxeproduct geworden. In 1940 bestaat een dagrantsoen nog uit 90 gr vlees. In januari 1941 is dat nog 50 gr, in juli 1941 nog 35 gr en vanaf juli 1942 nog slechts 20 gr per persoon.

Dropping van Britse parachutagecontainers voor het verzet, © WHI, Brussel

Het gewapende verzet saboteert vooral de communicatiewegen die van vitaal belang zijn voor het Duitse troepentransport, © WHI, Brussel.

Jonge collaborateurs bij de Brigade d'Assaut Wallonie, © WHI, Brussel

Getuigenis van Paul, geboren in 1930 in Assenede:

“Toen de bevolking zonder eten zat, zonder invoer vanuit het buitenland, heeft men camions vol vissen gevangen. De vissen waren bijna gratis en iedereen mocht zo veel verse haring mee naar huis nemen als hij wilde.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Manteau, 2014, p.123.

“Voor december zijn de rantsoenen als volgt samengesteld: dagelijks 225 gram brood en 50 gram vlees; maandelijks 225 gr magarine, 200 gram rijst, een kilo suiker (te weinig voor een zoetekauw als ik), 200 gram havervlokken, 200 gram gedroogde erwten of bonen, 175 gram boter en 300 gram koffie. En dan natuurlijk de theoretische aardappelen! (...)

Op de markt vind ik kool, wortelen en soms ook koolrapen. Ik heb nog een kleine voorraad aan suiker, pasta, bakvet, gedroogde bonen en erwten in huis. Verder heb ik nog tien kilo gerookte ham en droge worsten.”

Anne SOMERHAUSEN, *Journal d'une femme occupée, relatée jour après jour, le vie d'une femme de prisonnier de guerre à Bruxelles du 10 mai 1940 au 10 mai 1945*, Brussel, Didier Hatier, 1988, p.39, 8/12/1940.

“Wanneer je jong bent, als twintiger, is het leven nog een soort theater. Je speelt een rol die je anders nooit kunt spelen. Je leidt een dubbelleven: het ene op je werk en het andere half in het geheim. Dat is heel leuk. Je beseft maar al te goed dat je ergens een beetje met de dood speelt.”

PAHAUT, Claire. *Nina Erauw. Je suis une femme libre (1917-2008)*. Les carnets de la mémoire. Hainaut Culture et Démocratie, 2009, p.17.

“Ik was amper 17 jaar toen ik vertrokken ben, dus grote politieke beschouwingen heeft men dan niet, men doet dat spontaan en met enthousiasme en met heel zijn hart. Ik heb daar gewoon niet aan gedacht [om een andere keuze te maken]. Ik was 17 jaar, en met volle geestdrift en enthousiasme heb ik die oproep van de leiders gevolgd.”

Getuigenis van Oswald van Ooteghem (opgetekend wanneer hij al meer dan tachtig jaar oud is) over hoe hij op 17-jarige leeftijd dienst nam bij het Vlaams Legioen en aan het oostfront ging vechten, De Zevende Dag, 21 november 2010. In Anneleen Spiessens, ‘Gekleurd verleden: over geschiedenis, herinnering en mythe’, in: *Témoigner – entre Histoire et Mémoire*, 2001 (online geraadpleegd op www.auschwitz.be in september 2017), p. 119.

Tijdens het bezoek Bezette België Repressie en vervolging

Repressie en vervolging

Het Duits militair bestuur moet de orde en rust in het bezette gebied bewaren. Het beschikt hiervoor over een eigen repressieapparaat dat wordt bijgestaan door Belgische helpende handen en ogen. Vanaf 1940 is er ook een burgerlijke SS-politie in bezet België actief.

Volgens het internationale recht behoort de handhaving van de openbare orde tot de wettelijke plicht van de bezetter. Langzaam maar zeker primeert echter het recht van de sterkste. In 1943 groeit België uit tot een politiestaat. Voor politiek andersdenkenden is er geen plaats, de repressie van het verzet is keihard.

Ook de racistische nazi-ideologie wordt vanaf 1940 - stap voor stap - in de praktijk omgezet. Vooral Joden zijn het slachtoffer van een meedogenloze vervolging. Vanaf augustus 1942 starten de deportaties naar “het oosten”. Het merendeel van de gedeporteerden wordt er na aankomst meteen vergast.

Gevangenschap en deportatie

1. Belgische gevangenen

Bestaande Belgische gevangenen worden ingeschakeld in het Duits systeem van strafuitvoering. Belgische cipiers dienen – vaak met tegenzin – de bewaking op zich te nemen. Vanaf 1941 mogen enkel nog Duitsers de door de Duitse krijgsraden veroordeelde gedetineerden bewaken.

Spoedig kampt de bezetter met een gebrek aan cellen. De toegenomen criminaliteit in het land, maar vooral de stijgende Duitse repressie zorgen voor een overvloed aan gevangenen. Midden 1942 is de maximumcapaciteit bereikt: er zitten 9.000 gevangenen opgesloten. 4.000 onder hen zijn op bevel van de bezetter aangehouden. Vanaf nu worden steeds meer gevangenen naar Duitse gevangenen en tuchthuizen gebracht.

2. Nacht und Nebel

Vanaf 7 december 1941 is in bezet Europa het Duitse Nacht und Nebel-decreet van kracht. Hierdoor wordt de berechting van zware verzetsfeiten aan de krijgsraden onttrokken. Verdachten worden in het grootste geheim naar Duitsland gedeporteerd om daar hun

De isoleercellen in Breendonk.

proces af te wachten. Over hun lot wordt niet gecommuniceerd. Hitler hoopt zo het verzet te bestrijden, alsook de hele bevolking af te schrikken. Tussen januari 1942 en mei 1944 worden minstens 4.500 Belgische NN-gevangenen gedeporteerd.

3. Naar de concentratiekampen

Er zijn ook gevangenen die nooit voor een rechtbank verschijnen: politieke gevangenen en verzetslui die door de SS - met medeweten van het militair bestuur - naar Duitse concentratiekampen worden gedeporteerd. Ze worden er als dwangarbeiders tewerkgesteld. Op 22 september 1941 vertrekt een eerste

Wist je dat ...?

- De Duitse SS-politie eind juli 1940 voet aan grond krijgt in België? Het Fort van Breendonk blijkt ideaal gelegen. Het fort wordt *Auffanglager* Breendonk, een opvangkamp voor gevangenen van de *Sipo-SD*. Alle andere gevangenissen in België staan onder Duitse militaire controle.
- Breendonk op de eerste plaats een kamp voor politieke gevangenen is? In het eerste jaar bestaat de helft van de gevangenen echter uit Joden die de anti-Joodse maatregelen van de bezetter niet naleven. Na de Duitse inval in de Sovjet-Unie arriveren ook veel communisten en Russen. In de zomer van 1942 wordt de Kazerne Dossin in Mechelen geopend, waardoor de meeste Joden uit Breendonk verdwijnen. De gevangenen zijn nu vooral Belgische verzetslui.
- Hoewel het fort geen echt concentratiekamp is, het gevoerde regime vergelijkbaar is? Loodzware dwangarbeid, ondervoeding en brutaliteiten zijn dagelijkse kost. Het kamp beschikt over isoleercellen en een folterkamer. Op een executieplaats worden gevangenen gefusilleerd of opgehangen.
- In Breendonk in totaal zo'n 3.600 gevangenen, waaronder een 130-tal vrouwen belanden? De helft van de gevangenen overleeft de oorlog niet. 94 gevangenen overlijden door mishandeling, 207 worden geëxecuteerd. De meesten sterven echter later in de "kampen" van het Reich. Vanaf september 1941 groeit het fort uit tot doorgangskamp. Meer dan 75% van de gevangenen wordt gedeporteerd naar concentratiekampen als Neuengamme, Buchenwald, Mauthausen... Joodse gevangenen eindigen (via de Kazerne Dossin) in het vernietigingscentrum Auschwitz-Birkenau.

groot konvooi richting het concentratiekamp van Neuengamme. Tegen eind 1944 zitten naar schatting 16.000 Belgen opgesloten in kampen als Buchenwald, Neuengamme, Sachsenhausen, Dachau... Zo'n 6.000 à 7.000 gevangenen overleven dit niet.

Doodskist uit executieoord d'Herbouvillekaai Antwerpen collectie WHI, Brussel

Executies

Terdoodveroordeelde Belgen kunnen op verschillende manieren worden geëxecuteerd. De meesten sterven voor het vuurpeloton. De galg wordt doorgaans gebruikt voor partizanen die Duitsers hebben omgebracht. Sommige Belgen worden gedood door onthoofding, een straf die enkel in Duitsland wordt voltrokken.

Deze executies kennen een stijging in de tweede helft van 1942. In totaal worden zo'n 1.500 terechtstellingen uitgevoerd: het gaat om 900 ter dood veroordeelden uit België en Noord-Frankrijk en 300 "gijzelaars". Minsten 258 Belgen worden na een doodvonnis in Duitsland terechtgesteld, waaronder enkele vrouwen. In bezet België worden enkel mannen geëxecuteerd: Hitler vreest een politieke recuperatie van vrouwelijke martelaren door de geallieerde propaganda.

Ruim 300 geëxecuteerden sterven als "gijzelaar". Zij worden geëxecuteerd als vergelding voor een moord op een Duitse militair of collaborateur of om druk uit te oefenen op aanslagplegers om zich aan te geven. De gijzelaars zijn meestal opgepakte verzetslui die zelf de doodstraf riskeren.

In bezet België bestaan er diverse vaste terechtstellingsplaatsen, waarvan de executieplaats in het Fort van Breendonk, de Nationale Schietbaan in Schaarbeek en de citadel in Luik de meest bekende zijn. Op sommige plaatsen komen ook eenmalige executies voor.

Jodenvervolging in België

Anti-joodse maatregelen.

In 1940 telt de Joodse gemeenschap in België zo'n 66.000 leden, waarvan er slechts 4.000 de Belgische nationaliteit bezitten.

De voorbereidingsfase

Van oktober 1940 tot augustus 1942 vaardigen de Duitse militaire machthebbers 18 antisemitische verordeningen uit die toelaten de Joodse bevolking te tellen, af te zonderen, te immobiliseren en te identificeren (door het dragen van de gele Jodenster of door aanplakbiljetten in vitrines. De gevolgen voor de Joodse gemeenschap zijn dramatisch.

De belangrijkste stappen zijn:

- Tellen (28 oktober 1940): de eerste verordening bepaalt wie Jood is en verplicht hen om zich in te schrijven in een Joods register.
- Afzonderen (31 mei 1940): verplichting om woningen te markeren met een affiche die voor iedereen zichtbaar is.
- Immobiliseren (17 januari 1942): verbod om België te verlaten.
- Identificeren (27 mei 1942): verplicht dragen van de gele Jodenster.

Wist je dat...?

- De anti-Joodse maatregelen ook op kinderen worden toegepast? Omdat de negenjarige Reine nog op straat is na de avondklok, moet ze de nacht doorbrengen op het politiekantoor. Joodse kinderen mogen niet meer in openbare parken spelen, naar het zwembad of de film gaan. Ze moeten een gele Jodenster dragen als ze naar school gaan. Ze kunnen ook niet langer naar muziek luisteren, omdat alle radiotoestellen in beslag zijn genomen.

Deportatie

Onder het mom van *Arbeitsensatz* (de verplichte tewerkstelling) worden alle in kaart gebrachte Joden geconvoceerd. Sommigen geven gevolg aan de oproep, anderen worden opgepakt. De eerste razzia's vinden op 22 juli 1942 plaats in Brussel en Antwerpen. De opgepakte Joden worden verzameld in de Mechelse Dossinkazerne, een zogezegde *Sammellager* (verzamelkamp). Van daaruit worden 24.906 Joden tussen 4 augustus 1942 en 31 juli 1944 met 28 treinkonvoeien naar Auschwitz gedeporteerd. Slechts 1.205 van hen zijn op 8 mei 1945 nog in leven.

Alle anti-Joodse verordeningen worden in België uitgevaardigd door het Duitse militaire bestuur. De deportaties worden gecoördineerd door de Duitse SS. De Jodenvervolgning wordt echter ook mogelijk gemaakt door Belgen. Zo helpen collaborateurs actief om Joden op te sporen of te verklikken. Velen onder hen zijn al voor de oorlog lid van een antisemitische organisatie.

Er is ook medewerking van Belgische instanties die de Duitse verordeningen gewillig uitvoeren. Daarbij worden Joden met Belgische nationaliteit beter behandeld dan Joden afkomstig uit Oost-Europa of Joden die tijdens de jaren 1930 nazi-Duitsland zijn ontvlucht. Op lokaal niveau is de medewerking soms erg uiteenlopend, wat duidelijk naar voren komt in Antwerpen en Brussel.

Wist je dat ...?

- Veel Joodse ouders hun kinderen liever wegstuurden om ze aan de deportatie te onttrekken? Met de hulp van het verzet slaagt het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn onder leiding van Yvonne Nevejan erin om maar liefst 4.000 Joodse kinderen van valse papieren en voedselbonnen te voorzien. Ook in de katholieke gemeenschap zijn er veel gelovigen die deze ‘verborgen’ kinderen hulp bieden.
- Deze kinderen vaak niet wisten waarom ze van hun ouders werden gescheiden en soms zelfs geen contact meer hadden met hun broers en zussen? Toch moesten ze, zonder hun godsdienst te verloochenen, leren zwijgen over het feit dat ze Joods waren. Ze zijn afgesneden van hun familie en hun culturele context, worden soms bekeerd tot het katholicisme, krijgen een andere naam en voornaam, leren een andere taal en moeten voortdurend leven met de angst om verraden of ontdekt te worden.
- Sommige kinderen na de oorlog één of beide ouders nog hebben teruggevonden? Het opbouwen van een nieuw leven gaat echter niet over rozen omdat hun ouders niet altijd in staat zijn om te rouwen of aandacht hebben voor het lijden van hun kind(eren).
- Veel kinderen en volwassenen niet in staat zijn om te praten over wat ze hebben meegemaakt? Daarom zonderen ze zich vaak compleet af van hun omgeving.

In Antwerpen collaboreren de autoriteiten met de Duitsers, waardoor 68% van de Joodse gemeenschap wordt gedeporteerd. De Antwerpse politie onderneemt in augustus 1942 zelfs een razzia zonder enige Duitse hulp.

In Brussel ligt het deportatiecijfer op 37%. In 1940 helpt men er nog gewillig mee met het registreren van Joden. In 1942 wordt er echter geweigerd de Davidster te verdelen of om bij razzia's de politie in te schakelen.

In november 1941 wordt de Vereniging der Joden in België door de nazi's opgericht. Ze staat onder leiding van vooraanstaande Joden en organiseert sociale hulp en onderwijs voor Joden. Het comité wordt echter misleid en misbruikt. Zo helpt het onder meer de Davidster en de oproepingsbrieven voor de *Arbeitseinsatz* in het oosten te verspreiden. Op die manier werkt het ongewild mee aan de ondergang van de Joodse gemeenschap.

Daarnaast worden er maatregelen genomen tegen zigeuners, vrijmetselaars, homoseksuelen en natuurlijk ook politieke tegenstanders.

Jodenregister, collectie WHI, Brussel

Jodenster die op de kleding moest worden gedragen, collectie WHI, Brussel

Joodse identiteitskaart, collectie WHI, Brussel

Fort van Breendonk

Het huis van Myriam (geboren in Wijnegem in 1931) en haar familie werd door een bombardement verwoest. “De geteisterden werden geplaatst in appartementen van de Joden die niet meer terugkeerden. Zo verhuisden wij naar Klapdorp. Het moet een groot gezin geweest zijn, want het was een ruim appartement. We sliepen in bedden van de kinderen die niet meer terugkwamen.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*. Antwerpen, Manteau, 2014, p.197.

De laatste woorden van Boris Averbuch, gedeporteerd met transport 7, 29/8/1942

“Het is 5 uur ‘s ochtends. Men is ons uit ons bed komen halen. Ik weet niet waarheen of waarom. Vaarwel.”

L'exposition belge à Auschwitz. Le livre. Joods Museum van Deportatie en Verzet, 2007, p.108.

Anonieme brief van 18/9/1942 waarin Joden verklikt worden, geadresseerd aan de Belgische antisemitische organisatie *Volksverwering*.

“In de Gallaitstraat 76 in Schaarbeek woont een hele familie ondergedoken Joden (...) Ze dragen hun ster niet.”

L'exposition belge à Auschwitz. Le livre. Joods Museum van Deportatie en Verzet, 2007, p.125.

Tijdens het bezoek

Bezet België

De bevrijding

België bevrijd

Na ruim vier jaar is de bezetting eindelijk ten einde. De geallieerde landing in Frankrijk heeft België doen dromen, maar het is pas tijdens de eerste dagen van september 1944 dat die droom echt werkelijkheid wordt. Hoewel de oorlog nog niet voorbij is, betekent de bevrijding het einde van de nazirepressie... en luidt ze het uur van de wraak in tegen landgenoten die met de bezetter hebben gecollaboreerd.

Met de bevrijding treedt ook het verzet uit de schaduw. Veel weerstanders werken samen met de geallieerde troepen die snel door het land oprukken. De geallieerden stuiten op relatief weinig Duits verzet: er doen zich slechts wat schermutselingen of beperkte confrontaties voor. De *Wehrmacht* plooit zich terug op regio's die gemakkelijker te verdedigen zijn.

De bevrijders worden door enthousiaste en nieuwsgierige mensenmassa's als quasi halfgoden onthaald. De Belgische bevolking is hen enorm dankbaar.

Een roemloze aftocht?

Wanneer de geallieerde troepen eind juli 1944, na enkele weken strijd in Normandië, snel door Frankrijk oprukken, levert dit voor de Duitse troepen in België een gevaarlijke situatie op. Voor de Duitsers ligt de militaire prioriteit bij het verdedigen van de eigen grenzen. Onder de geallieerde druk trekken ze zich richting *Westwall* terug, een verdedigingslinie die zich van Zwitserland tot Nederland uitstrekt. De Duitse strijdkrachten reorganiseren zich eveneens in de monding van de Schelde, waardoor de geallieerden de haven van Antwerpen niet kunnen gebruiken.

Alle middelen worden aangewend om een ordelijke aftocht mogelijk te maken. Burgertransportmiddelen allerhande worden opgeëist, in het bijzonder fietsen. Bij gebrek aan andere vervoersmiddelen fietsen zo vele Duitse soldaten naar hun thuisland.

In verschillende Belgische steden vernietigen Duitse diensten documenten en andere sporen van de bezetting. Zo wordt op 3 september 1944 het Brusselse Justitiepaleis in brand gestoken, kort voordat de Britten de hoofdstad bereiken.

De Duitse aftocht neemt een tiental dagen in beslag en verloopt sneller dan de

Leren kepi van de bestuurder van een brandweerwagen, beschadigd tijdens de brand van het Justitiepaleis in 1944. De Duitsers steken het Brusselse Justitiepaleis, waar tal van documenten over de bezetting worden bewaard, op 3 september 1944 in brand. Na de plundering van de kelders helpt de Brusselse bevolking mee om de archieven die er zijn opgeslagen te redden.

verovering van het land in mei 1940. De glorieuze overwinning uit 1940 wordt zo uitgeveegd door een overhaaste – maar toch relatief ordelijke – terugkeer naar Duitsland.

Buitenlandse bevrijders

De herovering van België verloopt snel. Vanaf de Frans-Belgische grens hebben de geallieerden slechts tien dagen nodig om in Limburg de grens met Nederland te bereiken (2-12 september 1944). De buitenlandse bevrijders, vooral Amerikanen en Britten (bij de Britse troepen bevinden zich Belgen, Canadezen en Polen), verkrijgen op een paar dagen tijd de controle over het land. Slechts enkele zones blijven buiten bereik, omdat de verdediging daar heviger is. Onder meer de Scheldemonding, tussen België en Nederland, blijft in handen van de Duitsers. De geallieerden kunnen de haven van Antwerpen dan ook niet gebruiken. Met communicatie- en bevoorradingslijnen die vanuit Normandië vertrekken, zijn de mogelijkheden van de bevrijders in België niet onbeperkt.

Wist je dat ...?

- De regering onder leiding van Hubert Pierlot al op 8 september 1944, terwijl een deel van het land nog bezet is en de gevechten voortwoeden, naar Brussel terug keert? Ze wil onmiddellijk de controle over het land terugnemen. Op 19 september 1944 komt het parlement samen en neemt akte van de afwezigheid van de gedeporteerde koning Leopold III. Prins Karel, de broer van de koning, wordt tot regent van het koninkrijk benoemd.
- De regering om meer Belgische burgers achter zich te krijgen, op 26 september 1944 wordt uitgebreid met ministers afkomstig uit de Kommunistische Partij van België?

Het onthaal van de bevrijders

De bevrijders, ongeacht die Amerikaans, Belgisch, Brits, Canadees of Pools zijn, worden in elke Belgische stad, gemeente of dorp warm en feestelijk onthaald. Enkel in de Oostkantons worden ze met wantrouwen en onzekerheid ontvangen. Overal elders kent de volksvreugde geen grenzen. België trakteert zijn bevrijders op een euforisch en passioneel onthaal.

De bevrijders worden als halfgoden gezien, als helden die op korte tijd komaf met de Duitse overheersing en de bezetting hebben gemaakt. Ze symboliseren de hoop op een betere toekomst. Bovendien brengen ze goederen mee die de bevolking vier jaar lang heeft moeten missen, zoals tabak en chocolade.

Wist je dat...?

- De Amerikaanse soldaten karrenvrachten sigaretten van 'blonde' tabak meebrengen. Blonde tabak is lichter dan de bruine variant die in het vooroorlogse België werd gerookt. Omdat ze massaal wordt uitgedeeld, is de filtersigaret een element dat bevrijders en bevrijdden met elkaar verbindt.

Geallieerde doortocht door het bevrijde Brussel, 6 september 1944.

Kinderjurkje van geallieerde vlaggen, gedragen door Francine Lepoivre in september 1944, collectie WHI, Brussel

Flesje van het merk coca-cola, 1944.

Coca-cola is een van de symbolen van de veramerikanisering van de samenleving die de komst van Amerikaanse troepen naar België en de rest van Europa in september 1944 met zich meebrengt.

Dinsdag 3 oktober, 2u30

In de namiddag verschijnen de Canadeezen in massa over de baan. Kleine tanks en eigenaardige maar vlugge auto's vliegen ons voorbij. De bevolking is zeer enthousiast. Er mag nog niet gevlagd worden.(...) Menschen die tijdens de oorlog met de vijand meeheulden worden onder luid gejuw weggevoerd. Huizen van pro-Duitschen worden in beslag genomen. Het volk jubelt. (...)

Anoniem, *Sint Edward in de Septemberdagen van 1944*
(Merksem), Documentatiecentrum WHI, Brussel.

Terugkeer van de gedeporteerden

‘Ik schaamde me om te vertellen dat mijn vader was gedeporteerd. In gedachten zag ik de beelden van de veewagons, de gestreepte pyjama’s, de kaalgeschoren schedels van de gedeporteerden, hun groteske uiterlijk. Ik schaamde me.’ Daarom zegt Samuel liever dat zijn vader door de Duitsers is doodgeschoten.

Claudine Vegh. *Je ne lui ai pas dit au revoir: Des enfants de déportés parlent*. Paris: Gallimard, 1979, p.75.

Raphaël herinnert zich zijn vader die Auschwitz overleefde, als volgt:

“Hij zei geen woord, lachte niet meer, praatte tegen niemand. Ik was bang van hem. Ik herkende hem niet meer.”

Claudine Vegh. *Je ne lui ai pas dit au revoir: Des enfants de déportés parlent*. Paris, Gallimard, 1979, p.116.

Tijdens het Bezoek België in de schaduw van de oorlog

België in de schaduw van de oorlog

België is dan wel bevrijd, de oorlog is nog niet voorbij. De strijd gaat verder, Duitsland is nog niet overwonnen en de geallieerde legers bevinden zich op het Belgisch grondgebied.

In december 1944 lijkt de dreiging van een nieuwe Duitse bezetting even werkelijkheid te worden. Ondertussen worden Belgische steden door Duitse vliegende bommen V1 en V2 getroffen en blijft de schaarste aanhouden.

België blijft buiten de grenzen aan geallieerde zijde voortstrijden. Het verwerft zijn plaats in het kamp van de overwinnaars dankzij de inbreng van zijn kolonie, Belgisch-Congo, en mandaatgebied Ruanda-Urundi. De troepen die in Groot-Brittannië zijn opgeleid en de acties van het verzet leggen eveneens gewicht in de schaal.

De oorlog woedt voort

De Belgische oorlogsinspanning beperkt zich na september 1944 niet tot het onthaal van de geallieerde soldaten. De 'Brigade Piron' zet in Nederland de strijd voort. De Belgische SAS, commando's en fuseliersbataljons nemen deel aan buitenlandse en binnenlandse operaties. De Belgische korvetten van de *Royal Navy* blijven de veiligheid van de Atlantische konvooien – waar op sommige schepen ook Belgische burgers als matrozen werken – verzekeren en ook Belgische piloten van de *RAF* voeren nog steeds opdrachten over Europa uit.

In Londen heeft de regering tijdens de bezetting ingestemd met de geallieerde vraag om troepen in te schakelen zodra de bevrijding van België een feit is.

Hierdoor worden er nu zes fuseliersbataljons gevormd. Om de veiligheid achter het front te verzekeren, gaat België in het kader van het *SHAEF*-plan (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*) zelfs akkoord met de lichte van eenenzestig bij komende bataljons. De fuseliersbataljons worden hoofdzakelijk gevormd uit voormalige verzetsstrijders. België bereidt ook zijn militaire toekomst voor. Vijf infanteriebrigades met vrijwilligers en miliciens worden samengesteld en op trainingskamp naar Noord-Ierland gestuurd. Ze vormen de kern van het nieuwe Belgische leger.

Metalen waarschuwingbord met de tekst 'Blindgänger. Lebensgefahr' (blindgangers zijn explosieven of projectielen die niet zijn afgegaan), 1945.

Wist je dat...?

- De oorlog in België veel sporen, ondermeer explosieven, heeft achtergelaten? Na de oorlog worden twee ontmijningseenheden opgericht, een is actief in de Ardennen, de andere in het gebied bij de Noordzee en de omgeving van Antwerpen. De Schelde wordt door Belgische mijnenjagers van de Royal Navy ontmijnd.

De V-bommen op België

Op 8 september 1944 wordt vanuit Gouvy in de Ardennen de eerste V2 op Parijs afgevuurd. Al sinds juni bestookt Duitsland met zijn *Vergeltungswaffen* (vergeltingswapens) verschillende West-Europese steden, in de eerste plaats Londen. Het eerste, de V1, was een onbemand straalvliegtuig boordevol explosieven. De V2 was een lange afstandsraaket die aan 5.000 km/u naar een doel werd gelanceerd.

Vanaf 26 september 1944 komt België in het vizier van deze wapens. Zowel Antwerpen en zijn haven, die van vitaal belang is voor de geallieerden, als Luik en de bruggen over de Maas zijn belangrijke doelwitten. Maar ook de rest van het land blijft niet gespaard...

In Antwerpen worden meer dan 3.500 personen door vliegende bommen gedood. Op 16 september 1944 valt er een V2 op Cinema Rex terwijl er net een voorstelling aan de gang is: de explosie en de daaropvolgende instorting van het gebouw veroorzaken 567 doden.

In België blijven de bombardementen voortgaan tot in maart 1945, met 7.000 doden, waarvan 6.448 burgers, tot gevolg. In totaal kreeg België meer dan 8.000 V-bommen te verwerken.

Wist je dat...?

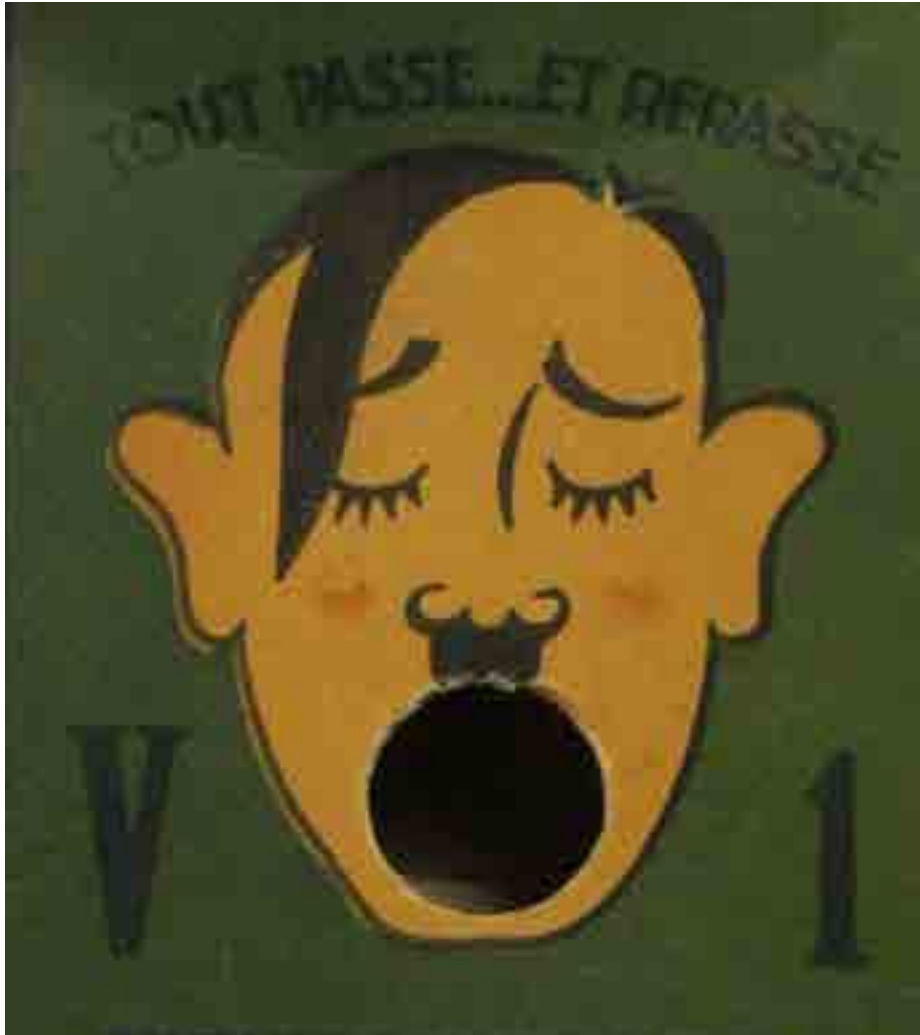
- De V1 en V2-bommen zo'n 6500 slachtoffers maken? De meeste doden vallen in de haven van Antwerpen, die belangrijk is voor de geallieerde bevoorrading.

Kogelhuls die na de ontmijning van de Ardennen door de Belgische eenheden als souvenir werd bewaard, collectie WHI, Brussel

Impact van de eerste V1-bom op het centrum van Antwerpen. Een ganse blok van 8 woonhuizen is weggevaagd. Puin ruimende Amerikanen, © WHI, Brussel

Kinderspelletje in karton: 'Opgepast: bevat een V1', 1944-1945, collectie WHI, Brussel

Antwerpen, 9 december 1944,
Getuigenis van Henri Van Herwegen, die op 4-jarige leeftijd met zijn moeder de tram nam.

“(…) ineens zag ik zo’n klein vliegtuigje aankomen, heel in de verte boven de straat. Toen viel ineens de motor stil en dan maakte het gevaarte een duik, zonder geluid. Gedurende een aantal seconden draaide het om zijn eigen as. Ik zie het nog altijd op ons afkomen, terwijl iedereen naar de grond dook. Toen begon die V1 heen en weer te schommelen en iedere keer knalde er langs achteren een rode steekvlam uit. Ik hoorde dat aankomen, brbrbrrr... en dat maakte een bocht, brbrbrrr... en dat kwam recht onze richting uit (...) en dat bromde als een motocyçlette! (...) en op het einde: BAF!”

Pieter Serrien, *Elke dag angst. De terreur van de V-bommen in België (1944-1945)*. Antwerpen, 2016, p.181.

Antwerpen, december 1944,
Getuigenis van Magda Van Eeckhoven. Ze beschrijft de kelder
waar ze op 14-jarige leeftijd in woonde met haar familie.
« Mijn vader nam van zijn drukkerij papieren riemen mee,
waarmee we de voorkelder in twee verdeelden. In deel 1
sliepen we op matrassen op kisten gelegd. In deel 2 was
er net voldoende ruimte voor een tafel en stoelen, een klein
kastje en een kapstok aan de muur. Koken gebeurde op een
gasvuurtje op het gelijkvloers. Er was een kruipruimte die via
een rooster uitkwam in de veranda. Vader zei dat we langs
daar uit de kelder konden als er wat gebeurde. Dikwijls keek
ik naar dat gat, denkend dat ik daar nooit door zou kunnen. Ik
voel de beklemming nog. Er waren slechts twee kleine ramen,
waardoor we de voeten van de passanten op straat zagen. (...)”
Pieter Serrien, *Elke dag angst. De terreur van de V-bommen in
België (1944-1945)*. Antwerpen, 2016, p.251-52.

Activiteitenfiche nr 5

Bezet België

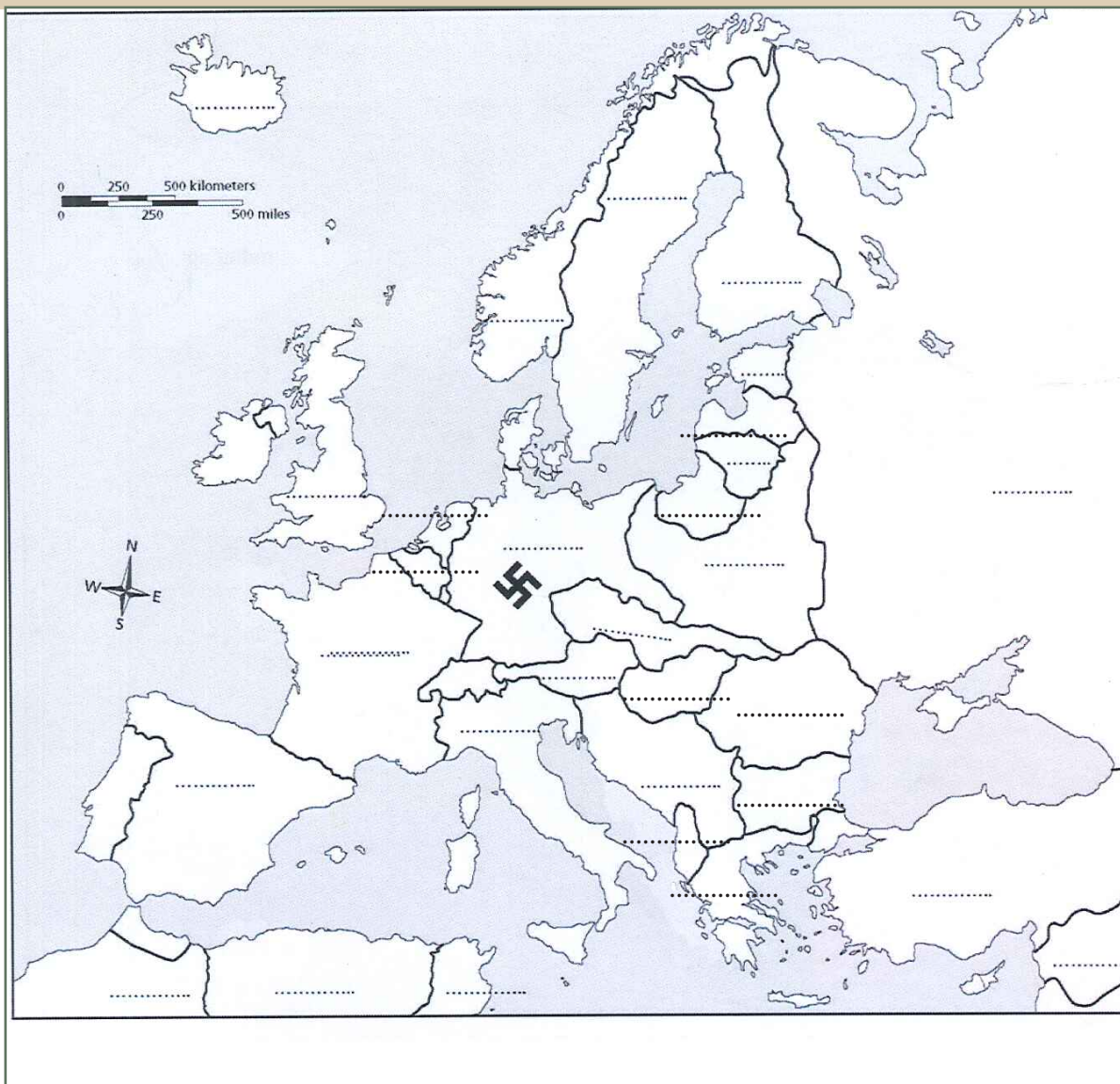
Europa onder het hakenkruis

In de tentoonstelling vind je een kaart waarop de door Duitsland bezette landen zijn aangeduid. Hebben de Duitsers echt heel Europa veroverd?

Vul op de kaart hieronder de naam in van elk land en schrijf erbij of het land:

- ⇒ door Duitsland bezet is (rood)
- ⇒ bevriend is met Duitsland (bruin)
- ⇒ een vijand van Duitsland is (blauw)
- ⇒ neutraal is (wit)

De koning en de Belgische regering

België wordt door Duitsland bezet en geregeerd.

Wie is de koning?

Waar verblijft hij?

Uit wie bestaat de Belgische regering?.....

Op onderstaande foto ontbreekt het hoofd van de Belgische regeringsleider. Welk van de vier onderste foto's is de zijne?

Wat was zijn naam?

Waar verblijft de Belgische regering?

Het dagelijkse leven

De bevoorrading

Tijdens de Duitse bezetting is het leven in België compleet verstoord. Brandstof, voedsel, kleding: er is van alles te kort omdat de bezetter het weinige wat beschikbaar is in beslag neemt en er door de oorlog bijna niets kan worden aangevoerd

Omdat veel producten niet meer verkrijgbaar zijn, wordt een rantsoenering ingesteld. In de winkels wordt met geld of bonnen betaald.

Ondanks de rantsoenering zijn sommige producten bijna niet meer te krijgen. Duid aan welke.

wijn

kaas

koolraap

citroen

kunsthoning

sla

olie

ovomaltine

bouillon

ham

pistolets

melk

In feite zijn al deze voedingsmiddelen nog wel verkrijgbaar, maar tegen woekerprijzen

Waar?.....

Kun je uitleggen wat het is?

Zoek het spel dat op die fenomeen is gebaseerd:

Het verzet

Een klein deel van de Belgische bevolking (ongeveer 3 %) besluit zich tegen de Duitsers te verzetten. Dat gebeurt op allerlei manieren.

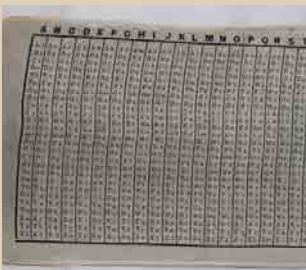
Verbind elke foto met het type van verzet dat wordt geïllustreerd:

Spionage

Illegale pers

Valse papieren

Sabotage

Geheim agenten versturen gecodeerde berichten naar hun bazen in Londen.
Ontcijfer volgende bericht:

.....

Deze sleutel zal je helpen om het bericht te ontcijferen.

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u

v w x y z

Zoek drie voorwerpen die twee functies hebben en leg uit welke.

.....

.....

.....

De collaboratie

Een deel van de Belgische bevolking heeft ook voor de Duitsers gewerkt. Van die mensen wordt gezegd dat ze meewerkten of collaboreerden. Die collaboratie kan verschillende vormen aannemen.

Vul de tekst aan met de woorden die je hieronder vindt en zeg telkens om welk type van collaboratie het gaat.

fabrieken – Duitsland – besturen – politiediensten – vijanden – journalisten
– gecontroleerde – goedpraten – vechten – soldaten

Intellectuele
collaboratie

Sommige Belgen gaan in werken
voor de Duitsers, in België of in

Economische
collaboratie

Sommige Belgen helpen de Duitsers om België te
..... Ze richten op om
de van Duitsland te vervolgen.

Militaire collaboratie

Sommige Belgische publiceren
artikelen in door de Duitsers
kranten, waarin ze de Duitse politiek
.....

Politieke collaboratie

Sommige Belgen mee met de
Duitse, bijvoorbeeld tegen de
Russen.

De repressie

De Belgen die de Duitsers als gevaarlijk beschouwen, worden door hen afgezonderd, opgesloten, gedeporteerd en vermoord.

Noem drie bevolkingscategorieën die door de Duitsers werden opgesloten. Waarom moesten ze naar de gevangenis?

.....

.....

.....

Wanneer leden van het verzet worden ontmaskerd of verraden, worden ze opgepakt door de Duitsers. Wat er daarna gebeurt, wordt door deze vier foto's geïllustreerd. Verbind ze met het juiste onderschrift en zet ze in de goede volgorde.

Arrestatie door de
Feldgendarmarie

Overbrenging
naar een kamp of
gevangenis

Maanden- of jarenlange
opsluiting zonder
proces

Geen mogelijkheid
tot contact met hun
familie

Welk herkenningsteken moesten de Joden dragen? Waarom?

.....

De bevrijding

Teken in de vakjes hieronder drie vlaggen na die tijdens de bevrijding van België werden gedragen en schrijf er telkens de naam bij van het land.

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Zoek nog meer dingen die de mensen aanhadden, op hun kleren droegen of bij zich hadden toen ze de bevrijding vierden.

.....

De Amerikanen brengen veel dingen mee die nieuw zijn of door de oorlog niet meer te krijgen waren. Vul dit verhaal van een kind dat bij de bevrijding aanwezig was aan door goed te kijken welke voorwerpen hier zijn tentoongesteld.

De soldaten wierpen ons kleine-repen toe (..... uit de VS). Zo maakten we eindelijk kennis met de Verenigde Staten. De Amerikanen verbleven in een veld tegenover ons huis. Ik bracht ze tomaten en in ruil kreeg ik van hen mijn allereerste, ik moet toen een jaar of tien zijn geweest. De Amerikaanse soldaten laten ons ook kennis maken met een nieuw drankje: in flesjes. De soldaten zeggen dat ze opdracht hebben gekregen de burgers te bevoorraden. Ze brengen ons grote zakken waar van alles in zit: vooral de sardines op olie zijn verrukkelijk. Ik rook ook een hoop Amerikaanse

Tijdens het bezoek Het einde van de oorlog in Europa 1944-1945

Duitsland in de tang

Buiten de Belgische landsgrenzen gaan de gevechten onverminderd voort. Terwijl de opmars in het westen bij de Rijn stagneert, rukt het Rode Leger meedogenloos verder op. Het Reich verliest zijn bondgenoten én de strijd. De weg naar Berlijn ligt open.

Voor soldaten en burgers, in het winnende of verliezende kamp, is het einde van de gevechten in zicht. Miljoenen mensen hopen op een terugkeer naar een leven zonder lijden.

Het einde kleurt echter niet voor iedereen gelijk: sommigen juichen de verplettering van de vijand of de overwinning toe, anderen gaan argwanend een (nieuwe) buitenlandse bezetting tegemoet.

Voor de vele burgers die tenmidden van de ruïnes trachten te overleven, is het einde van de nachtmerrie nog niet in zicht. De verwoesting, ontbering en chaos die de oorlog met zich meebrengt hebben miljoenen mensen zwaar getroffen. Zolang de kanonnen niet zwijgen, kunnen ze geen nieuw leven opbouwen.

Operatie Bagration

Wanneer de geallieerden in de zomer van 1944 een nieuw front in het westen openen, is voor de Sovjet-Unie het uur van de wraak aangebroken. Het Rode Leger lanceert een gigantisch offensief met meer dan twee miljoen soldaten die tussen 22 juni en 29 augustus 1944 de *Wehrmacht* meer dan 600 km terugdringen.

Oesjanka en vest van een Sovjetuniform (winteruitrusting), ca. 1943-1944.

Door de toename van het aantal manschappen moet het Rode Leger kiezen voor praktische, eenvoudige uniformen die geschikt zijn voor de weersomstandigheden aan het front.

Operatie Bagration betekent het einde van de offensieve kracht van het Duitse leger. Aan het einde van de zomer zijn ongeveer 300.000 Duitse soldaten gesneuveld en meer dan 150.000 krijgsgevangen genomen. Met operatie Bagration bereikt het Rode Leger ook de grens van het Reich.

Het offensief leidt tot een van de zwaarste Duitse nederlagen, maar kost ook aan zo'n 180.000 Sovjetmenschappen het leven. Voor Stalin telt enkel het resultaat: de Duitsers worden tot Warschau (Polen) teruggedrongen. De *Wehrmacht* vormt in het oosten niet langer een bedreiging.

Het noordelijke front

In januari 1944 komt er na drie jaar eindelijk een einde aan de Duitse en Finse belegering van Leningrad (Sint-

Petersburg). Het is voor het Rode Leger het signaal om opnieuw in de aanval te gaan. De verslagen Duitse troepen trekken zich in Estland terug. De opmars van het Rode Leger stuit er op de stad Narva, die onder andere wordt verdedigd door een groot aantal *Waffen-SS*'ers. Het gaat daarbij vooral om militaire collaborateurs, die uit diverse Europese landen komen. Ook "Belgische" *Waffen-SS*-eenheden nemen deel aan de strijd. Daarnaast strijden tienduizenden Estse vrijwilligers, die een nieuwe Sovjetverovering willen vermijden, mee.

Ondanks hun onderbezetting houden de verdedigers tot in de zomer van 1944 stand, wanneer de lancering van operatie Bagration in het zuiden hen dreigt te omcirkelen. Ze worden in oktober tot in Koerland (in Letland) teruggedrongen en de Baltische Staten worden – ondanks nationalistische weerstand – opnieuw door de Sovjet-Russen bezet.

Wist je dat ...?

- Het *Armia Krajowa* (Binnenlands leger), de grootste verzetsbeweging in Polen, ondanks geallieerde tegenzin, de opstand van Warschau organiseert? Op die manier hoopt het de hoofdstad vóór het Rode Leger in handen te krijgen.
- De opstand begint op 1 augustus 1944. De opstandelingen verkrijgen de controle over het deel van de stad waar barricades zijn opgeworpen.
- Het onverbidde antwoord volgt vanuit de hoek van antiverzetseenheden onder leiding van de SS. Burgers en gevangenen worden massaal terechtgesteld en verkrachting vindt op grote schaal plaats. Terreur heerst over de stad.
- De geallieerden reageren nauwelijks: het Rode Leger houdt halt voor de stad en de Westerse bondgenoten slagen er zonder Sovjettoestemming niet in hulp te bieden. Bij gebrek aan externe steun capituleert de weerstand op 2 oktober 1944. De Sovjet-Russische troepen betreden de stad pas in januari 1945.

Market Garden

Dit zijn twee operaties die volgens de Britse maarschalk Bernard Montgomery de Westerse geallieerden moeten toelaten via Nederland Duitsland te bereiken. Operatie Market dient troepen op de bruggen tussen Eindhoven en Arnhem af te zetten, terwijl operatie Garden vier dagen inplant voor de opmars van Britse landtroepen tot in Arnhem.

De operaties worden op 17 september 1944 gelanceerd. De droppings verlopen

aanvankelijk probleemloos, maar de inname van de bruggen loopt heel wat vertraging op en de opmars van de grondtroepen is moeizamer dan verwacht. Na negen dagen van strijd moeten de overgebleven luchttroepen zich noodgedwongen achter de geallieerde linies terugtrekken, terwijl de verst gevorderde eenheden worden gevangengenomen of verslagen.

Market Garden betekent de start van een ware tragedie voor Nederland. Het land valt uit elkaar in een bevrijde zone in het zuiden en een bezette zone in het noorden. De bezetter verbiedt als vergelding alle voedseltransporten: zo begint de Hongerwinter.

Meer dan 20.000 Nederlanders sterven een hongerdood.

Britse parachutistenhelm, model '42, ca. 1944. De Britse en Poolse para's die bij Arnhem met te weinig munitie en zonder steun 'een brug te ver' worden gedropt, lijden zware verliezen.

Slag om de Ardennen

Met een verrassingsoffensief in de Ardennen zetten de Duitsers alles op alles. Ze willen hun huzarenstukje van 1940 overdoen, naar Antwerpen oprukken en de geallieerde bevoorrading in het westen onderuithalen om een aparte vrede af te dwingen. In de winter van 1944 zijn slechts enkele Amerikaanse eenheden in de regio aanwezig. Op 16 december 1944 dringen de Duitsers geheel onverwacht België binnen, waarbij ze paniek onder de burgerbevolking veroorzaken. De

Wist je dat ...?

- Op 16 december 1944, drie maanden na de geallieerde herovering van het Belgische grondgebied, in de Ardennen de oorlog opnieuw uitbreekt? Voor de burgers herbegint de nachtmerrie: de Duitsers zijn terug! De aanvankelijk snelle Duitse opmars doet het ergste vermoeden. Heel wat mensen slaan op de vlucht. Wie achterblijft, wacht bang af.
- Middenin een bijzonder koude winter worden de burgers opnieuw op de proef gesteld. Gevechten verwoesten de streek. Daarnaast treffen eveneens de geallieerde luchtraids die de Duitse opmars moeten stoppen de Belgische bevolking. De stad Houffalize wordt bijna volledig door Amerikaanse bommen van de kaart geveegd, tweehonderd burgers vinden er de dood. Bovendien richten Duitse commando-eenheden als represaillemaatregel bloedbaden aan om het verzet uit te schakelen en het moraal van de bevolking te ondermijnen.

opmars kleurt soms erg bloedig, met moorden op krijgsgevangenen en burgers. Het Duitse offensief komt tot stilstand bij de Maas: de weersomstandigheden zijn bijzonder moeilijk, er is een tekort aan brandstof en de geallieerden sturen versterkingen uit.

De Amerikaanse eenheden bieden heel wat weerstand rond de verkeersknooppunten, in het bijzonder in Bastenaken en Sankt-Vith. De Belgische SAS en pas opgerichte bataljons Belgische fuseliers nemen eveneens deel aan de verdediging van het land. Vanaf 23 december 1944, wanneer de weersomstandigheden de tussenkomst van het vliegwezen (met Belgische piloten van de RAF) mogelijk maken, kunnen de geallieerden weerwerk bieden en de Duitsers terugdringen.

Eind januari 1945 is het Ardennenoffensief voorbij. De balans is zwaar: de strijd kost aan ruim 100.000 mensen het leven. Voor Duitsland is nu ook de laatste hoop op een ommekeer in het westen vervlogen.

Duitsland, Jaar nul

In de lente van 1945 lijkt de nederlaag voor Duitsland nabij. De nazileiders kiezen er echter voor het Duitse volk op te offeren. Van capitulatie kan geen sprake zijn. Het fanatisme loont niet: Berlijn wordt belegerd, Hitler en zijn naaste medewerkers plegen zelfmoord en nazi-Duitsland beleeft zijn laatste uren. De overgave wordt op 7 en 8 mei 1945 ondertekend. Terwijl de overwinning wereldwijd wordt gevierd, proberen miljoenen vluchtelingen en daklozen te overleven.

De overwinning alleen is niet voldoende. De geallieerden willen via internationale rechtspraak de Duitse oorlogsmisdaden en de ontdekte gruwel uit de concentratiekampen en uitroeiingscentra berechten.

Wist je dat ...?

- Met rudimentaire wapens van slechte kwaliteit en nauwelijks opgeleid worden mannen die te oud voor het leger waren nu in de *Volkssturm* ingelijfd, een massalichting die het land moet verdedigen. Ook jongens en meisjes van de *Hitlerjugend*, soms pas twaalf jaar oud, moeten aan de oorlog deelnemen. Wapens worden eveneens aan burgers uitgedeeld en propaganda spoort ze aan zich tot de dood te verzetten (*Wehrwolf*).
- Deze eenheden van de laatste kans – onvoldoende voorbereid en soms onder dwang gerekruteerd – lijden zware verliezen of storten volledig in wanneer ze tegenover strijdvaardige troepen komen te staan. Sterven voor het vaderland is geen vaag concept meer, maar wordt voor de Duitse bevolking een harde realiteit.

Het einde van Adolf Hitler

Naarmate het conflict vordert, verliest Adolf Hitler elke zin voor realiteit: hij blijft in de overwinning geloven. Als de strijd toch wordt verloren, dan mag het Duitse volk het naziregime niet overleven. Hij beveelt tot de laatste snik te vechten en alle installaties die in geallieerde handen kunnen vallen te vernietigen.

Zodra het Rode Leger Berlijn bereikt, sluit Hitler zich in een bunker onder de Rijkskanselarij op. Hij weigert de stad voor veiligere oorden te verlaten. Vanuit die ondergrondse schuilplaats blijft hij onmogelijk uit te voeren orders doorgeven aan generaals die geen troepen meer hebben. Terwijl de laatste verdedigers van Berlijn sterven, ontzet de *Führer* zijn naaste medewerkers – Himmler en Göring – uit hun functie omdat ze met de Westerse geallieerden hebben onderhandeld.

In de nacht van 28 op 29 april 1945 treedt Hitler in het huwelijk met Eva Braun. De volgende dag pleegt het echtpaar zelfmoord. Alvorens die laatste daad te stellen, dicteert hij een politiek testament. Daarin bevestigt hij nog eens zijn antisemitisme en duidt hij Karl Dönitz aan als opvolger aan het hoofd van het *Reich*.

Wist je dat ...?

- De Duitse troepen wanhopig weerwerk blijven bieden? Desondanks vallen hun stellingen een voor een in de handen van maarschalk Zjoekov. De strijd wordt straat na straat, huis per huis uitgevochten. De Sovjetsoldaten maken komaf met de symbolen van nazi-Duitsland: zo nemen ze de Kanselarij met de bunker van de Führer in en wappert de rode vlag al snel op de Reichstag.
- Er op 3 mei 1945 een einde komt aan de gevechten in de verwoeste straten van de hoofdstad? Berlijn is gevallen. Voor de Duitse bevolking breekt een periode van overleving aan, een periode gekenmerkt door de angst voor de Sovjet-Russische wraak.

VE-Day

Vanaf 1 mei 1945 neemt admiraal Karl Dönitz, aangeduid als Hitlers opvolger, de nodige maatregelen om vredesonderhandelingen met de Westerse geallieerden op te starten. Dönitz geeft de Duitse soldaten de raad zich eerder aan hen over te geven dan aan de Sovjettroepen die hun gevangenen vaak onmenselijk behandelen. Daarnaast beveelt hij de executie van alle Duitse soldaten die zich aan desertie schuldig maken.

De geallieerden vegen alle Duitse voorstellen van tafelen eisen een onvoorwaardelijke capitulatie. Op 7 mei 1945 tekent de Duitse generaal Alfred Jodl in Reims (Frankrijk) uiteindelijk de overgave. De volgende dag treedt het akkoord in werking. Stalin eist echter dat in Berlijn een tweede capitulatie onder Sovjetcontrole wordt ondertekend: dat gebeurt in de nacht van 8 op 9 mei 1945.

Een paar fanatieke eenheden leveren op dat moment nog wat sporadisch strijd, maar de volgende ochtend zwijgen de wapens definitief.

Na zes jaar oorlog is het eindelijk VE-Day (Victory in Europe Day), ‘dag van de overwinning in Europa’. Het nieuws verspreidt zich als een lopend vuurtje en de feestvreugde barst wereldwijd los. Van Parijs tot Moskou, van New York tot Brussel... overal wordt spontaan de herwonnen vrede gevierd.

In Europa zijn nu nieuwe machten aan zet: de eerste stappen richting een toekomstige verdeling van Duitsland worden gezet. De overwinnaars bakenen er bezettingszones af, die in de volgende jaren tot een echte splitsing van het land zullen leiden.

Wist je dat...?

- De geallieerden willen de misdaden van de nazileiders willen absoluut bestraffen? Daarom richten ze een internationaal militair tribunaal op.
- Het procès van Neurenberg van 14 november 1945 tot 1 oktober 1946 loopt en 24 nazikopstukken berecht? ‘Oorlogsmisdaad’ (het overtreden van oorlogswetten) behoort tot de aanklachten, maar er worden ook nieuwe begrippen over gerechtigheid en moraliteit ontwikkeld. Zo worden concepten ingevoerd als ‘misdaad tegen de vrede’ (de voorbereiding en de uitvoering van een aanvalsoorlog) en vooral ‘misdaad tegen de mensheid’ (moord, uitroeiing, het in slavernij voeren, deportatie of vervolging op grond van politieke, raciale en religieuze redenen). Daarop ent zich dan nog het concept ‘genocide’, de opzettelijke eliminatie van een etnische, nationale of religieuze groep.
- Twaalf verdachten worden veroordeeld en terechtgesteld? Enkel Hermann Göring ontspringt de eigenlijke terechtstelling door in zijn cel zelfmoord te plegen. Andere processen tegen lagere officieren en burgers volgen; sommigen genieten de verzachtende omstandigheid enkel bevelen te hebben opgevolgd.

De ontdekking van de kampen

De Sovjetroepen hebben al op 27 januari het concentratiekamp en uitroeiingscentrum van Auschwitz-Birkenau bevrijd, maar Buchenwald is het eerste kamp dat in het westen wordt ontzet, vóór de terugtrekkende Duitse troepen de sporen van de nazimisdaden kunnen uitwissen.

Verschillende rapporten van getuigen of ontsnapte gevangenen over het nazi-Duitse repressiebeleid en de genocide hebben de geallieerden zowel in het westen als in het oosten reeds in 1941 bereikt. Pas in de lente van 1945 komen de bevrijders van Europa echter oog in oog te staan met de misdaden van het naziregime. Het lijkt soms pure horror: talloze uitgehongerde, zieke en uitgeputte gevangenen, opgehoopte stapels lijken, massagraven, gaskamers... Tussen 22 juli 1944 – wanneer het Rode Leger het ontruimde maar nog intacte uitroeiingscentrum in Lublin-Majdanek ontdekt – en de Duitse overgave in mei 1945 leggen de geallieerden de omvang bloot van het concentratie- en genocidesysteem van de nazi's. Ze botsen er op de ultieme gevolgen van een ideologisch proces dat in 1933 met de machtsovername van de NSDAP in Duitsland werd opgestart.

Kamp van Nordhausen bevrijd in 1945, Duitsland, © WHI, Brussel

Lange rij Duitse krijgsgevangenen, Duitsland 1945

Achtergelaten Duitse tank, Slag om de Ardennen, december 1944, © WHI, Brussel

Houten bord met de tekst 'Wir kapitulieren nie', Duitsland, 1945.
Dit bord met de boodschap 'We zullen ons nooit overgeven' werd teruggevonden tussen de ruïnes van een verwoeste fabriek in de stad Lüben in Neder-Silezië (nu Lübin in Polen). De Belgische majoor Gabriel P. Weil nam het mee tijdens een militaire missie in het door de Sovjets bezette gebied, © collectie WHI, Brussel.

Amerikaanse (met helmen) en Sovjetsoldaten heffen het glas bij een historisch treffen aan de Elbe. In Strehla, zo'n 30 km ten zuiden van Torgau, ontmoeten beide legers elkaar op 25 april 1945 voor het eerst op Duitse bodem, © AKG Images

Transport van weeskinderen uit Königsberg (nu Kalinigrad) in de USSR (1947).

'2.386 kinderen van 2 tot 16 jaar oud komen compleet uitgeput aan in beestenwagens, zonder stro en slechts gedeeltelijk voorzien van kachels en brandstof. Ze waren vier dagen en vier nachten onderweg. In de trein was geen sanitair aanwezig.'

Ruth Leiserowitz, *Von Ostpreussen nach Kyritz. Wolfskinder auf dem Weg nach Brandenburg*. Postdam, 2003.

De ontdekking van de kampen

“Iedereen was volledig van afgrijzen vervuld. We waren er misselijk van! En we waren nochtans gehard. Snap je, we hadden een oorlog meegemaakt, veel maanden waren we in gevechten verwickeld, en we hadden veel gezien, we hadden veel handen en hoofden weggeblazen zien worden, en gebouwen versplinterd en mensen gedood, enzovoort enzovoort. Maar zoiets als dit hadden we nooit gezien, we hadden ons zoiets nooit kunnen voorstellen.”

Peter Schrijvers, *De hel die Europa heet. Amerikaanse frontsoldaten in de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam, Manteau, 2003, p.358.

Activiteitenfiche nr 6

Het einde van de oorlog in Europa

België in de schaduw van de oorlog

België is nu wel bevrijd, maar de oorlog is nog niet voorbij: er dreigen nu nieuwe gevaren.

Schrijf bij elke foto naar welk gevaar hij verwijst:

.....
.....

.....
.....

.....
.....

Duitsland in de tang

In deze zaal loop je over een kaart. Je kunt erop zien hoe Duitsland door de geallieerden en Russen in de tang wordt genomen. Tussen september 1944 en mei 1945 worden de Duitse troepen steeds verder richting Duitsland teruggedrongen.

Verbind de vier voorwerpen die hier zijn afgebeeld met de militaire operaties waar ze verband mee houden en plaats de operaties in de juiste volgorde.

Het noordelijke front
(Baltische Staten)

Operatie Bagration
(Rusland)

Slag om de Ardennen
(België)

Operatie Market
Garden (Nederland)

Situeer de operaties op de kaart van Europa.

1944												1945
febr.	maa	april	mei	juni	juli	aug	sept	oct	nov	dec	jan	

Duitsland, jaar nul

Na de oorlog ligt heel Duitsland in puin. De achtergebleven bevolking (vooral vrouwen) leeft er tussen de ruïnes. Om te overleven maken ze gebruiksvoorwerpen van achtergebleven wapens en munitie.

Verbind de wapens links met de gebruiksvoorwerpen rechts.
Waarvoor dienen ze?

.....

.....

.....

.....

.....

Tijdens het bezoek

Terreur, vervolging, genocide

Terreur - Vervolging - Genocide

Het is onmogelijk het exacte aantal mensen te becijferen dat in Europa specifiek is vermoord door de nazistische repressie- en vervolgingspolitiek. Naar schatting gaat het om minstens 17 miljoen doden.

Daarbij zijn bijna 6 miljoen Joden het slachtoffer van een grootschalige volkerenmoord of genocide (judeocide) die wordt uitgevoerd tijdens de Tweede Wereldoorlog. De combinatie van een racistische ideologie met technologische ontwikkeling blijkt een moordende mix.

De basis voor de terreur, vervolging en genocide in Europa wordt reeds tijdens de jaren 1930 in nazi-Duitsland gelegd. Met het uitbreken van de oorlog in 1939 ontspoorde het systeem. Waar vinden we “België” terug in dit complexe geheel?

Volgens Hitler is antisemitisme een essentieel onderdeel van de “wereldfilosofie”. Hier geeft de Führer uiting aan zijn obsessieve Jodenhaat, die hij eerder al had uiteengezet in zijn boek *Mein Kampf*. In september 1935 wordt het “staatsburgerschap van het Reich”, waarvan Joden zijn uitgesloten, door de wetten van Nürnberg gecodificeerd, om het Duitse bloed en de Duitse eer te beschermen. Concrete maatregelen hebben tot doel het Arische ras te zuiveren en emigratie te bevorderen: Joden worden uit het Reich verwijderd, eerst door ze in getto's onder te brengen en later door ze uit te roeien.

Bepaalde bevolkingscategorieën die als gevaarlijk (geesteszieken en fysiek gehandicapten) of ongewenst (Joden, zigeuners, Polen, Russen) worden beschouwd, worden preventief uitgeschakeld (gedood) om te voorkomen dat de zuiverheid van het Arische wordt aangetast (operatie T4).

Wist je dat ...?

- Verschillende landen na de Kristalnacht actie ondernemen om Joodse kinderen, die nu gevaar lopen, te redden? Dankzij het Kindertransport dat Groot-Brittannië tussen 1938 en 1940 organiseert, kunnen duizenden Joodse kinderen onder de 17 uit Duitsland en de bezette landen (Oostenrijk, Tsjechoslowakije, Polen) zonder hun familie naar Groot-Brittannië vluchten. Slechts een minderheid vindt na de oorlog een of beide ouders terug; de meesten verliezen hun in Duitsland achtergebleven familie en zien zich na de oorlog gedwongen om in Groot-Brittannië of Duitsland een nieuw leven op te bouwen.
- De nazi's in de bezette landen (zoals Polen) kinderen met blonde haren, blauwe ogen en een blanke huid bij hun ouders weghaalden en onderbrachten in Lebensborn-projecten, een soort weeshuizen voor kinderen van Arische ouders?

Grenzeloos geweld: dood en vernietiging

Net als volwassenen komen ook kinderen op tal van manieren om het leven: ze worden gedood in het kader van operatie T4 (de mentaal en fysiek gehandicapten), bezwijken aan dwangarbeid, uithongering, de extreme armoede en het gebrek aan hygiëne in de getto's, worden bij aankomst in de uitroeiingkampen vermoord of doodgeschoten in Polen en Oekraïne. Tijdens de hele oorlog vinden ongeveer anderhalf miljoen kinderen de dood.

Deportatie

Vanaf 1933 laat Hitler concentratiekampen bouwen die oorspronkelijk bedoeld zijn voor Duitse tegenstanders van het bewind (communisten, vakbondsmensen, socialisten, ...), Joden en iedereen die het regime op welke manier ook in verlegenheid zou kunnen brengen (homoseksuelen, vrijmetselaars) of die niet aan de rassencriteria van de nazi's beantwoordt (o.a. zigeuners). Tijdens de oorlog worden er ook verzetslui in opgesloten. Dachau is het eerste van de lange lijst van honderden kampen en satellietkampen in het Reich en de bezette gebieden (het Fort van Breendonk in België). De levensomstandigheden in de kampen die onder de bevoegdheid van de SS vallen, zijn erbarmelijk: gezondheidsomstandigheden beneden alle peil, ondervoeding, slagen en martelingen, executies zonder enige vorm van proces, sadistische bewakers en pseudo-wetenschappelijke experimenten maken deze kampen tot een hel op aarde en hun bewoners sterven dan ook massaal. Ook de dwangarbeid die de gevangenen in de kampen moeten verrichten, meestal ten voordele van Duitse bedrijven, brengt meestal hun dood met zich mee.

In 1943-1944 zitten ongeveer 2 miljoen mensen gevangen in een twintigtal grote concentratiekampen en zowat 1.500 bijkampen (Kommandos). De concentratiekampen krijgen

Concentratiekamp Orianburg, © DHM, Berlijn

Wist je dat ...?

- De concentratiekampen geen moordcentra zijn die worden gebruikt bij de uitvoering van de judeocide? Om "overtollige" gevangenen te liquideren, vinden in sommige kampen wel vergassingen plaats. Het concentrationnaire systeem en de uitroeiing komen uitzonderlijk wel eens samen voor, bijvoorbeeld in Majdanek en Auschwitz-Birkenau.

steeds meer een economische functie voor de nazi's. De dwangarbeid van de gevangenen dient de Duitse oorlogsindustrie. Daarnaast vormen de kampen een bron van eigen inkomsten voor de SS.

Het regime is keihard en moorddadig. Veel gevangenen sterven door uitputting, ondervoeding, ziekte of door fysieke mishandeling. Hoe groter de overbevolking in een kamp, des te erger de levensomstandigheden er zijn.

Wist je dat ...?

- De auteurs van het beleid mensen zijn die een onmenselijk systeem hebben bedacht? Ze zijn verantwoordelijk voor het lijden van en/of de brutale moord op miljoenen mensen. Geen enkele van hen kan worden vrijgepleit voor de misdaden die in naam van het nazi-“ideaal” zijn begaan. Tijdens de naoorlogse processen in België en in Europa schuiven velen evenwel naar voor dat ze enkel “aan de orders hebben gehoorzaamd”.

De “bevrijding” van de kampen

De meeste concentratiekampen en uitroeiingscentra worden niet als dusdanig bevrijd maar eerder ontdekt, hoewel de geallieerden vaak al vroeger op de hoogte zijn van hun bestaan. Om de sporen van hun misdaad uit te wissen, zijn sommige sites nog voor de geallieerde aankomst op Duits bevel vernietigd. Vaak zijn de gevangenen naar andere kampen, verder van het front, geëvacueerd. Die evacuaties vinden in erbarmelijke omstandigheden plaats. Meestal te voet, maar soms ook in wagons, zonder de minste bescherming tegen koude of hitte, bijna zonder voedsel of water, vinden tienduizenden gedeporteerden de dood tijdens een van deze “dodenmarsen”.

Paar schoenen gedragen door Anne Meegens tijdens een dodenmars, collectie WHI, Brussel.

Vanaf 1942 tracht nazi-Duitsland de sporen van de misdaden in het oosten met de *Sonderaktion 1005* uit te wissen. Lichamen van slachtoffers van de *Einsatzgruppen*, evenals die in de uitroeiingscentra van Belzec, Chelmno, Sobibor en Treblinka, worden opgegraven en verbrand, waarna hun as wordt verspreid. De gevangenen van Majdanek worden naar Auschwitz gestuurd, maar de gaskamers (ongebruikt sinds 1943) en de door brand vernielde oven worden in juli 1944 door het Rode

Leger aangetroffen. Door de snelle ondergang van Duitsland kunnen echter niet alle gevangenen worden geëvacueerd. De geallieerden stuiten in Bergen-Belsen, Dachau of Sachsenhausen op overbevolkte kampen. Duizenden lichamen liggen verspreid, treinwagons zitten volgepropt met kadavers, de overlevenden zijn uitgeput en uitgehongerd, tuberculose en tyfus tieren welig. Met de “bevrijding” van de kampen wordt een apocalyptische situatie blootgelegd.

De overlevenden

Na de ontdekking van de kampen moet de terugkeer van de overlevenden worden georganiseerd. België tracht de thuiskomst van duizenden landgenoten zo vlot mogelijk te laten verlopen. Paul Van Zeeland, hoog-commissaris voor Repatriëring, wordt als hoofd van een delegatie naar Duitsland gestuurd om zich over de Belgische overlevenden te ontfermen.

De thuiskomst leidt tot vreugdetaferelen, maar ook tot een tweede golf van volksrepressie tegen al diegenen die van collaboratie worden verdacht. De realiteit van de concentratiekampen dringt nu pas echt door. De gemoederen bedaren tegen het einde van de zomer in 1945. Voor Joodse overlevenden is een terugkeer naar het vooroorlogse leven onmogelijk. In het Westen gaat de aandacht vooral uit naar de niet-Joodse slachtoffers. Die worden er als nationale helden voorgesteld. De judeocide komt nauwelijks aan bod. Overlevenden vinden hun vroegere woonst geplunderd, of zelfs door anderen bewoond, terug. In Polen breekt antisemitisch geweld uit. Duizenden mensen hebben geen andere keuze dan Displaced Persons Camps op te zoeken, oorden die dikwijls in vroegere concentratiekampen zijn ingericht. In die kampen verblijven duizenden Oost-Europeanen, voormalige krijgsgevangenen of gedeporteerden, die uit angst voor communistische repressie niet naar hun land kunnen terugkeren. Onder Sovjetdruk wordt een deel van hen gerepatriëerd; de andere dakloze overlevenden worden geleidelijk door de geallieerde landen verwelkomd. België ontvangt vanaf 1947 ongeveer 20.000 vluchtelingen.

Houten paneel met de tekst 'Gerepatriëerden', België, 1945

Foto van een “bevrijd Buchenwald”.

Vest van een gedeporteerde, gedragen door dr. Aimé Goessens, collectie WHI, Brussel

Jurk van een politiek gedeporteerde, collectie WHI, Brussel

‘Tot de volgende dag leefde ik in een soort trance - niets leek nog langer echt. Ik had mijn koffer gepakt, afscheid genomen van mijn tante en mijn neefjes, hen beloofd dat ik ze zou schrijven... Toen we aankwamen (in het station) zag ik een heleboel ouders met hun kinderen. Ik was verbaasd om, ondanks het strikt verbod om geen emoties te tonen, een moeder en dochter te zien die elkaar luid snikkend omhelsden. Mijn moeder en ik volgden de bevelen wel op en lieten geen traan.

Nog voor het tijdstip van vertrek was aangebroken, gingen de twee grote deuren achterin de wachtzaal abrupt open en zagen we een perron met een trein die klaarstond om te vertrekken. Ik omhelsde mijn moeder een laatste keer. Met mijn lichte koffer, een zwaar gemoed en op mijn hoofd een stom rood hoedje dat over mijn ogen zakte, klom ik het trapje op naar de coupé. Uitgeput zocht ik een plekje om te zitten. Toen klonk er plots gegil en iedereen liep naar de ramen. Men had de ouders formeel verboden om met hun kinderen het perron op te lopen, maar sommigen hadden niet gehoorzaamd en waren de wachtzaal uitgelopen. Hun kinderen, die blij waren ze te zien, konden nog een laatste keer naar ze zwaaien. Nerveus tuurde ik de zee van gezichten af in de hoop nog een laatste glimp van mijn moeder op te vangen, maar ze was er niet.’

‘A Child Alone’, van Martha Blend, die in 1939 op 9-jarige leeftijd vanuit Oostenrijk naar Groot-Brittannië reisde, www.girlmuseum.org/view/exhibitions/kindertransport/ (geraadpleegd in juli 2017).

In het kamp van Gusen (Mauthausen)

‘In de geschiedenis van de kampen nam de soepbedeling een bijzondere plaats in. De soep werd door de gevangenen, meestal de Blockältester, een secretaris of de Kapo die de bedeling organiseerde, vanuit de keuken gebracht. De eerste zorg van de gevangenen, vooral de oudgedienden, was te achterhalen wie de soep zou verdelen. Als degene die die dag was aangeduid de reputatie had de soep goed door elkaar te roeren, wisten de oudgedienden bijna altijd een plaatsje vooraan in de rij te veroveren, zodat ze goed bediend werden. Was het iemand die niet goed roerde, dan gingen ze helemaal achterin de rij staan, want zo kregen ze het onderste uit de pot, met andere woorden een dikke soep, terwijl de anderen het moesten stellen met wat lichte bouillon zonder rapen, kool en aardappelen, als die er om te beginnen al in zaten natuurlijk.’

Getuigenis van Paul BRUSSON, *De mémoire vive*, Luik, Ed. du CEFAL, 2003, p.44.

Activiteitenfiche nr 7

Terreur, vervolging, genocide

De rassenpolitiek

De nazi's willen een raszuiver rijk. Wat doen ze om dat doel te bereiken? Vul de zinnen aan en verbind ze met de juiste foto's (die je ook in de zaal terugvindt).

Hitler beschouwt Arische mensen met haar en blauwe ogen als beter dan de anderen.

Omdat hij wil dat het Arische ras zuiver blijft, laat hij alle

.....
.....
.....
vermoorden.

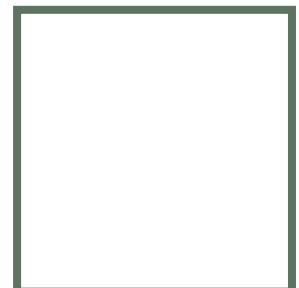
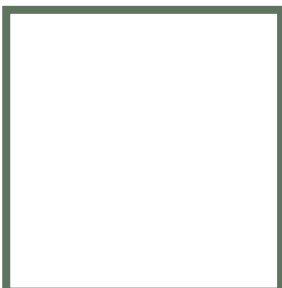
Gevangenzetting en deportatie

Mensen die het niet eens zijn met de politiek van de nazi's (verzetlieden), niet raszuiver zijn, als asociaal worden beschouwd of niet volgens de regels van de nazi-samenleving leven (homoseksuelen, getuigen van Jehovah, ...) worden naar concentratiekampen gestuurd.

Bij aankomst in het kamp moeten de gedeporteerden al hun spullen (kleden en persoonlijke voorwerpen) afstaan. In ruil krijgen ze nieuwe voorwerpen en kleden die hen tot gevangen maken.

Kijk goed rond en zoek de spullen die deel uitmaken van de uitrusting van een gevangene in een concentratiekamp. Noteer bij elk voorwerp waarom het een gevangene maakt van de man of vrouw die het krijgt.

Tijdens het bezoek

De andere wereldoorlog

1931-1945

De “andere” Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog is niet enkel een “Europese” oorlog, maar speelt zich ook af op Aziatisch grondgebied. De weg tussen de Japanse invasie van China in 1931 en de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki in 1945 is bezaaid met vele veldslagen.

Japan breidt aanvankelijk zijn imperialistische greep op Zuidoost-Azië uit, maar wordt stap voor stap teruggedrongen na verbeterde gevechten op zowat alle eilanden van de Stille Oceaan. Uitgeput door een zeer kostelijke oorlog, capituleert het Land van de Rijzende Zon op 2 september 1945.

De Chinese weerstand, het Sovjetoffensief en de Amerikaanse atoombommen maken een einde aan de Japanse ambities en aan vijftien oorlogsjaren die worden gekleurd door slachtpartij en racisme.

Duitsland en Japan

Het Japanse keizerrijk rivaliseert sinds de Russisch-Japanse oorlog van 1904-1905 met het Russische imperium. In 1931 komt het bij de invasie van het noorden van China in rechtstreekse aanvaring met de Sovjet-Unie. Hierdoor is de latere keuze voor een toenadering met nazi-Duitsland zowat vanzelfsprekend. Bovendien vertonen de twee regimes ideologische gelijkenissen (doorgedreven nationalisme, agressief racisme, institutionele eugenetica en expansionisme). Toch vinden ze zich vooral in een gemeenschappelijke strijd tegen de Sovjet-Unie die in een verdrag, het Anti-Kominternpact, wordt vastgelegd.

Het pact, dat in 1936 wordt ondertekend, wil de krachten bundelen tegen de Komintern (de IIIde Communistische Internationale) en bevat een clausule van verdediging tegen de Sovjet-Unie. Duitsland en Japan worden in de loop van de volgende jaren in dat verdrag bij getreden door Hongarije, Italië en Spanje.

‘Verering van Hitler’, chinese inkt op papier, ca. 1941. Dit schilderij, ondertekend door de Japanse kunstenaar Yamamoto Seiho, werd door de Belgische oorlogscorrespondent Nic Bal aangetroffen tussen de ruïnes van de Kanselarij van het Reich in Berlijn.

Japanse expansie in Azië

Aan de vooravond van de oorlog is Japan een welvarend land. De troonsbestijging van keizer Hirohito in 1926 betekent de wedergeboorte van een nationalistische

en racistische ideologie, de opkomst van het militarisme en een groeiende expansiedrang. Japan waagt zijn kans met twee opeenvolgende invasies van China, in 1931 en 1937. De daaropvolgende Japanse bezetting gaat gepaard met de afslachting van burgers, massale bombardementen en het gebruik van chemische en bacteriologische wapens.

Door zijn machtsvertoon en geboekte successen verkrijgt Japan tijdens de oorlog niet enkel de medewerking van Thailand, maar ook de toestemming om troepen in de Franse kolonie Indochina te stationeren, een gebied dat door de collaborerende regering van Vichy wordt gecontroleerd. Om die ongebreidelde expansie en de Japanse groei in te dijken, leggen de Verenigde Staten, Nederland en het Verenigd Koninkrijk een brandstofembargo op. Japan reageert op die bedreiging door op 7 december 1941 een verrassingsaanval te lanceren op Pearl Harbor, waar de Amerikaanse vloot in de Stille Oceaan voor anker ligt.

Vlag van de Japanse marine, ca. 1941. Sinds 1889 wordt de traditionele vlag van Japan, de hi no maru, in deze versie met zestien stralen door de Marine gebruikt.

Amerikaanse vliegeniersvest van de Flying Tigers (model A2), 1942. De Flying Tigers (vliegende tijgers) zijn Amerikaanse huurpiloten in Chinese dienst. Op deze vest staat de tekst: 'Deze vreemdeling is naar China gekomen om bij te dragen aan de oorlogsinspanning. Iedereen, soldaat of burger, heeft de plicht om hem hulp te bieden.'

Ook Maleisië wordt volledig onder de voet gelopen. Het succes is overweldigend... en de lijst van veroveringen wordt steeds langer: Maleisië, Birma, de Filippijnen, Nederlands Oost-Indië. De Japanse strijdkrachten bedreigen zelfs Australië en ontschepen op de Amerikaanse eilanden van de Aleoeten, nabij Alaska.

Het geallieerde antwoord blijft niet uit, met Britse troepen in India, Chinese troepen in het westen en Amerikaanse vliegdekschepen in de Stille Oceaan. In november 1942 behalen die laatste hun eerste grote overwinning op het eiland Guadalcanal.

De ondergang van de rijzende zon

Het Japanse expansionisme krijgt af te rekenen met een felle Chinese weerstand en het militaire en industriële gewicht van de Westerse geallieerden.

De Amerikaanse (vliegdek)schepen halen de Japanse marine onderuit en aan land houden de Britse, Chinese en Nederlandse troepen maandenlang stand. In het westen rukken de Britten richting Birma op, waar ze met de Chinese strijdkrachten aansluiting vinden. In het oosten bevrijden de Amerikanen – ten koste van zware verliezen – een na een de eilanden in de Stille Oceaan (leapfrogging of ‘haasje-over’-strategie). Tarawa, Saipan, Iwo Jima of Okinawa zijn bloedige mijlpalen op de weg naar Tokio. De hoge prijs die voor de gevechten moet worden betaald, heeft geen invloed op de Japanse acties in China: zo gaat de massamoord op burgers er gewoon verder. Het zogenaamde Three Alls beleid (‘Dood alles, brand alles, plunder alles’) impliceert de terechtstelling van alle “verdachte” mannen en de dwangarbeid van burgers. Deze praktijk kost het leven aan minstens drie miljoen Chinese burgers. Het tropische klimaat, de immense afstanden en de vastberadenheid van de Japanse verdedigers laten de geallieerde opmars uiterst moeizaam verlopen. In een wanhopige poging om de val af te weren, blijft het Land van de Rijzende Zon zijn jonge piloten opofferen. Noch de kamikazebeweging, noch de opoffering van de vloot voor de kust van Okinawa kan de geallieerden stuiten. Die hebben Japan binnen handbereik en plannen de invasie van het eiland voor de herfst van 1945.

Wist je dat ...?

- Japan in de herfst van 1944 op alle fronten verlies lijdt? Het Japanse hoofdkwartier besluit piloten op te offeren om de geallieerde schepen zoveel mogelijk schade toe te brengen. Tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog kosten deze *tokkotai* (‘speciale aanvalseenheden’), beter bekend als *kamikaze* (‘goddelijke wind’), het leven aan meer dan 2.500 Japanse piloten. Ze slagen erin om aan geallieerde zijde zevenenveertig schepen tot zinken te brengen en bijna 5.000 matrozen te doden.
- De geselecteerde piloten zijn jonge studenten. Het gaat zelden om vrijwilligers, de meesten handelen op bevel. Net voor ze opstijgen wordt een korte plechtigheid georganiseerd, met een eed van trouw aan de keizer, een afscheidsgedicht en een laatste kop sake. De piloten nemen soms geluksbrengers of knuffeldieren mee die door schoolmeisjes aan de toekomstige “helden” zijn geschonken.

Hachimaki, ca. 1945
Deze hoofdband wordt aan Japanse jongens en meisjes meegegeven en geldt als een symbool van moed en doorzettingsvermogen.

De oorlog is voorbij

Vanaf de lente van 1945 maakt Japan zich op voor de geallieerde invasie.

Om een vrede zonder capitulatie te bereiken, voeren de Japanse leiders de druk op. Ze hopen dat de geallieerden zullen toegeven als de menselijke prijs voor de invasie te hoog blijkt. De beste troepen worden terug naar de archipel gehaald en burgers worden aangespoord om zich tot elke prijs tegen de Westerse “demonen” te verzetten.

Door de verliezen in de Stille Oceaan spreekt de westerse publieke opinie zich steeds meer uit tegen de voortzetting van het conflict. De overwinning moet dringend worden behaald. Operatie Downfall, gepland voor eind 1945, voorziet de invasie van de Japanse archipel. De menselijke kostprijs wordt op bijna één miljoen Amerikaanse soldaten en meer dan tien miljoen Japanse militairen en burgers geraamd.

Twee gebeurtenissen wijzigen het plan. In de eerste plaats slagen wetenschappers in Amerikaanse dienst erin een nucleair wapen, de atoombom, te vervaardigen. Op 6 augustus 1945 kiezen de Amerikanen ervoor een dergelijke bom op de Japanse stad Hiroshima te droppen. Drie dagen later volgt nog een atoombom op Nagasaki. Ondanks de psychologische impact en de 150.000 à 250.000 directe en indirecte slachtoffers kunnen deze bombardementen de Japanse leiders niet tot de onvoorwaardelijke capitulatie overhalen.

Op 9 augustus 1945 vormt de intrede van de Sovjet-Unie in de oorlog tegen Japan het tweede en belangrijker element in de ommekeer. Het Rode Leger rukt vanuit het noorden in enkele dagen tijd honderden kilometers op. Japan start de onderhandelingen over de capitulatie met de Verenigde Staten. Op 2 september 1945 komt op het dek van de Amerikaanse kruiser *Missouri* een einde aan de oorlog.

Europa 1945

Europa dat in 1945 triomferend uit zijn as verrijst is misschien een mooi symbool, maar vooral een mythe. De meeste Europese landen zijn verwoest, ofwel door de bezetting ofwel door de nederlaag. Nu de strijd is gestreden, heersen enkel angst en onzekerheid over het continent.

De oorlog wordt al snel gevat in termen van Goed versus Kwaad, van Wij versus Zij. Nieuwe regimes worden gelegitimeerd, oude regimes in ere hersteld. Verantwoordelijken worden aangeduid en de fabel van een gemeenschappelijk verzet ziet het licht.

Het Europa van 1945 wordt gekenmerkt door de stilte van de afwezigen: de doden, de gedeporteerden, de gevangenen. De oorlog heeft het leven aan minstens 46 miljoen Europeanen (waaronder minstens 88.000 Belgen) gekost; meer dan de helft ervan zijn burgers. Europa oogt armoedig en desolaat: steden zijn kapot, landbouwgebieden verwoest, overlevenden zijn ziek en uitgehongerd... Veel burgers en wezen zijn de wanhoop nabij. Het continent is uitgeput door jaren van bezetting, repressie, uitbuiting en uitroeiing.

De vluchtelingen crisis maakt de chaos nog groter: mannen en vrouwen proberen naar huis terug te keren, ontvuchten een verwoeste streek of worden uitgewezen. Ook diegenen die de kampen hebben overleefd, moeten opnieuw een thuis vinden. 1945 kenmerkt de terugkeer van het Europa van de nationaliteiten. Volksverhuizingen en etnische zuiveringen creëren een nieuwe norm. De wereldoorlog is dan wel voorbij, toch laten burgeroorlogen, guerrilla's, nationalistische opstanden en wraak nog steeds bloed vloeien.

Een gewelddadige maatschappij leeft voort op het puin van de oorlog. De oorlog scheidt ook een nieuwe internationale wereldorde. Europa is niet langer het triomferende werelddeel dat zijn wil zomaar kan opleggen. Gekoloniseerde volkeren richten het hoofd op, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie delen wereldwijd de lakens uit. Hoe zullen België en Europa omgaan met deze nieuwe realiteit?

Op 6 augustus 1945 laten de Amerikanen een eerste atoombom op de Japanse stad Hiroshima vallen. Drie dagen later treft de tweede Nagasaki. Japan kan niet anders dan zich overgeven.

‘Een felle radioactieve lichtflits werd gevolgd door een intense hitte. In een straal van een kilometer rond het centrum van de explosie liep de temperatuur naar schatting op tot 3.000 graden. In een straal van 500 meter werd alles gewoon verschroeid en over een oppervlakte van 30 km² was de stad compleet weggevaagd. Er was geen stad meer: van de 78.000 huizen en gebouwen waren er 70.000 beschadigd en 48.000 compleet verwoest.’

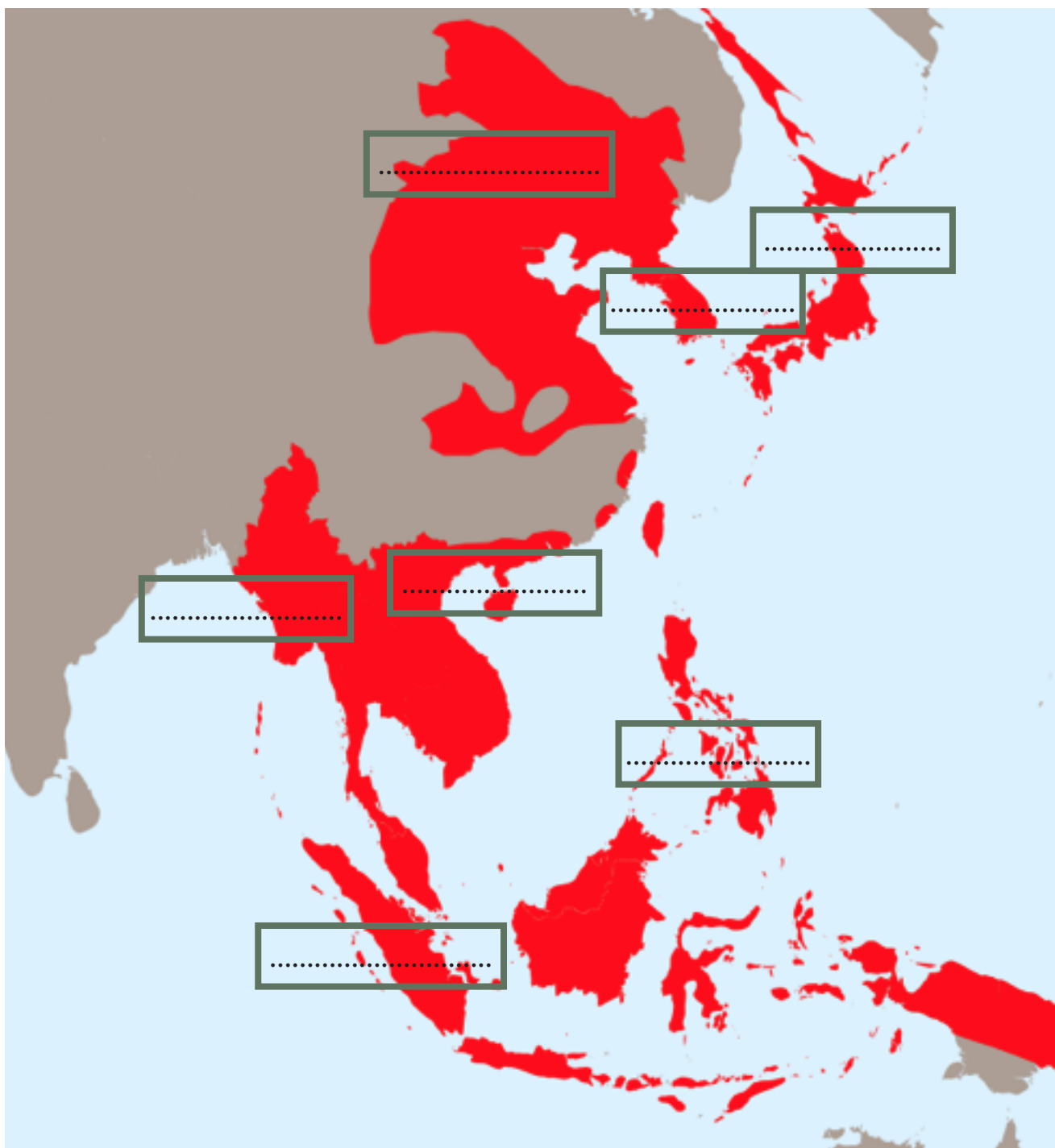
P. Piérart, W. Jaspers, *D’Hiroshima à Sarajevo. La bombe, la guerre froide et l’armée européenne*, Brussel, EPO, 1995, p.35.

Activiteitenfiche nr 8

De *andere* wereldoorlog

In 1942 controleert Japan de meeste gebieden ten koste van de omliggende landen.
Vul op onderstaande kaart de namen van deze landen in:
Mantsjoerije – Korea – Birma – Singapore – de Filippijnen – Indochina – Japan

Ontdek of onderstaande beweringen juist of fout zijn door de documenten in deze zaal aandachtig te bestuderen en de teksten goed te lezen. Vergeet niet om je antwoord ook telkens toe te lichten!

China en Japan staan aan dezelfde kant.	Juist	Fout	
Japan wordt door een keizer geregeerd.	Juist	Fout	
Japan kiest de kant van Hitler.	Juist	Fout	
Kamikazes waren Japanse piloten die zich met hun vliegtuig te pletter stortten tegen Amerikaanse schepen.	Juist	Fout	
De Amerikanen hebben twee atoombommen op Japan gedropt.	Juist	Fout	
De Japanse overgave werd in Tokyo ondertekend.	Juist	Fout	

Activiteitenfiche nr 1 (oplossing)

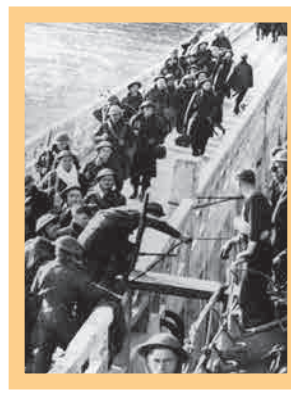
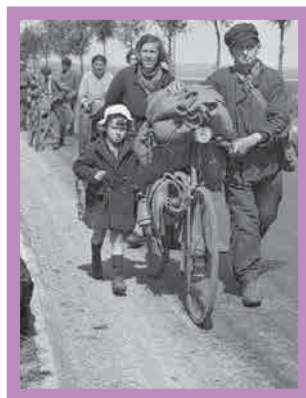
De inval van België

Voor België begint de Tweede Wereldoorlog wanneer de Duitsers ons land binnenvallen.

Hieronder vind je een reeks foto's, omschrijvingen en data die verband houden met de eerste oorlogsmaanden.

Verbind elke foto met de juiste tekst en plaats ze onderaan op de tijdlijn

De achttiendaagse veldtocht

De exodus

Operatie Dynamo

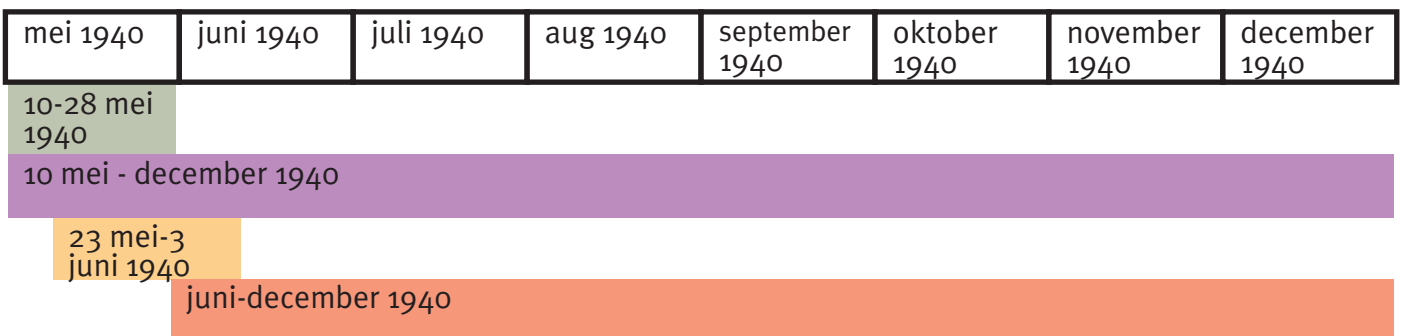
De Slag om Engeland

Periode tussen de Duitse inval en de Belgische overgave

De Belgische burgerbevolking slaat voor de Duitsers op de vlucht.

De Belgische, Franse en Britse troepen vluchten met schepen naar Engeland.

Duitse luchtaanvallen op Groot-Brittannië

Na twee maanden blitzkrieg hebben de Duitsers een groot deel van Europa veroverd. Eén land blijft de strijd echter verderzetten: inwoners van door Duitsland bezette landen die zich tegen de nazi's willen verzetten, kunnen er terecht. In het rooster vind je de antwoorden op de vragen. Zoek zowel horizontaal, verticaal als diagonaal!

- Drie door Duitsland bezette landen.
- Land waar iedereen die de strijd wil voortzetten terecht kan.
- Een neutraal, niet bezet land in Centraal-Europa.
- Naam van de Britse Eerste Minister die symbool staat voor de strijd tegen Hitler.

A	Z	L	L	A	B	O	G	N	E	A	R	T	A	I	N
A	S	I	A	T	A	E	L	A	U	A	R	R	A	F	A
Z	A	N	E	D	E	R	L	A	N	D	I	A	I	A	S
W	V	E	N	B	A	L	E	L	A	A	A	N	A	T	U
I	I	T	A	I	E	A	M	L	G	U	A	S	A	V	A
T	A	R	R	A	B	L	A	A	G	T	A	E	L	L	D
S	V	E	A	N	I	S	G	A	T	I	E	V	A	A	E
E	A	A	B	A	A	A	A	I	A	T	Q	L	A	A	A
R	A	A	C	A	A	A	R	A	E	U	A	U	A	A	L
L	A	A	D	A	A	B	A	A	A	R	A	X	E	A	L
A	A	A	E	A	T	A	B	A	A	N	A	E	A	A	A
N	L	A	F	O	A	A	A	W	A	A	A	M	A	A	M
D	I	A	O	A	A	A	Y	X	A	Z	A	B	A	A	A
A	A	R	H	A	A	A	C	A	D	A	A	U	A	A	G
M	G	A	C	H	U	R	C	H	I	L	L	R	A	A	N
N	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	G	A	A	E
A	O	A	P	Q	R	S	T	A	U	V	A	G	A	A	A

Activiteitenfiche nr 2 (oplossing)

De Middellandse zee en Rusland

Net als in Rusland krijgen de troepen in de Afrikaanse woestijn te maken met extreme weersomstandigheden die hun opmars vertragen en de gevechten bemoeilijken.

Deze foto's illustreren een aantal problemen waarmee de soldaten worden geconfronteerd.

Geef aan of de foto in Rusland of Afrika is genomen en verbind hem met het juiste probleem.

Rusland of Afrika

Modder (door de dooi)

Rusland of **Afrika** Rusland of **Afrika**

Hitte

Brandstoftekort

Rusland of Afrika

Koude

Activiteitenfiche nr 3 (oplossing)

De oorlog zee en in de lucht

De oorlog breidt zich over de hele wereld uit: naast Europa en Afrika, doen ook Azië en de Verenigde Staten mee. Er wordt niet alleen aan land, maar ook op zee en in de lucht gevochten.

De oorlog op zee

Om de geallieerden te bevoorraden, sturen de Verenigde Staten schepen vol materiaal naar Rusland en Groot-Brittannië. Hier sta je op de brug van een Brits schip dat de Atlantische Oceaan oversteeft. Maar onder water liggen Duitse duikboten op de loer om de geallieerde schepen aan te vallen. Ze vangen er geluiden op om de positie van hun prooi te bepalen.

Ga naar de luisterpost van de onderzeeër en probeer het geluid van een schip te herkennen. Je hoort er ook andere geluiden. Welke?

- ⇒ Een school garnalen
- ⇒ De dolfijnen
- ⇒ de walvissen
- ⇒ Zeemeerminnen
- ⇒ Zeepaardjes

De oorlog in de lucht

Dag en nacht blijven Britse en Amerikaanse vliegtuigen Duitsland bombarderen. Hele steden worden in de as gelegd, honderdduizenden mensen sterven en miljoen anderen hebben geen dak meer boven het hoofd. Hieronder zie je een aantal foto's die de opeenvolgende fases van een bombardement illustreren. Zet ze in de goede volgorde en verbind ze telkens met het juiste onderschrift.

4. Puinruimen

2. Luchtafweer

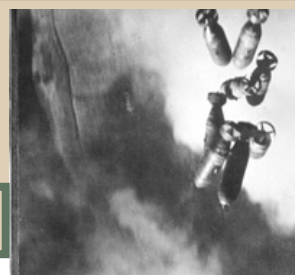

5. Voedsel uitdelen aan de slachtoffers

3. Blussen

1. Bombardement

Activiteitenfiche nr 4 (oplossing)

De landing van Normandië

De Duitsers zijn bang dat de geallieerden aan de westkust van Europa zullen landen om de bezette landen zo opnieuw te veroveren. Daarom leggen ze een verdedigingslinie aan vanaf Noorwegen tot in het zuiden van Frankrijk. Dankzij deze bunkers en kanonnen kunnen ze de kustlijn nu bewaken en verdedigen. Maar de vrees van de Duitsers wordt bewaarheid, want op 6 juni 1944 landen de geallieerden op de Normandische kusten. Zevenduizend schepen hebben vijftienduizend manschappen aan boord die de stranden en kliffen onder vuur nemen. De avond voor de landing hebben vliegtuigen al parachutisten boven het binnenland gedropt. De herovering van Europa is begonnen.

Vul de tekst aan door gebruik te maken van deze woorden:

Atlantikwall – Normandië – Duitse – geallieerde – zweefvliegtuigen – landingsvloepen – stranden – platteland – parachutisten – bevrijding

De landing vindt op 6 juni 1944 plaats in *Normandië*, en kent twee fases. Op de vooravond van de eigenlijke landing droppen *zweefvliegtuigen*, die stil zijn omdat ze geen motor hebben, op het *platteland*, achter de Duitse linies, een heleboel *parachutisten*. De volgende ochtend landen de *geallieerde* soldaten met *landingsvloepen* (boten die een platte bodem hebben), op de Normandische *stranden*, terwijl de *Duitse* soldaten ze vanaf de *Atlantikwall* met hun kanonnen onder vuur nemen. De *bevrijding* van Europa kan nu beginnen.

Op de Normandische stranden stoten de soldaten op een hoop versperringen die de Duitsers daar hebben neergezet.

In deze zaal kun je er een paar zien:

- Notenkrakermijn
- Betonnen tetraëder
- Paal met een anti-tankmijn
- Cointet-versperring (antitankhindernis)
- Tsjechische egel
-

Teken ze en zet ze op hun juiste plek op het strand. Het schema in de zaal kan je daarbij helpen.

Het strand

Activiteitenfiche nr 5 (oplossing)

Bezet België

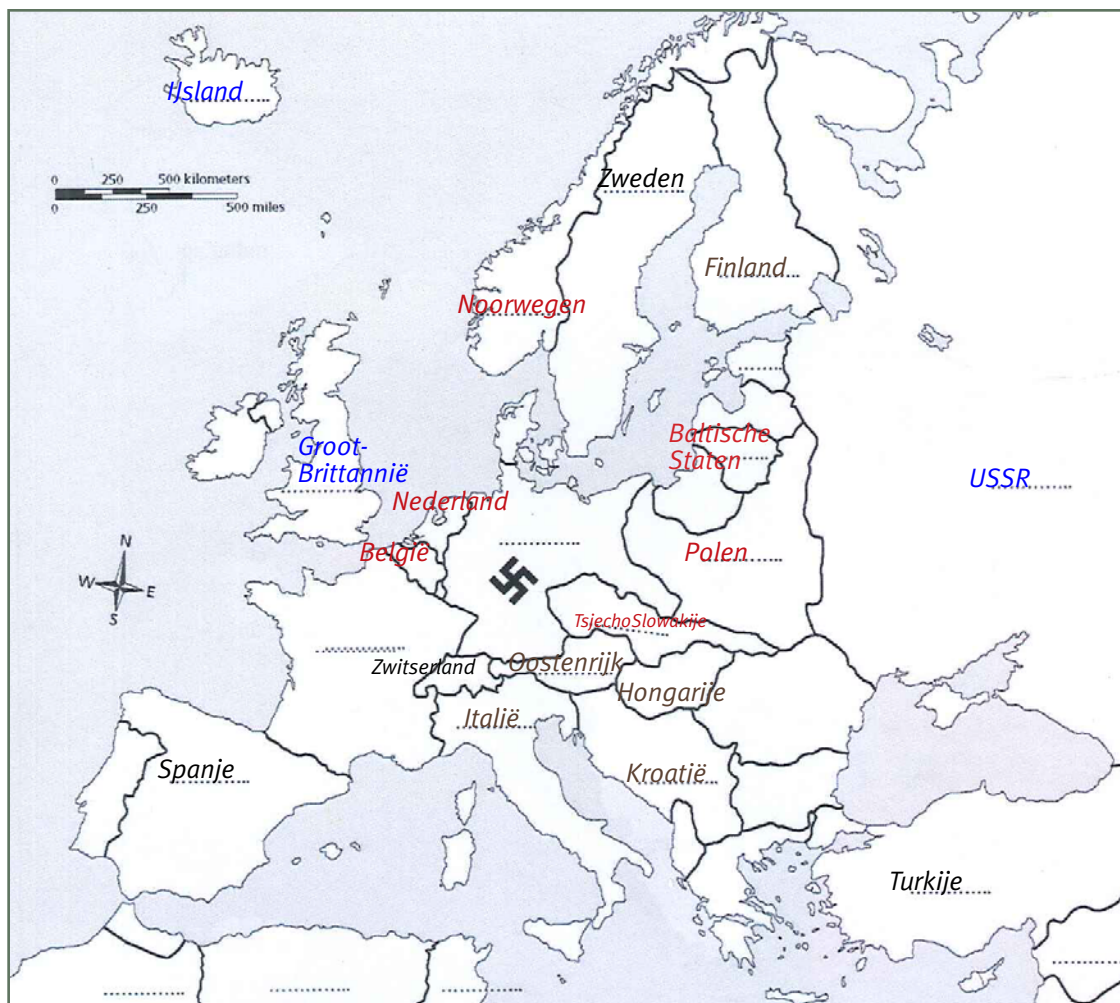
Europa onder het hakenkruis

In de tentoonstelling vind je een kaart waarop de door Duitsland bezette landen zijn aangeduid. Hebben de Duitsers echt heel Europa veroverd?

Vul op de kaart hieronder de naam in van elk land en schrijf erbij of het land:

- ⇒ door Duitsland bezet is (rood): Noorwegen, Polen, Tsjecho-Slowakije, Nederland, België, de Baltische staten
- ⇒ bevriend is met Duitsland (bruin): Finland, Oostenrijk, Hongarije, Kroatië (Joegoslavië), Italië
- ⇒ een vijand van Duitsland is: USSR, Groot-Brittannië, IJsland
- ⇒ neutraal is (wit): Zweden, Spanje, Turkije, Zwitserland

De koning en de Belgische regering

België wordt door Duitsland bezet en geregeerd.

Wie is de koning?

Leopold III

Waar verblijft hij?

De koning brengt de oorlog als krijgsgevangene in zijn kasteel in Laken (Brussel) door.

Uit wie bestaat de Belgische regering?

Albert de Vleeschauwer, Hubert Pierlot, Camille Gutt, Paul-Henri Spaak.

Op bovenste foto ontbreekt het hoofd van de Belgische regeringsleider. Welk van de vier onderste foto's is de zijne?

Wat was zijn naam?

Hubert Pierlot.

Waar verblijft de Belgische regering?

In Londen.

Het dagelijkse leven

De bevoorrading

Tijdens de Duitse bezetting is het leven in België compleet verstoord. Brandstof, voedsel, kleding: er is van alles te kort omdat de bezetter het weinige wat beschikbaar is in beslag neemt en er door de oorlog bijna niets kan worden aangevoerd.

Omdat veel producten niet meer verkrijgbaar zijn, wordt een rantsoenering ingesteld. In de winkels wordt met geld of bonnen betaald.

Ondanks de rantsoenering zijn sommige producten bijna niet meer te krijgen. Duid aan welke.

wijn

kaas

koolraap

citroen

kunsthoning

sla

olie

ovomaltine

bouillon

ham

pistolets

melk

In feite zijn al deze voedingsmiddelen nog wel verkrijgbaar, maar tegen woekerprijzen. Waar?

Op de zwarte markt.

Kun je uitleggen wat het is?

Het is een parallel, illegaal circuit, waar alles zonder bonnen te koop is, voor wie genoeg geld betaalt.

Zoek het spel dat op dit fenomeen is gebaseerd:

De smokkeleer.

Het verzet

Een klein deel van de Belgische bevolking (ongeveer 3 %) besluit zich tegen de Duitsers te verzetten. Dat gebeurt op allerlei manieren.

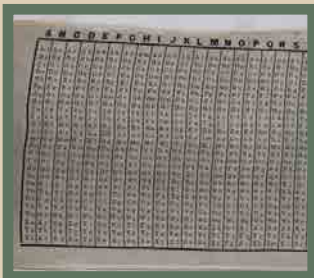
Verbind elke foto met het type van verzet dat wordt geïllustreerd:

Spionage

Sabotage

Valse papieren

Illegale pers

Geheim agenten versturen gecodeerde berichten naar hun bazen in Londen.
Ontcijfer het volgende bericht:

Ik hou niet van pannenkoeken

Deze sleutel zal je helpen om het bericht te ontcijferen:

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u

v w x y z

Zoek drie voorwerpen die twee functies hebben en leg uit welke.

Vest /ontsnappingskoord

Laarzen (kunnen worden omgevormd tot een paar burgerschoenen)

Sjaal /landkaart

De collaboratie

Een deel van de Belgische bevolking heeft ook voor de Duitsers gewerkt. Van die mensen wordt gezegd dat ze meewerkten of collaboreerden. Die collaboratie kan verschillende vormen aannemen.

Vul de tekst aan met de woorden die je hieronder vindt en zeg telkens om welk type van collaboratie het gaat.

fabrieken – Duitsland – besturen – politiediensten – vijanden – journalisten
– gecontroleerde – goedpraten – vechten – soldaten

Economische
collaboratie

Sommige Belgen gaan in *fabrieken* werken voor de Duitsers, in België of in *Duitsland*.

Politieke collaboratie

Sommige Belgen helpen de Duitsers om België te *besturen*. Ze richten *politiediensten* op om de *vijanden* van Duitsland te vervolgen.

Intellectuele
collaboratie

Sommige Belgische *journalisten* publiceren artikelen in door de Duitsers *gecontroleerde* kranten, waarin ze de Duitse politiek *goedpraten*.

Militaire collaboratie

Sommige Belgen *vechten* mee met de Duitse *soldaten*, bijvoorbeeld tegen de Russen.

De repressie

De Belgen die de Duitsers als gevaarlijk beschouwen, worden door hen afgezonderd, opgesloten, gedeporteerd en vermoord.

Noem drie bevolkingscategorieën die door de Duitsers werden opgesloten. Waarom moesten ze naar de gevangenis?

Notabelen worden gegijzeld (represailles tegen acties van het verzet)

Leden van het verzet (wegens verzetacties)

Joden, zigeuners, homoseksuelen, vrijmetselaars (omdat ze van de "norm" afwijken)

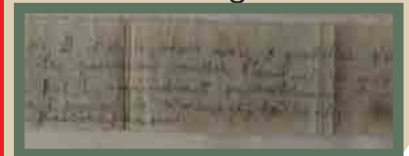
Wanneer leden van het verzet worden ontmaskerd of verraden worden ze opgepakt door de Duitsers. Wat er daarna gebeurt, wordt door deze vier foto's geïllustreerd.

Arrestatie door de
Feldgendarmarie

Overbrenging
naar een kamp of
gevangenis

Maanden- of jarenlange
opsluiting zonder
proces

Geen mogelijkheid
tot contact met
hun familie

Verbindt ze met het juiste onderschrift en zet ze in de goede

volgorde.

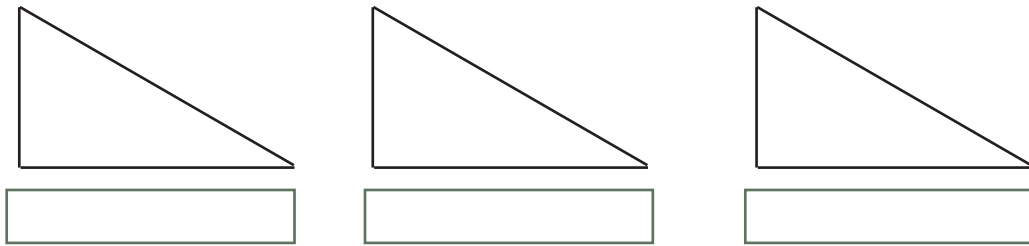
Welk herkenningsteken moesten de Joden dragen? Waarom?

Ze moesten een gele ster op hun kleding dragen om herkenbaar te zijn en van de andere burgers te kunnen worden onderscheiden.

De bevrijding

Teken in de vakjes hieronder drie vlaggen na die tijdens de bevrijding van België werden gedragen en schrijf er telkens de naam bij van het land.
Volgens de keuze van de leerlingen

Zoek nog meer dingen die de mensen aanhadden, op hun kleren droegen of bij zich hadden toen ze de bevrijding vierden.

Pins

Handtekeningenboekje

Jurkje van geallieerde vlaggen

Een vest met geallieerde badges, buttons en insignes

De Amerikanen brengen veel dingen mee die nieuw zijn of door de oorlog niet meer te krijgen waren. Vul dit verhaal van een kind dat bij de bevrijding aanwezig was aan door goed te kijken welke voorwerpen hier zijn tentoongesteld.

*De soldaten wierpen ons kleine **Hersley**-repen toe (**chocolade** uit de VS). Zo maakten we eindelijk kennis met de Verenigde Staten. De Amerikanen verbleven in een veld tegenover ons huis. Ik bracht ze tomaten en in ruil kreeg ik van hen mijn allereerste **kauwgum**, ik moet toen een jaar of tien zijn geweest. De Amerikaanse soldaten laten ons ook kennis maken met een nieuw drankje: **Coca-Cola** in flesjes. De soldaten zeggen dat ze opdracht hebben gekregen de burgers te bevoorraden. Ze brengen ons grote zakken waar van alles in zit: vooral de sardines op olie zijn verrukkelijk. Ik rook ook een hoop Amerikaanse **sigaretten**.*

Activiteitenfiche nr6 (oplossing)

Het einde van de oorlog in Europa

België in de schaduw van de oorlog

België is nu wel bevrijd, maar de oorlog is nog niet voorbij: er dreigen nu nieuwe gevaren.

Schrijf bij elke foto naar welk gevaar hij verwijst:

In de winter van 1944-1945 keren de Duitsers terug tijdens het Ardennenoffensief.

De achtergebleven mijnen vormen een gevaar voor de burgerbevolking.

Hitler zet zijn 'wapen van de laatste kans' (de V1 en V2) in tegen de grote steden. De Antwerpse haven is een belangrijk doelwit.

Duitsland in de tang

In deze zaal loop je over een kaart. Je kunt erop zien hoe Duitsland door de geallieerden en Russen in de tang wordt genomen. Tussen september 1944 en mei 1945 worden de Duitse troepen steeds verder richting Duitsland teruggedrongen.

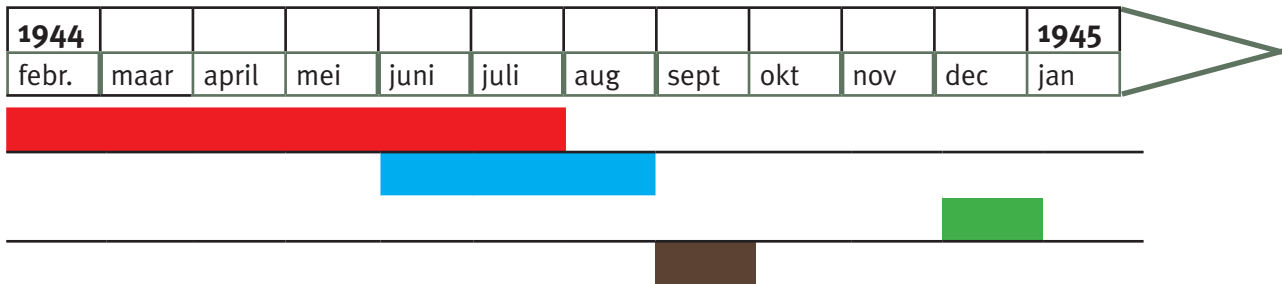
Verbind de vier voorwerpen die hier zijn afgebeeld met de militaire operaties waar ze verband mee houden en plaats de operaties in de juiste volgorde.

Het noordelijke front (Baltische Staten)

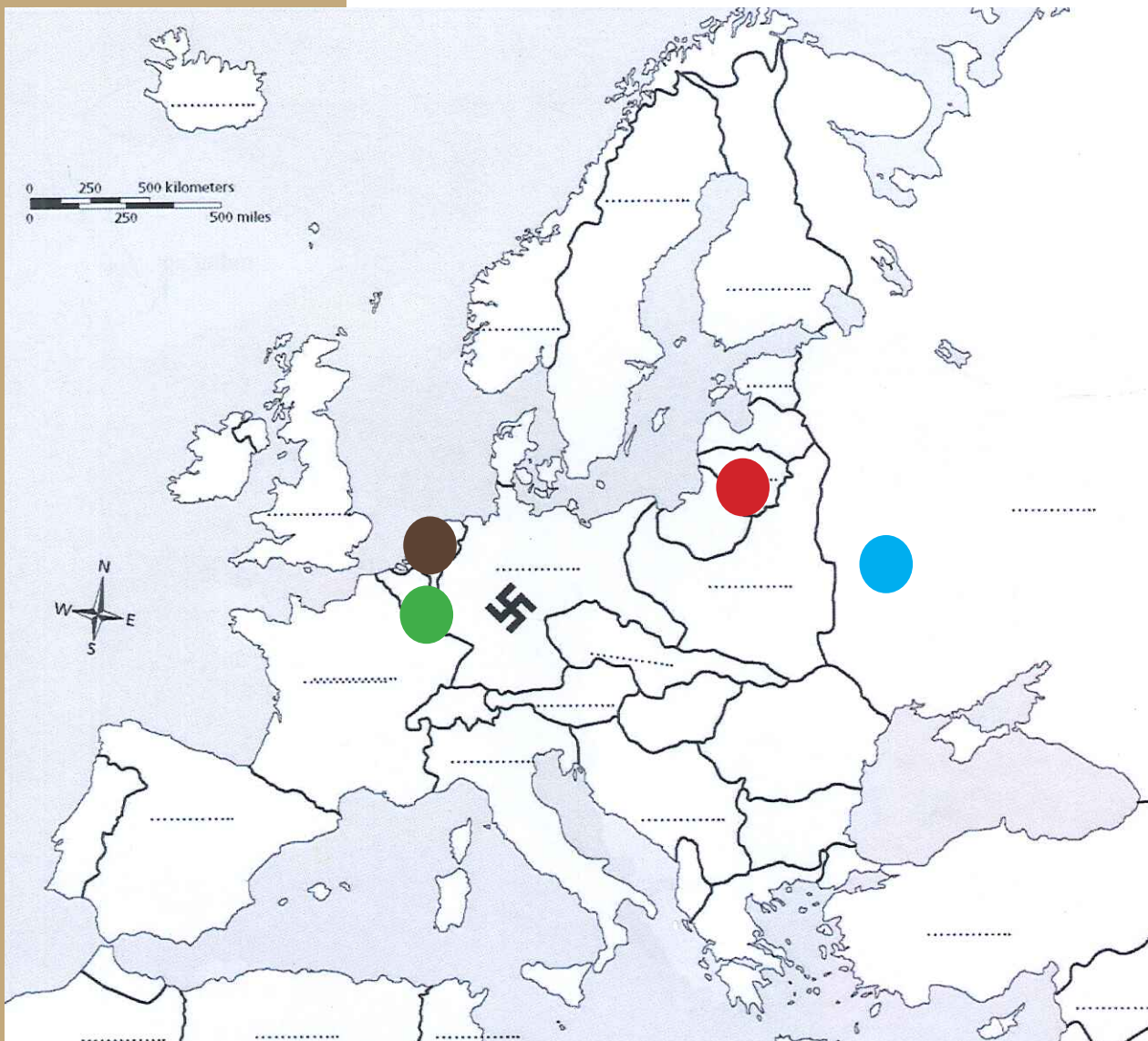
Operatie Bagration (Rusland)

Operatie Market Garden (Nederland)

Slag om de Ardennen (België)

Situeer de operaties op de kaart van Europa.

Duitsland, jaar nul

Na de oorlog ligt heel Duitsland in puin. De achtergebleven bevolking (vooral vrouwen) leeft er tussen de ruïnes. Om te overleven maken ze gebruiksvoorwerpen van achtergebleven wapens en munitie.

Verbind de wapens links met de gebruiksvoorwerpen rechts.
Waarvoor dienen ze?

Aansteker
gemaakt van een
kogelhuls

Pureestamper
gemaakt van een
vlammenwerper

Bloempot
gemaakt van
een anti-
persoonsmijn

Activiteitenfiche nr 7 (oplossing)

Terreur, vervolging, genocide

De rassenpolitiek

De nazi's willen een raszuiver rijk. Wat doen ze om dat doel te bereiken? Vul de zinnen aan en verbind ze met de juiste foto's (die je ook in de zaal terugvindt).

Hitler beschouwt Arische mensen met *blond* haar en blauwe ogen als beter dan de anderen. Omdat hij wil dat het Arische ras zuiver blijft, laat hij alle *gehandicapten, Joden en zigeuners* vermoorden.

Gevangenzetting en deportatie

Mensen die het niet eens zijn met de politiek van de nazi's (verzetslieden), niet raszuiver zijn, als asociaal worden beschouwd of niet volgens de regels van de nazi-samenleving leven (homoseksuelen, getuigen van Jehovah, ...) worden naar concentratiekampen gestuurd.

Bij aankomst in het kamp moeten de gedeporteerden al hun spullen (kleden en persoonlijke voorwerpen) afstaan. In ruil krijgen ze nieuwe voorwerpen en kleden hen tot gevangen maken.

Kijk goed rond en zoek de spullen die deel uitmaken van de uitrusting van een gevangene in een concentratiekamp.

Noteer bij elk voorwerp waarom het een gevangene maakt van de man of vrouw die het krijgt.

Met deze gestreepte jas aan kan een ontsnapte gevangene zich niet onder de gewone bevolking mengen.

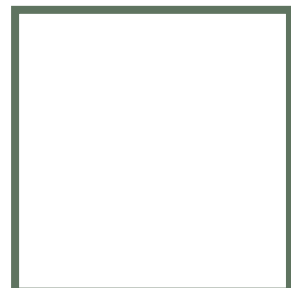

De gevangene heeft een drinkbeker, een gamel en een lepel nodig om te overleven. Zonder deze voorwerpen kan hij de soep die hij in het kamp krijgt niet eten.

Dwangarbeid verzwakt de gevangenen, die vaak van uitputting sterven.

De gevangenen hebben geen naam meer, enkel nog een nummer. De gekleurde driehoek geeft aan waarom ze gedeporteerd werden.

Activiteitenfiche nr 8 (oplossing)

De andere wereldoorlog

In 1942 controleert Japan de meeste gebieden ten koste van de omliggende landen. Vul op onderstaande kaart de namen van deze landen in:

Mantsjoerije – Korea – Birma – Singapore – de Filippijnen – Indochina – Japan

Ontdek of onderstaande beweringen juist of fout zijn door de documenten in deze zaal aandachtig te bestuderen en de teksten goed te lezen. Vergeet niet om je antwoord ook telkens toe te lichten!

China en Japan staan aan dezelfde kant.	Juist	Fout	Japan is China in 1937 binnengevallen en bezet sindsdien een stuk Chinees grondgebied.
Japan wordt door een keizer geregeerd.	Juist	Fout	De Japanse keizer heet Hirohito.
Japan kiest de kant van Hitler.	Juist	Fout	Japan en nazi-Duitsland sluiten samen een pact af (het anti-Kominternpact) tegen de Sovjetunie.
Kamikazes waren Japanse piloten die zich met hun vliegtuig te pletter stortten tegen Amerikaanse schepen.	Juist	Fout	Het zijn zelfmoordeenheden.
De Amerikanen hebben twee atombommen op Japan gedropt.	Juist	Fout	De eerste, op 6 augustus 1945, op Hiroshima en de tweede drie dagen later, op Nagasaki.
De Japanse overgave werd in Tokyo ondertekend.	Juist	Fout	De overgave werd getekend aan boord van een Amerikaans schip: de <i>USS Missouri</i> .

Na het bezoek

UIT TE DIEPEN THEMA'S

De gevolgen van de Tweede Wereldoorlog

1. Aantal slachtoffers

De Tweede Wereldoorlog kostte het leven aan 55 à 60 miljoen mensen, waarvan meer dan de helft burgerslachtoffers. Dit grote aantal doden is niet alleen te wijten aan de bombardementen (135.000 mensen sterven in Dresden op 13 februari 1945 en nog eens 60.000 in Hiroshima op 6 augustus 1945), maar ook aan ziekte en hongersnood en ten slotte natuurlijk aan de systematische uitroeiingspolitiek van de nazi's, die tijdens raids, slachtpartijen en in de concentratiekampen niet minder dan 6 miljoen Joden, zigeuners en Slaven om het leven brengen.

2. De wereld reageert geschokt

Deschokisgeroorzaakt door de ontdekking van de concentratiekampen, het door de Japanners gepleegde geweld en het gebruik van de atoombom.

3. Materiële schade

De Europese industriële productie is gehalveerd; vooral de communicatienetwerken zijn beschadigd. Bovendien zijn veel steden tot ruïnes herleid en is de opbrengst van de landbouw zo sterk teruggevallen dat de rantsoenering ook na de oorlog moet worden voortgezet.

4. Migratiestromen

Dit is een gevolg van de nieuwe grenzen die werden vastgelegd binnen Europa, in een poging landen te laten samenvallen met hun bevolkingen en zo een einde te maken aan de nationale minderheden die tijdens het interbellum voor problemen hadden gezorgd.

Voorbeeld: de Poolse grenzen worden naar het westen verschoven. Dit heeft als gevolg dat de Polen die eerst woonden in de oostelijke gebieden die Polen nu kwijtraakt (Wit-Rusland, Roethenië), moeten verhuizen om plaats te maken voor de Russen. In het westen, waar Polen een stuk grondgebied op Duitsland wint, moeten de Duitse bewoners dan weer plaats ruimen voor de Polen.

Maar ook de krijgsgevangenen, gedeporteerden en dwangarbeiders keren aan het einde van de oorlog massaal terug naar huis.

5. Oprichting van de Verenigde Naties

Deze organisatie is de opvolger van de Volkenbond, die aan het einde van de Eerste Wereldoorlog werd opgericht met de bedoeling te breken met het verleden en een nieuwe, duurzame vrede te bewerkstelligen. Daarnaast wordt het Internationaal Monetair Fonds opgericht dat de wereldeconomie moet reguleren.

6. Een nieuw mondiaal evenwicht

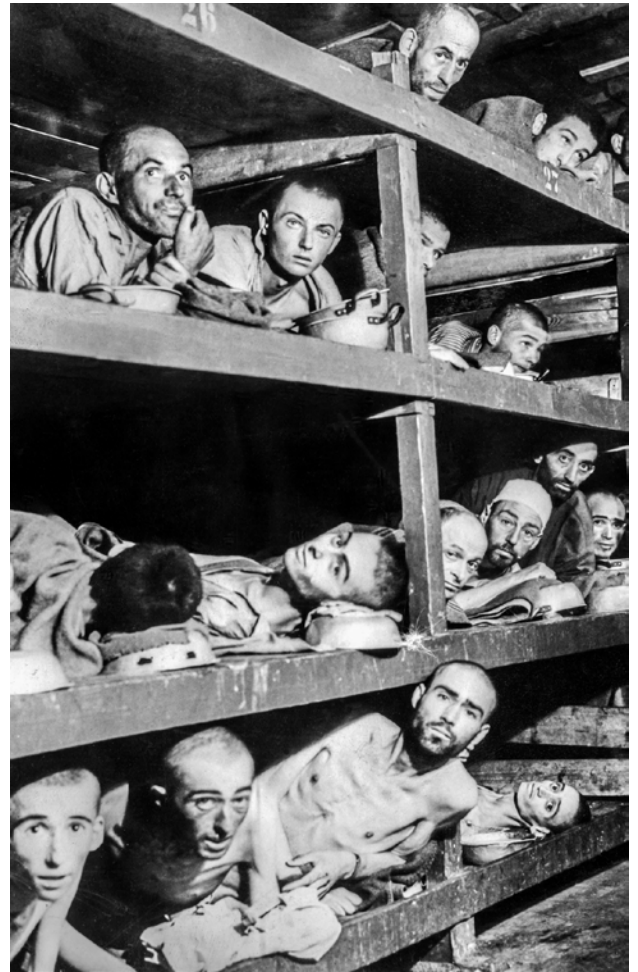
Door Europa in invloedssferen te verdelen, zorgen de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog ervoor dat er twee ideologische machtsblokken ontstaan. Het is het begin van de Koude Oorlog, die zich binnen Europa maar ook in de rest van de wereld afspeelt en waarbij de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie (en hun bondgenoten) tegenover elkaar komen te staan.

Duitsland wordt bezet door vier overwinnende landen: Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Frankrijk en de Sovjet-Unie. Hierdoor wordt Duitsland tot 1990 in twee verdeeld.

Europa zit financieel en moreel compleet aan de grond. Het continent is door de vele schulden is verzwakt, iets waar de Verenigde Staten hun profijt mee doen. Zo verliest Europa zijn leiderspositie. Dit failliet zal er ook toe leiden dat de Europese kolonies hun onafhankelijkheid opeisen.

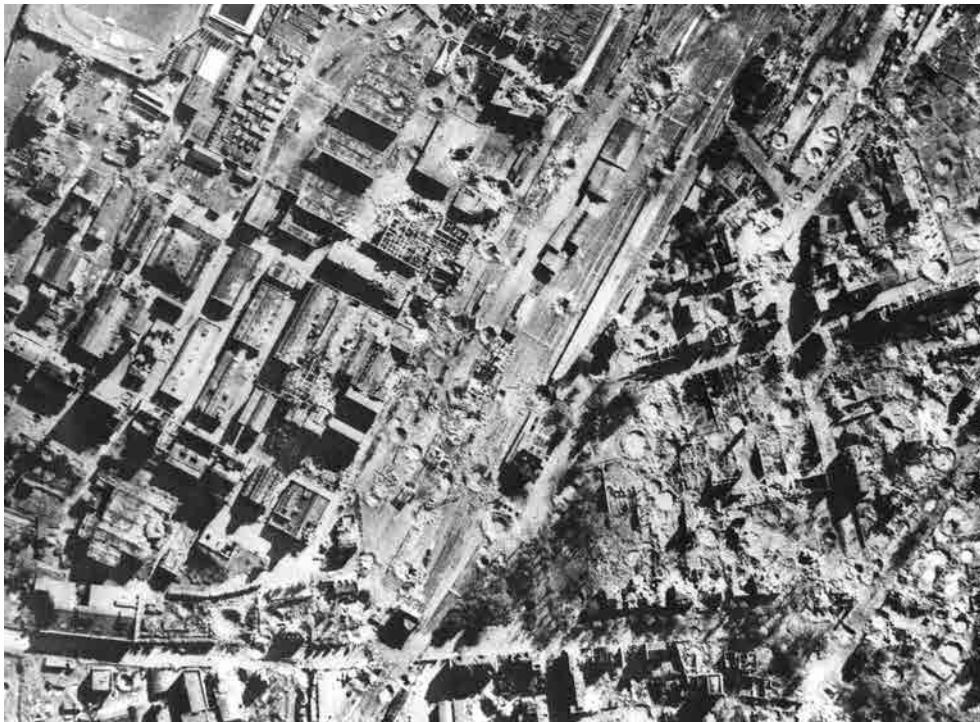
Oefening voor in de klas:

Gebruik de foto's op de volgende pagina's om de leerlingen te doen inzien wat de belangrijkste gevolgen van de Tweede Wereldoorlog zijn voor Europa en de rest van de wereld.

Oplossing

Bombardement op Steenokkerzeel, Brussel, september 1944. Dodentol ten gevolge van de bombardementen.

Joodse gevangenen in het kamp van Buchenwald, mei 1945. De wereld reageert geschokt op de ontdekking van de concentratiekampen.

Atoombom op Hiroshima, 6 mei 1945. De wereld reageert geschokt op het gebruik van de atoombom.

Vernietiging van communicatie wegen (Larbor archieven):
Materiële schade

Cartoon over de conferentie van Jalta (van links naar rechtst: Churchill, Roosevelt, Stalin). Een nieuw wereldwijd evenwicht; Europa verliest zijn leiderspositie.

Soldaten die aan tyfus lijden. Slachtoffers ten gevolge van ziekte.

Het handvest van de Verenigde Naties werd op 26 juni 1945 in San Francisco ondertekend. Foto © VN.jpg. Oprichting van de Verenigde Naties.

De Berlijnse muur in oktober 1974. De wereld wordt in machtsblokken verdeeld.

Vluchtelingenkamp in Bamberg (Duitsland). Migratiestromen.

Bombardement op de Duitse stad Celle. Materiële schade

Pistes om het thema in de klas verder uit te diepen

- **Jeugdliteratuur:** in 1986 publiceert de Britse auteur Roald Dahl het boek ‘Solo’. Daarin vertelt hij over zijn tijd als gevechtspiloot bij de R.A.F. Ook leuk is de trilogie de ‘Kwartjesclub’ van Pierre Coran (de Nederlandse vertaling dateert uit 1998), waarin de schrijver de bezetting van het dorp Saint-Denis beschrijft vanuit het standpunt van de negenjarige Simon. Andere boeken zijn de volgende: Paul Kustermans, *De foto*, Averbode Altiora, 1993; Paul Kustermans, *Land in oorlog*, Averbode Altiora, 1994; Maria Jacques, *Vlucht over de grens; Licht uit, deur dicht! en De stad brandt* (trilogie), Altiora, 1990, 1991 en 1993; Jan Terlouw, *Oorlogswinter*, Lemniscaat, 1972; Klaus Kordon, *Met je rug tegen de muur*, Van Holkema & Warendorf/ Lannoo, 1990; Klaus Kordon, *De eerste lente*, Lannoo, 1995; Gaston van Camp, *De oorlog van Adriaan*, Averbode Altiora, 1998; Theo Engelen, *Schimmen uit het verleden*, Menuet, 2013; Joseph Jitta, *De diamant van opa*, Zirkoon, 2004. (Speelt zich af in Nederland); Katrien Seynaeve, *De muur van kristal*, Averbode, 2002; Katrien Seynaeve, *Piano in de tuin*, Averbode, 1997.
- Marga Minco, *Het bittere kruid*, Prometheus/Bert Bakke, 2000 (heruitgave van 1957); Anne De Vries, *Reis door de nacht*, Callenbach, 2000. (Heruitgave van 1951-1958; over een Nederlandse familie); Ida Vos, *Wie niet weg is wordt gezien*, Leopold, 2014, heruitgave van 1981. (Speelt zich af in Nederland); Johanna Reiss, *De schuilplaats*, Afdh Uitgevers, 2018; Dagmar Hilarova en Miep Diekmann, *Ik heb geen naam*, Leopold, 1980; Uri Orlev, *Het eiland in de vogelstraat*, VBK Media, 1985; Uri Orlev, *De man van de andere kant*, VBK Media, 1989; Leonard de Vries, *Chaweriem. Kroniek van een reis*, De Arbeiderspers, 1955. (Vijfde druk: Baarn, Fontein, 1984.)
- Ook de **Shoa** neemt een belangrijke plaats in binnen de jeugdliteratuur. Veel slachtoffers en overlevenden van de tragedie houden tijdens de oorlog een dagboek bij of schrijven achteraf een roman. Het beroemdste voorbeeld is uiteraard het ‘Dagboek van Anne Frank’, het Joodse meisje (1929-1945) dat tijdens de oorlog ondergedoken leeft in Amsterdam en daar van juni 1942 tot augustus 1944 een dagboek over bijhoudt.
- Er zijn ook tal van **strips** waarin de Tweede Wereldoorlog aan bod komt: ‘De hel van het Oostfront’ (door de Belgische striptekenaar Olivier Speltens), de reeks ‘Airborne 44’, de reeks ‘Oorlogsvrouwen’ (over vijf uitzonderlijke vrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog), ‘Ik, René Tardi, krijgsgevangene in Stalag IIB

(Jacques Tardi), 'Yossel, 19 april 1943' (Joe Kubert) en natuurlijk de 'Maus'-reeks.

- **Bioscoopfilms** illustreren hoe onze kijk op de Tweede Wereldoorlog is geëvolueerd. Al meteen na de oorlog komt het conflict in verschillende genres (actie, drama, komedie) aan bod. Omdat de filmtechnieken evolueren en de afstand tot het onderwerp vergroot, worden de films gaandeweg realistischer. Zo zijn veel oorlogsveteranen het erover eens dat de landingsscène in 'Saving Private Ryan' door Spielberg uitermate waarheidsgetrouw is weergegeven. Afhankelijk van het land en de periode kunnen zowel de onderwerpen als de vorm verschillen, omdat elk land de oorlog op zijn manier heeft beleefd. Terwijl Hollywoodfilms resoluut voor spectaculaire overwinningsscènes kiezen, hebben Duitse films als *Das Boot* (1981) en *Stalingrad* (1993) een meer dramatisch tintje. Bij Franse films ligt dan weer de nadruk op het herdenkingsaspect. Zo is er in films als *La Bataille du Rail* (1946), *La Grande Vadrouille* (1966), *Paris brûle-t-il?* (1966), *l'Armée des Ombres* (1969) en *Papy fait la résistance* (1983) een belangrijke rol weggelegd voor het verzet. Ook de film *Indigène* (2006) is niet onbelangrijk in de kijk die Frankrijk heeft op het eigen verleden en op de rol die de koloniale troepen tijdens de bevrijding hebben gespeeld. De films uit Rusland en de ex-Sovjet-Unie bieden nog een andere invalshoek en snijden op hun beurt thema's aan die in de westerse films niet aan bod komen. *Kom en zie* (1985) van Elem Klimov gaat over partizanen in het door de Duitsers bezette Wit-Rusland in 1943. De film is bekend om zijn buitengewoon realistische slotscène waarin de SS-ers op koelbloedige wijze een volledig dorp uitroeien. Nog een voorbeeld is de film *1944* (2015), waarin Esten zowel voor het Rode Leger als voor de Waffen-SS vechten.
- Ook de Shoa komt in veel films aan bod. In 1993 produceert Steven Spielberg *Shindler's List*, het verhaal van de Duitse industrieel Oskar Shindler (1908-1974) die tijdens de oorlog meer dan duizend Joden weet te redden. De Franse regisseur Roman Polanski, die zelf uit het getto van Krakau wist te ontsnappen, verfilmt in 2002 met *The pianist* de memoires van Wladyslaw Szpilman, die het getto van Warschau overleefde. De recente film *Son of Saul* (2015) van de Hongaarse regisseur Laslo Nemes speelt zich ten slotte in het kamp van Auschwitz af.

Na het bezoek Woordenschat

Dictator	iemand die in zijn eentje de macht grijpt en dingen beslist zonder met anderen te overleggen.
Diorama	een feit uit het verleden dat met echte voorwerpen uit die tijd of voorwerpen die er net zo uitzien, wordt nagebootst.
Geallieerden	de landen die samen tegen de Duitsers hebben gevochten (België, Frankrijk, Groot-Brittannië, de Verenigde Staten,...).
Herstelbetaling	na het Verdrag van Versailles, het geld dat Duitsland aan de overwinnaars van de oorlog voor de heropbouw van hun land moet betalen. Deze betalingen gaan ook gepaard met de overdracht van bezittingen en uitrustingen (het Legermuseum kreeg bijvoorbeeld een zeppelin en vliegtuigen).
Indoctrineren	ervoor zorgen dat iedereen dezelfde mening heeft als jij.
Kasemat	een versterkt bouwwerk dat deel uitmaakt van de verdediging van een fort.
Manipuleren	iemand beïnvloeden met een bepaald doel.
Mobilisatie	alle mannen van een land gaan naar het leger om zich klaar te maken voor de oorlog.
Nazi	of nazisme, regime (1933-1945) dat in Duitsland door Adolf Hitler in het leven werd geroepen. Autoritair bewind dat het Germaanse ras als superieur beschouwde en het wilde zuiveren van alle niet-Germaanse elementen (racisme,

Repressie

antisemitisme). Dit leidde tot de uitroeiing van Joden, Zigeuners, gehandicapten, “asocialen” en tegenstanders van het regime.

alle acties (aanhoudingen, marteling, deportatie, executie,...) die als doel hebben mensen te beletten tegen het bewind in te gaan.

Staatsgreep

gewelddadige machtsovername

Bibliografie

Hieronder vindt u een selectie van algemene werken over het interbellum, die de leerlingen kunnen helpen bij het uitdiepen van het thema. Daarbij komen dan nog referenties over onderwerpen die in de tentoonstelling minder aan bod komen.

BEEVOR, Antony,

The Second World War, London, 2012.

BEYEN, Marnix,

Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947, 2002.

BROWN, Archie,

The Rise and Fall of Communism, London, 2009.

BURLEIGH, Michael,

The Third Reich: A New History, London, 1999.

CONWAY, Martin & GOTOVITCH, José (ed.)

Europe in exile . European Exile Communities in Britain 1940-45, Berghahn Books, 2001.

DE RAEYMAECKER, O.

België internationaal beleid, 1919-1939, Brussel, Standaard, 1945.

Geschiedenis van het Belgisch leger van 1830 tot heden. Deel 2: van 1920 tot heden. Brussel, Centrum van historische documentatie van de krijgsmacht, 1988.

DE WEVER, Bruno,

Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV, 1933-1945, 1994.

GERARD, Emmanuel,

'Omstreden democratie' in: De massa in verleiding: de jaren '30 in België, 1994.

GILS, R.

De Belgische fortificatie-inspanning tijdens het interbellum. Simon Stevinstichting, nr 4, 1998.

HEIRMAN, Mark

De waanzinnige twintigste eeuw: oorlog en vrede van 1914 tot 1994, Antwerpen, Hadewijch, 1995.

HENAU, Anne & VAN DEN WIJNGAERT, Mark,

België op de bon. Rantsoenering en voedselvoorziening onder Duitse bezetting 1940-1944, Acco, 1986.

- HUYSE, Luc & DHONDT, Steven,
Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952, Kritak, 1994.
- KERSHAW, Ian,
Hitler 1889-1936: Hubris, London, 1998.
Hitler, 1936-1945: Nemesis, London, 2000.
- KERSHAW, Ian and Lewin, Moshe (eds.),
Stalinism and Nazism: Dictatorships in Comparison, Cambridge, 1998.
- KOSSMANN, E.H.
De Lage landen: 1780-1940: anderhalve eeuw Nederland en België, Amsterdam, Elsevier, 1976.
Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging. Tielt, Lannoo, 1998, 3 vol.
- PLISNIER, Flore,
Te wapen voor Hitler. Gewapende collaboratie in Franstalig België 1940-1944, Mad, 2008.
- PROVOOST, Guido,
Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch akkoord van 1920, 1976-1977.
- SAERENS, Lieven,
Vreemdelingen in een Wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944), Lannoo, 2000.
- VAN DOORSLAER, Rudi, DEBRUYNE, Emmanuel, SEBERECHTS, Frank, WOUTERS Nico,
Gewilig België. Overheid en jodenvervolgning tijdens de Tweede Wereldoorlog, Meulenhoff/Manteau, 2007.
- VAN DEN WIJNGAERT, Mark (dir.),
België tijdens de Tweede Wereldoorlog, Manteau, 2015.
Nood breekt wet. Economische collaboratie en accommodatie, Lannoo, 1990.
- VAN GOETHEM, Herman,
1942 Het jaar van de stilte, Polis, 2019.
- VELAERS Jan & VAN GOETHEM Herman,
Leopold III. De Koning, het Land, de Oorlog, 1994.
- VERHOEYEN, Etienne,
Bezet België 1940-1944, BRTN, 1993.

WITTE, Els & CRAEYBECKX, Jan

Politieke geschiedenis van België sinds 1830: spanningen in een burgerlijke democratie, Wommelgem, Smits, 1981.

WOUTERS, Nico,

De Führer Staat. Overheid en collaboratie in België 1940-1944, LAD, 2006.

Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België, Lannoo, 2004.

Het pedagogische aanbod van het WHI

GELEIDE BEZOEKEN: aangepast aan elk niveau. Groepen van max. 15 of 25 leerlingen, naargelang het thema : 70 € (week) – 80 € (weekend)

Mogelijke thema's: algemene rondleiding, de middeleeuwen, België in de 19e eeuw, het interbellum, de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog, vliegtuigen, museologie, propaganda, dynastie, internationaal humanitair recht, ...

ANIMATIES: om de collectie op een actieve manier te ontdekken.

De animatie belicht de collecties op ludieke en interactieve wijze.

Groepen van max. 15 kinderen: 85 € (week) – 95 € (weekend)

Mogelijke thema's: Missie Regenboog, Op de vleugels van de wind, Beestig!, Ridder in de middeleeuwen, Pas op! Propaganda, Er was eens de Grote Oorlog.

PEDAGOGISCHE DOSSIERS: dossiers voor de leerkrachten en vragenlijsten voor de leerlingen om een bezoek aan het Koninklijk Legermuseum voor te bereiden, te begeleiden en af te ronden. Gratis te downloaden op onze website www.klm-mra.be, rubriek Uw bezoek/Educatie/Pedagogische dossiers:

- voor het lager onderwijs: De dynastie, Leven en dood in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog, Als stenen konden spreken, De geschiedenis van de luchtvaart, Interbellum, De Tweede Wereldoorlog
- voor het middelbaar: Als stenen konden spreken, Propaganda, Internationaal humanitair recht, Het interbellum, De Tweede Wereldoorlog

SPELBLAADJES: gratis te downloaden op onze webstek, om de permanente collecties en de tijdelijke tentoonstellingen spelenderwijs te verkennen.

Mogelijke thema's: De 19^e eeuw, De Tweede Wereldoorlog, De luchtvaart, Antarctica, #100Masters, Geocaching.

REIZENDE TENTOONSTELLING: Nodig de geschiedenis uit in uw school of gemeente! We beschikken over zes reizende tentoonstellingen over verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen. De prijs bevat de verzekering, het transport en het opstellen. Wij komen dan de

tentoonstelling van uw keuze opbouwen.

Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze ervaren gidsen. Ze begeleiden op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!

Thema: Verzet in Europa, Deportatie

Info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

EEN BEZOEK AAN DE SITE BREENDONK

Van september 1940 tot september 1944 verbleven zo'n 3.600 gevangenen in Breendonk. Als gedenkteken is het Fort van Breendonk, een van de best bewaarde kampen in Europa, symbool voor het lijden en de dood van alle slachtoffers van het nazisme.

Info en reserveringen: <http://www.breendonk.be>

EEN BEZOEK AAN DE SITE BASTOGNE BARRACKS

Sinds 2010 is er het Interpretatiecentrum van de Tweede Wereldoorlog in Bastenaken ondergebracht. Het parcours bestaat uit een reeks tentoonstellingsruimten en een aantal plekken die een belangrijke rol speelden in de Slag om de Ardennen, zoals de kelder van Mc Auliff of de eetzaal waar de kerstmaaltijd werd gehouden. U kunt ook een bezoek brengen aan het 'Vehicle Restoration Centre', waar de pantsers van het WHI een nieuw leven beginnen.

Bastogne Barracks, Quartier Slt. Heintz - Rue de la Roche 40 - 6600 Bastenaken

Bezoek op reservatie: 0032(0)61/24 21 24 of bb.whi@skynet.be

Duur: ongeveer 2 uur

<https://www.warheritage.be/fr/sites>

<http://www.bastognebarracks.be/>